

การจัดการความรู้ถ่ายทอดของบ้านคำเตย ตำบลคำเตย
อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม

นางสาวมนทิพ วรรณทรัพย์ศิริ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาเกษตรศาสตรมหาบัณฑิต
แขนงวิชาส่งเสริมการเกษตร สาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

พ.ศ. 2556

**Knowledge Management of Woven Bamboo Container Weaving
in Ban Kham Toei, Kham Toei Sub-District, Mueang District,
Nakhon Phanom Province**

Miss Montip Wannashapsiri

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for
the Degree of Master of Agriculture in Agricultural Extension and Development

School of Agriculture and Cooperatives

Sukhothai Thammathirat Open University

2013

หัวข้อวิทยานิพนธ์ การจัดการความรู้ถ่ายทอดของบ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง
จังหวัดนครพนม

ชื่อและนามสกุล นางสาวนทิพ วรรณทรัพย์ศิริ

แขนงวิชา ส่งเสริมการเกษตร

สาขาวิชา เกษตรศาสตร์และสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

อาจารย์ที่ปรึกษา 1. รองศาสตราจารย์ ดร. จินดา ขลิบทอง
2. รองศาสตราจารย์ ส่งเสริม หอมกลิ่น

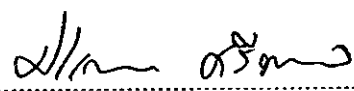
วิทยานิพนธ์นี้ ได้รับความเห็นชอบให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรระดับปริญญาโท เมื่อวันที่ 31 พฤษภาคม 2556

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(อาจารย์ชูฉนวนันท์ พานิชโยทัย)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. จินดา ขลิบทอง)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ส่งเสริม หอมกลิ่น)

..... ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา
(ศาสตราจารย์ ดร. สิริวรรณ ศรีพหล)

กิตติกรรมประกาศ

การทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.จินดา ขลิบทอง อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก ที่ได้ให้คำแนะนำ ตรวจสอบและแก้ไขวิทยานิพนธ์ด้วยความกรุณาอย่างสูงจนแล้วเสร็จสมบูรณ์ พร้อมทั้งให้กำลังใจตลอดเวลาที่ศึกษา และใคร่ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร. ส่งเสริม หอมกลิ่น อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม อาจารย์รุณันท์ พานิชโยทัย ที่ให้เกิดริเป็นประธานกรรมการการสอบวิทยานิพนธ์พร้อมทั้งให้คำแนะนำในการปรับปรุงวิทยานิพนธ์ให้สมบูรณ์และคณาจารย์สาขาวิชา เกษตรศาสตร์และสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ที่ได้ให้ความรู้ ประสบการณ์ แนวคิด คำแนะนำ ข้อเสนอแนะ และติดตามการทำวิทยานิพนธ์อย่างใกล้ชิดรวมทั้งเจ้าหน้าที่ทุกท่านที่ให้ความอนุเคราะห์ช่วยเหลืออำนวยความสะดวก ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาของทุกท่านเป็นอย่างยิ่ง จึงขอขอบพระคุณ ไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ ผู้สานลายกระดิวบ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัด นครพนม ผู้ใหญ่บ้าน และผู้ที่เกี่ยวข้องทุกท่าน ที่ให้ความร่วมมือและอำนวยความสะดวกในการจัดเก็บข้อมูล ตลอดจนคุณพ่อ คุณแม่และญาติพี่น้องผู้เป็นกำลังใจ และสนับสนุนการศึกษาของผู้วิจัยตลอดจน ผู้บังคับบัญชา เพื่อนร่วมงานและเพื่อนนักศึกษา นำไปสู่ความสำเร็จในการทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้

มนทิพ วรรณทรัพย์ศิริ

มิถุนายน 2556

ชื่อวิทยานิพนธ์ การจัดการความรู้ลยกระตบของบ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอมือง จังหัดนครพนม
ผู้วิจัย นางสาวมณฑิพ วรรณทรพีศรี รหัสนักศีกษา 2549001259 **ปริญญา** เกษตรศาสตรมหาบัณฑิต
 (ส่งเสริมและพัฒนาการเกษตร) **อาจารย์ที่ปรึกษา** (1) รองศาสตราจารย์ ดร. จินดา ขลิบทอง
 (2) รองศาสตราจารย์ ส่งเสริม หอมกลิ่น **ปีการศึกษา** 2556

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศีกษา 1) สภาพทั่วไปของผู้สานลยกระตบและภูมิปัญญาด้านการสานลยกระตบบ้านคำเตย 2) องค์ความรู้และลยกระตบบ้านคำเตย 3) กระบวนการจัดการความรู้ในการผลิตลยกระตบบ้านคำเตย การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการศึกษาจากเอกสาร และเก็บข้อมูลจากภาคสนาม โดยใช้การสัมภาษณ์ผู้ม่ประการณ้และความชำนาญในการสานลยกระตบ เพื่อรวบรวมความรู้ในการสานลยกระตบ และพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ ทำการศีกษาร่วมกับผู้ม่ประการณ้และความชำนาญในการสานลยกระตบบ้านคำเตย จำนวน 20 ราย ด้วยวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะจง

ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ ผู้สานกระตบลยบ้านคำเตยเป็นผู้หญิงทั้งหมด 20 ราย ร้อยละ 40.0 มีอายุอยู่ระหว่าง 34-45 ปี ร้อยละ 65.0 จบการศีกษาระดับประถมศีกษา ร้อยละ 50.0 มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือน 4 คน และแรงงานใน ครัวเรือนส่วนใหญ่ 2 คน อาชีพหลักของสมาชิกทั้งหมด คือ ทำนา ร้อยละ 65.0 อาชีพรองคือ สานกระตบข้าว ร้อยละ 50.0 รายได้ทั้งในและนอกภาคอยู่ระหว่าง 100,000-200,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ร้อยละ 40.0 ประสบการณ้ในการสานกระตบข้าว อยู่ระหว่าง 20 -30 ปี ร้อยละ 75.0 แหล่งที่มาของไม้ไฟที่ใช้สานกระตบส่วนใหญ่ซื้อจากภายในหมู่บ้าน ส่วนใหญ่ม่ประสบการณ้ในการสานลยกระตบบ้านคำเตย จำนวน 3 ปี ลยกระตบดั้งเดิมของการสานกระตบคือลยขัด และมีการพัฒนาการสานลยกระตบจนถึงปัจจุบัน ลยจากการสานกระตบบ้านคำเตยแต่ละลยม่มีความหมายส่วนใหญ่เป็นการเลียนแบบจากธรรมชาติ เครื่องใช้ และดัดแปลงจากลยเดิม นอกจากนั้นยังมีการดัดแปลงจากผู้สานลยกระตบเอง เช่น ลยตัวอักษร 2) ด้านการเก็บรวบรวมลยกระตบ พบว่า ลยกระตบบ้านคำเตย มีทั้งหมดจำนวน 15 ลย แต่ม่มีการเก็บรวบรวมลยอย่างเป็นลยลักษณะอักษร 3) ด้านกระบวนการจัดการความรู้ของผู้สานลยกระตบบ้านคำเตย ยังมีการจัดการที่ม่เป็นระบบ พบว่าเป็นองค์ความรู้ฝังลึกในตัวบุคคล ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่น เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องของการจักสานด้วยไม้ไฟเป็นผลิตภัณฑ์ที่ใช้ในชีวิตประจำวันมานาน ด้านการแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ เกิดขึ้นเฉพาะภายในชุมชน ข้อเสนอแนะในด้านกระบวนการจัดการความรู้ลยกระตบบ้านคำเตย ประกอบด้วย (1) การกำหนดชื่อผลิตภัณฑ์ โดยผ่านการตัดสินใจของกลุ่มผู้สานลยกระตบบ้านคำเตย (2) การแสวงหาความรู้จากทั้งภายในและภายนอกกลุ่มเพื่อก่อให้เกิดความรู้เฉพาะในกลุ่มผู้สานลยกระตบบ้านคำเตย (3) การแลกเปลี่ยนความรู้กัน ภายในกลุ่ม เพื่อให้สมาชิกมีความรู้และเกิดทักษะความรู้ในตัวบุคคล (4) การจัดเก็บความรู้ควรมีการบันทึกกระบวนการผลิตและวัสดุที่ใช้ในการสานลยกระตบด้วยการจดบันทึก และภาพถ่าย ทำให้สมาชิก ผู้สนใจที่ต้องการเรียนรู้ มีความสะดวก (5) การถ่ายทอดความรู้ ควรมีรูปแบบอย่างเป็นทางการ โดยกระบวนการดังกล่าวมีลักษณะเป็นวงจรที่ถ่ายทอดความรู้แล้ว สามารถย้อนกลับมากำหนดความรู้ในรูปแบบอื่นได้

คำสำคัญ การจัดการความรู้ ลยกระตบบ้านคำเตย อำเภอมืองนครพนม จังหัดนครพนม

Thesis title: Knowledge Management of Woven Bamboo Container Weaving in Ban Kham Toei, Kham Toei Sub-District, Mueang District, Nakhon Phanom Province

Researcher: Miss Montip Wannashapsiri; **ID:** 2549001259;

Degree: Master of Agriculture (Agricultural Extension and Development);

Thesis advisors: (1) Dr. Jinda Khibtong, Associate Professor;(2) Dr. Songserm Homglin, Associate Professor; **Academic year:** 2013

Abstract

This research aims to investigate 1) the context of weavers in Ban Kham Toei and their local wisdom in woven bamboo container weaving 2) the knowledge and the patterns of bamboo container weaving and 3) the process of knowledge management of producing the bamboo container weaving.

This present paper is the qualitative research, studying the documents and collecting the data from the fieldwork by interviewing 20 people who are experienced and skillful in weaving the bamboo container weaving, hoping to compile possible knowledge concerning the bamboo container weaving in Ban Kham Toei to develop and improve knowledge of weaving to become a Learning Resource where is containing various patterns of bamboo container weaving. The focused interview is applied as a method of interview 20 experienced and skillful weavers.

The research can be concluded as following; 20 weavers of Ban Kham Toei are all females, 40.0% of them average age at 45 years old, 65.0% earn merely high school education, 50.0% have family's member average at 4 people and 2 of them are workers, 65.0% have main occupations as farmers, and 50.0% have bamboo container waving as their minor occupations. The income of the study group is between 100,000-200,000 baht per family and per annum, 40.0% of them have experienced the bamboo container weaving for 20-30 years, 75.0% of the bamboos which are used for weaving are bought within the community and 90% of the weavers have experienced the Ban Kham Toei bamboo container weaving's patterns for 3 years. The original pattern of bamboo container weaving is "Lai Khad" and the patterns have been improved continuously to the present. The bamboo container weaving's pattern in Ban Kham Toei do not have any meaning; most of them are designed to imitate the beauty of nature, utensils, and some of them are adopted from the original patterns. In addition, the weavers also adopt the patterns by themselves such as the patterns of alphabets. 2) There is a record shows that merely 15 Ban Kham Toei bamboo container weaving's patterns found. 3) The knowledge management of the Ban Kham Toei's weavers has not been managed systematically yet because the weaving knowledge that they have is descended from their ancestors from generations to generations, is deep-seated; it is the knowledge of local wisdom which is about using the bamboo to weave their daily utensils for a long time. Furthermore, the sharing of knowledge is merely occurs within the community and the system of collecting the bamboo container weaving's patterns has not been managed orderly. Here are some suggestions on the knowledge management system of bamboo container weaving's patterns in Ban Kham Toei; (1) Identifying the name of products should be done and considered by the group of Ban Kham Toei's weavers (2) Seeking knowledge from both inside and outside the community in order to have specific knowledge for the group of Ban Kham Toei's weavers (3) Sharing knowledge within the community will bring about the awareness and skill to the members (4) There should be a record of knowledge, producing process and materials of bamboo container weaving which can be done by taking note and pictures since the recording facilitates the members and people who are interested in the bamboo weaving easier and (5) Sharing knowledge should be done systematically and officially by which the process should be designed as a circular process that is being able to be reversed and specified in different features.

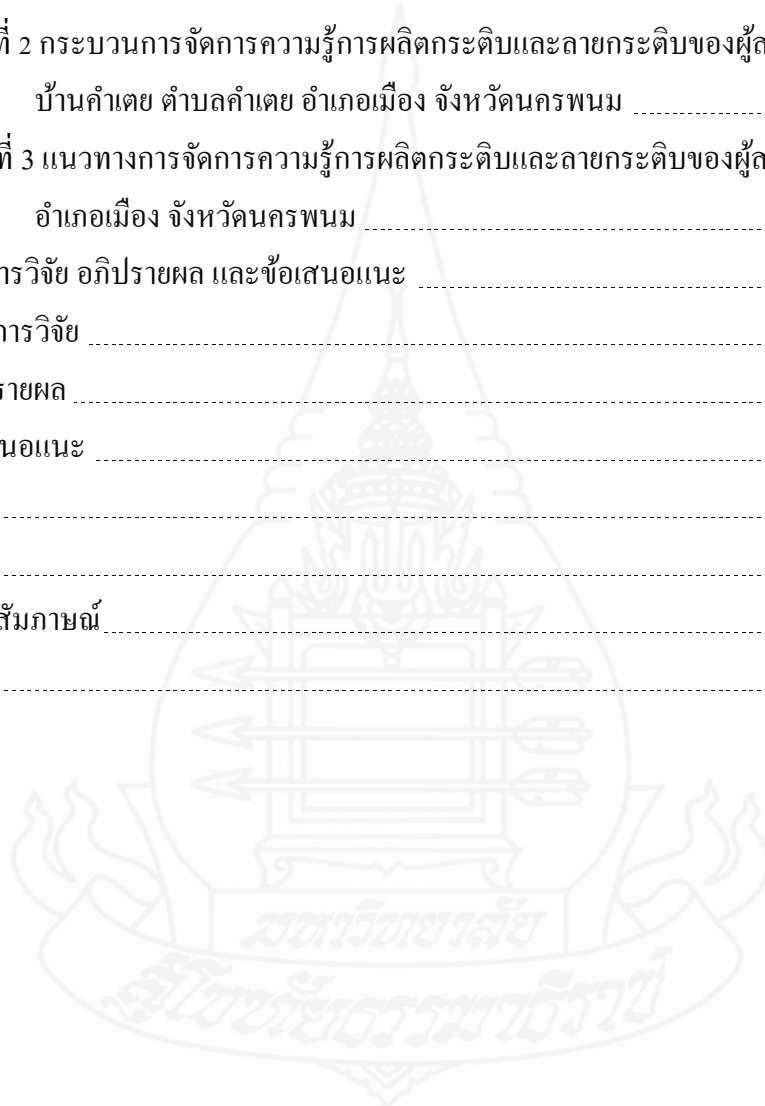
Keyword: Knowledge Management , Woven Bamboo Container Weaving , Ban Kham Toei, Kham Toei Sub-District, Mueang District, Nakhon Phanom Province

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญตาราง	ฅ
สารบัญภาพ	ญ
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
กรอบแนวคิดการวิจัย	3
ขอบเขตการวิจัย	4
นิยามศัพท์เฉพาะ	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
บทที่ 2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	6
ภูมิปัญญาท้องถิ่น	6
แนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอด	15
แนวคิดการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น	21
แนวคิดเกี่ยวกับเครื่องจักสานและลวดลาย	30
ประวัติความเป็นมากระดืบข้าว	40
ข้อมูลทั่วไปบ้านคำเตย	41
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	44
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	46
ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	46
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	46
การเก็บรวบรวมข้อมูล	48
การวิเคราะห์ข้อมูล	49

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	50
ตอนที่ 1 สภาพสังคมและเศรษฐกิจของผู้สานลายกระดิวบ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม	50
ตอนที่ 2 กระบวนการจัดการความรู้การผลิตกระดิวและลายกระดิวของผู้สานกระดิว บ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม	54
ตอนที่ 3 แนวทางการจัดการความรู้การผลิตกระดิวและลายกระดิวของผู้สานกระดิวบ้านคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม	60
บทที่ 5 สรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	67
สรุปการวิจัย	67
อภิปรายผล	72
ข้อเสนอแนะ	75
บรรณานุกรม	78
ภาคผนวก	82
แบบสัมภาษณ์	83
ประวัติผู้วิจัย	89

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 4.1 สภาพสังคม	51
ตารางที่ 4.2 สภาพเศรษฐกิจ	52
ตารางที่ 4.3 ประสิทธิภาพในการสานกระติบ	53
ตารางที่ 4.4 แหล่งที่มาของไม้ไผ่	53
ตารางที่ 4.4 แสดงรายได้ทั้งจากภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตร	42
ตารางที่ 4.5 แสดงประสิทธิภาพในการสานกระติบข้าว	43
ตารางที่ 4.6 แหล่งที่มาของไม้ไผ่	43

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1.1 กรอบแนวคิดการวิจัย	3
ภาพที่ 2.2 กระบวนการจัดการความรู้	25
ภาพที่ 4.1 ลายสอง	61
ภาพที่ 4.2 ลายกระแต	61
ภาพที่ 4.3 ลายตารางหมากรุก	61
ภาพที่ 4.4 ลายสี่บั้งประดู่	62
ภาพที่ 4.5 ลายพาน	62
ภาพที่ 4.6 ลายผีเสื้อเล็ก	62
ภาพที่ 4.7 ลายผีเสื้อผูกโบว์	63
ภาพที่ 4.8 ลายมัดหมี่	63
ภาพที่ 4.9 ลายดอกผักแว่นสาย	63
ภาพที่ 4.10 ลายผักแว่นคอก	64
ภาพที่ 4.11 ลายดอกผักแว่นสี่ทิศ	64
ภาพที่ 4.12 ลายตาแมว	64
ภาพที่ 4.13 ลายหัวใจ	65
ภาพที่ 4.14 ลายปลาผสมผีเสื้อ	65
ภาพที่ 4.15 ลายจุด	65
ภาพที่ 4.16 ลายตัวอักษร	66

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การทำเครื่องจักสานในประเทศไทย มีการทำสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์นักโบราณคดีได้พบหลักฐานสำคัญเกี่ยวกับการทำเครื่องจักสานในยุคหินใหม่ที่บริเวณถ้ำแห่งหนึ่งในเขตอำเภอศรีสวัสดิ์ จ.กาญจนบุรี ซึ่งทำด้วยไม้ไผ่เป็นลายขัดสองเส้นประมาณว่ามีอายุราว 4,000 ปีมาแล้ว การทำเครื่องจักสานยุคแรก ๆ มนุษย์จะนำวัสดุดิบจากธรรมชาติเท่าที่จะหาได้ใกล้ตัวมาทำให้เกิดประโยชน์ เช่น การนำใบไม้ กิ่งไม้ ต้นไม้ประเภทเถานำมาสานมาขัดเป็นรูปทรงต่างๆ เพื่อใช้เป็นภาชนะหรือมาสานขัดกันเป็นแผ่นเพื่อใช้สำหรับปูรองนั่ง รองนอน ก่อนที่จะพัฒนามาเป็นเครื่องจักสานที่มีความประณีตในยุคต่อๆ มา เครื่องจักสานเป็นงานศิลปหัตถกรรมที่มนุษย์คิดวิธีการต่างๆ ขึ้นเพื่อใช้สร้างเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันด้วยวิธีการสอดขัดและสานกันของวัสดุ ที่เป็นเส้นเป็นริ้ว โดยสร้างรูปทรงของสิ่งที่ประดิษฐ์ขึ้นนั้นตามความประสงค์ในการใช้สอยตามสภาพภูมิศาสตร์ ประสานกับขนบธรรมเนียมประเพณีความเชื่อศาสนาและวัสดุในท้องถิ่นนั้นๆ การเรียกเครื่องจักสานว่า “จักสาน” นั้น เป็นคำที่เรียกขึ้นตามวิธีการที่ทำให้เกิดเครื่องจักสาน เพราะเครื่องจักสานต่างๆ จะสำเร็จเป็นรูปร่างที่สมบูรณ์ได้นั้นต้องผ่านกระบวนการ (<http://rattan.raicyber.com/?p=1337>)

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2541 : 3) และ โอภาส บรรณศรี (2553: 2) ได้กล่าวถึง เครื่องจักสานในแนวทางเดียวกันว่า เครื่องจักสานในภาคต่าง ๆ นั้นมีมากมายหลายชนิดและมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นที่แตกต่างกันไป ลักษณะเฉพาะถิ่นของเครื่องจักสานเหล่านั้น สะท้อนให้เห็นสภาพภูมิศาสตร์ของแต่ละท้องถิ่น สภาพการดำรงชีวิต ขนบประเพณี ความเชื่อ ตลอดจนถึงการนับถือศาสนาของกลุ่มชนที่ผลิตเครื่องจักสาน เครื่องจักสานจึงเป็นศิลปหัตถกรรมมีคุณค่าในฐานะที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ ได้ดีอย่างหนึ่ง นอกจากนี้ เครื่องจักสานเป็นงานหัตถกรรมที่ต้องอาศัยฝีมือ ความละเอียด ประณีต เป็นงานศิลปหัตถกรรมที่สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาของชาวบ้านได้หลายอย่าง เช่น สะท้อนให้เห็นความชาญฉลาดในการเลือกสรรวัสดุที่จะนำมาใช้ทำเครื่องจักสานซึ่งชาวบ้านจะมีความรู้เกี่ยวกับคุณสมบัติของวัสดุแต่ละชนิดเป็นอย่างดี แล้วนำมาดัดแปลงแปรรูปเป็นวัสดุที่ใช้ทำเครื่องจักสานด้วยวิธีง่าย ๆ แต่สนองการใช้สอยได้ดีเป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นภูมิปัญญาอันเฉลียวฉลาดของคนในท้องถิ่นที่ใช้ภูมิปัญญา สามารถนำสิ่งที่มีอยู่ในชุมชนมาประยุกต์เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งมีประโยชน์ในการดำรงชีวิต สิ่งเหล่านี้เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ชาวบ้านเรียนรู้จาก

การสังเกตและการทดลองสืบทอดกันมาแต่บรรพบุรุษ จนทำให้เครื่องจักสานแต่ละชนิดมีรูปแบบและประโยชน์ใช้สอยที่สมบูรณ์ลงตัว

บ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม ส่วนใหญ่คนในชุมชนประกอบอาชีพการเกษตร ทำนาเป็นหลักมีอาชีพเสริมตามสภาพท้องถิ่น คือ การจักสานจากไม้ไผ่ ซึ่งเป็นหัตถกรรมที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ เป็นการสานเพื่อนำมาใช้ในครัวเรือน ได้แก่ ช่อกระติบข้าว เป็นต้น ต่อมาได้มีการสานกระติบข้าวเพิ่มมากขึ้นจึงมีแลกเปลี่ยนซื้อขายในหมู่บ้าน และเริ่มส่งขายตามหมู่บ้านใกล้เคียง ปัจจุบันมีพ่อค้าจากทั้งภายในและนอกหมู่บ้านเข้ามารับซื้อกระติบข้าวในหมู่บ้านเพื่อนำไปจำหน่าย ซึ่งทำให้เกษตรกรมีรายได้เสริมเพิ่มขึ้น จึงเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความโดดเด่นของผู้สานลายกระติบนี้ นอกจากจะสานเพียงแค่ลายสองอย่างเดียว ผู้สานลายกระติบบ้านคำเตยยังมีการพัฒนาลายกระติบข้าวให้สวยงามขึ้น เช่น สานกระติบข้าวเป็นตัวอักษรไทย ภาษาอังกฤษและสานเป็นลายต่างๆ นอกจากนี้ผู้สานลายกระติบบ้านคำเตยยังมีการพัฒนาลวดลายใหม่ ๆ ตามสมัยนิยมเพื่อขยายกลุ่มเป้าหมายที่ส่วนใหญ่จะซื้อไว้ใช้ในครัวเรือน พัฒนามาเป็นชื่อเป็นของฝากเพื่อเพิ่มราคาผลิตภัณฑ์ แต่การสานกระติบข้าวที่มีลายสวยงามยังมีการผลิตกันน้อยเนื่องจากผู้ผลิตต้องมีความชำนาญและใช้เวลาในการสานนานกว่าลายสอง ผู้ผลิตต้องมีความชำนาญในการสานซึ่งมีอยู่จำนวนน้อย จึงต้องอาศัยการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่ง ไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง การเรียนรู้การสานลายกระติบ ของชาวบ้านอาศัยวิธีการฝึกหัดและการบอกเล่าซึ่งไม่เป็นระบบ ไม่มีการบันทึกสะท้อนให้เห็นถึง ความรู้ที่สะสมที่สืบทอดกันมาจากอดีตมาถึงปัจจุบันหรือที่เรียกกันว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนั้น การจัดการองค์ความรู้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นคงอยู่อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

จากความสำคัญและเหตุผลที่กล่าวมา ทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาเกี่ยวกับการจัดการความรู้เกี่ยวกับกระบวนการผลิตกระติบข้าว และลายกระติบข้าวในชุมชน เป็นการจัดการความรู้ทำให้ชุมชนสามารถรักษาความรู้เกี่ยวกับลายกระติบที่อาจสูญหายไปพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงของบุคลากร และนำมาจัดเก็บไว้ในรูปแบบของคลังความรู้ที่ผู้สนใจสามารถเข้ามาสืบค้นได้ เกิดการดำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่อย่างยั่งยืน และยังสามารถนำไปปรับใช้ในการพัฒนาอาชีพในชุมชนต่อไป

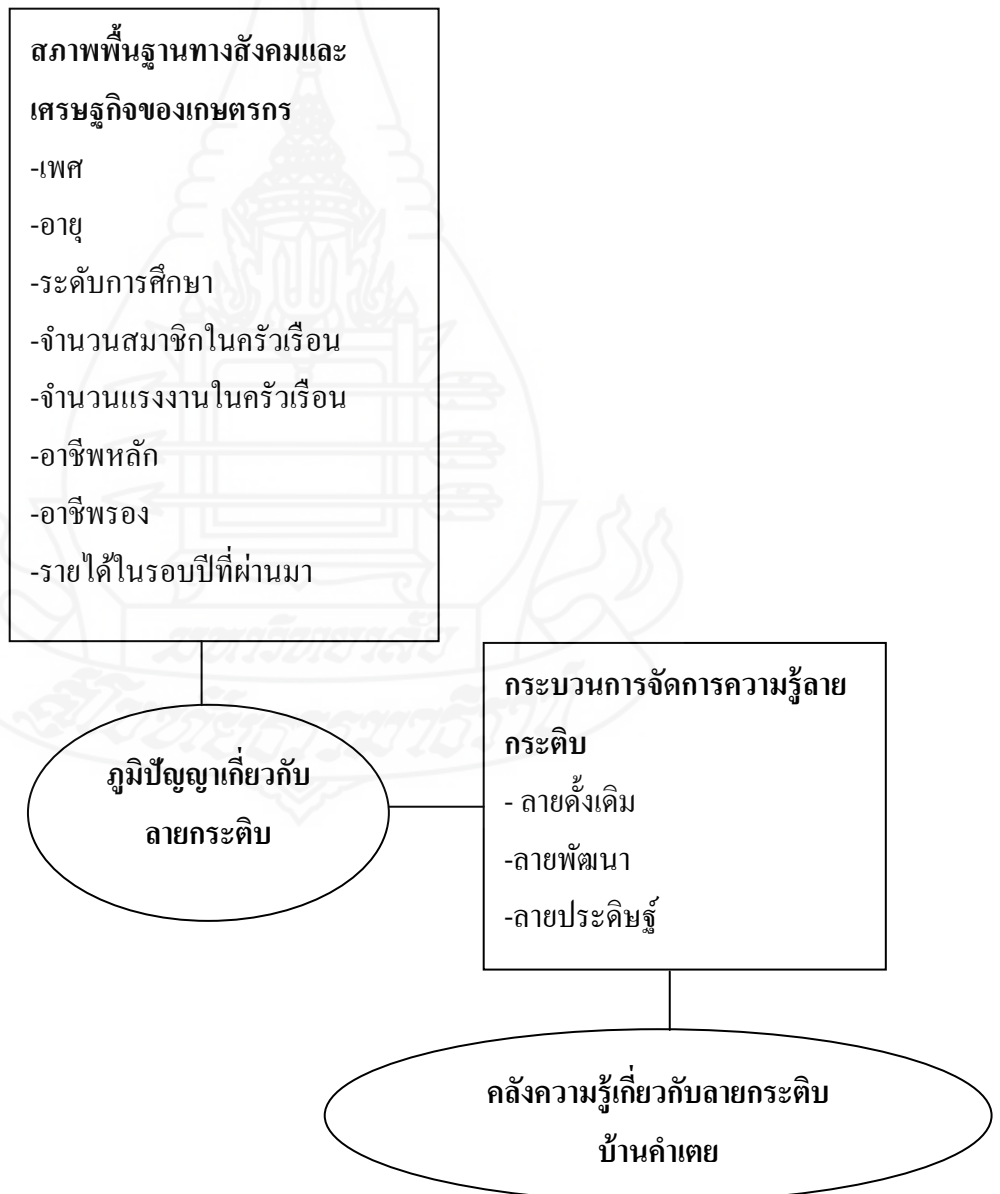
2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาสภาพสังคมและเศรษฐกิจของผู้สานลายกระดียบบ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม

2.2 เพื่อศึกษากระบวนการจัดการความรู้การผลิตลายกระดียบของผู้สานลายกระดียบคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม

2.3 เพื่อศึกษาองค์ความรู้และลายกระดียบของผู้สานลายกระดียบบ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม

3. กรอบแนวคิดการวิจัย

ภาพที่ 1.1 กรอบแนวคิดการวิจัย

4. ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยทำการศึกษากระบวนการถ่ายทอดและการจัดเก็บความรู้ในการสานลายกระติบ โดยศึกษาเฉพาะผู้สานลายกระติบบ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม

5. นิยามศัพท์เฉพาะ

5.1 การจัดการความรู้ หมายถึง การรวบรวม การจัดระบบ การจัดเก็บ และการเข้าถึงข้อมูลลายกระติบเพื่อสร้างเป็นความรู้ ซึ่งเป็นกระบวนการนำความรู้ที่มีอยู่หรือที่ได้เรียนรู้มา ใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เพื่อบรรลุเป้าหมายขององค์กรในการทำงาน การพัฒนาคนด้านการเป็นองค์กรเรียนรู้ด้านการเป็นชุมชนที่เอื้ออาทรกัน โดยผ่านกระบวนการจัดเก็บองค์ความรู้ให้เป็นระบบการแลกเปลี่ยน แบ่งปัน เผยแพร่และถ่ายโอนความรู้ การใช้ประโยชน์และการนำไปประยุกต์ใช้งาน

5.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ในการสานลายกระติบข้าวของชาวบ้านในท้องถิ่น ซึ่งได้มาจากประสบการณ์ และความเฉลียวฉลาดของชาวบ้าน รวมทั้งความรู้ที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษ สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ระหว่างการสืบทอดมีการปรับปรุงประยุกต์และเปลี่ยนแปลง จนอาจเกิดเป็นความรู้ใหม่ตามสภาพการณ์ทางสังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

5.3 การถ่ายทอดความรู้ หมายถึง การบอกเล่าความรู้เกี่ยวกับลายกระติบข้าวที่ได้เล่าเรียนมาหรือประสบการณ์ที่จดจำสืบทอดต่อกันมาให้กับบุคคลอื่นเข้าใจและนำไปปฏิบัติได้ โดยวิธีการสาธิตทำให้ดูเป็นตัวอย่างแบบละเอียดทุกขั้นตอน เป็นวิธีปฏิบัติจริง หรือฟังคำบรรยายดูการสาธิตแล้วนำไปปฏิบัติจริงซ้ำๆต่อเนื่องจนชำนาญ กลายเป็นองค์ความรู้ที่เป็นระบบ สามารถนำไปสู่การแบ่งปันแลกเปลี่ยน เผยแพร่ และการนำไปประยุกต์ใช้ในงานจริงของกลุ่มแม่บ้านคำเตย

5.4 กระติบข้าว หมายถึง ภาชนะสานรูปกลม มีฝาครอบ สำหรับ บรรจุข้าวเหนียวหนึ่ง

5.5 การผลิตกระติบข้าว หมายถึง กระบวนการ ขั้นตอน วิธีการ การจัดการวัตถุดิบ การสานกระติบข้าว และการประดิษฐ์ลวดลาย

5.6 ลายกระติบข้าว หมายถึง ลวดลายที่ปรากฏอยู่บนกระติบข้าว ที่เกิดจากสีย้อมธรรมชาติและการสานที่คิดค้นโดยกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม

6. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

6.1 ชุมชนและผู้สนใจได้รับรู้ขั้นตอนการผลิตลายกระติบบ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม

6.2 ชุมชนและผู้สนใจได้รับรู้กระบวนการถ่ายทอดความรู้ในการสานลายกระติบบ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม

6.3 การจัดการความรู้เกี่ยวกับการผลิตกระติบข้าวและลายกระติบบ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม ทำให้เกิดเป็นคลังความรู้เรื่องลายกระติบข้าว

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้ลายกระดิมข้าวบ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาเป็นแนวทางในการศึกษา โดยแบ่งสาระสำคัญดังนี้

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. แนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอด
3. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการความรู้
4. แนวคิดเกี่ยวกับเครื่องจักสานและลวดลาย
5. ข้อมูลทั่วไปของบ้านคำเตย
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่น

1.1 ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ในการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือ ภูมิรู้ ของชาวบ้านมีคำเรียกอยู่หลายคำ เช่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน (popular wisdom) ภูมิปัญญาพื้นบ้าน (folk wisdom) ภูมิปัญญาท้องถิ่น (local wisdom) ภูมิปัญญาไทย ภูมิธรรมชาวบ้าน หรือเทคนิควิทยาพื้นบ้าน ได้มีผู้ศึกษา และให้ความหมาย และแนวคิดไว้หลากหลาย ดังนี้

กรมวิชาการ (2540 : 19) ให้ความหมาย ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ทั้งหลายของชาวบ้านที่ใช้ในการแก้ปัญหา หรือดำเนินชีวิต โดยได้รับการถ่ายทอดสั่งสมกันมา ผ่านกระบวนการพัฒนาที่เหมาะสมกับกาลสมัย

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2542 : 11-17) ให้ความหมาย ภูมิปัญญาไว้ 4 ประการ ดังนี้

1. ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรม และความสามารถในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์
2. ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่กลุ่มชน ได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัว และดำรงชีพตามสภาพแวดล้อมของธรรมชาติ

3. ภูมิปัญญาเป็นเรื่องที่สั่งสมกันมาตั้งแต่อดีต และเป็นเรื่องของการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติโดยผ่านกระบวนการทางจารีต ประเพณี การทำมาหากิน และพิธีกรรมต่างๆ เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างสัมพันธ์เหล่านี้ เป้าหมายก็คือเพื่อให้เกิดความความสุขทั้งในส่วนที่เป็นชุมชนเป็นหมู่บ้านและในส่วนที่เป็นปัจเจกของชาวบ้านเอง หากเกิดปัญหาทางด้านความไม่สมดุลกันขึ้นก็จะก่อให้เกิดความไม่สงบสุขทั้งในส่วนที่เป็นสังคม และในส่วนที่เป็นปัจเจกของชาวบ้านเอง

4. ประสบการณ์ในการประกอบอาชีพ ในการศึกษาเล่าเรียน การที่ชาวบ้านรู้จักวิธีการทำนา การไถนา การนำกระบือมาใช้ในการไถนา การรู้จักนวดข้าวโดยการใช้กระบือ รู้จักสานกระบุง ตะกร้า เอาไม้ไผ่มาทำเครื่องมือใช้สอยในชีวิตประจำวัน รวมทั้งรู้จักเอาดิน จี๊กระทามาแช่น้ำต้มให้เหือดแห้งเป็นเกลือสินเธาว์ ก็เรียกว่าภูมิปัญญาทั้งสิ้น

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540 : 11) ให้ความหมายของ ภูมิปัญญาสอดคล้องกับรุ่ง แก้วแดง (2542:240) หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่กลุ่มชนได้จากระบบการสั่งสมไว้ในการปรับตัว และดำรงชีพในระบบนิเวศน์ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสภาพแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมที่ได้พัฒนาการสืบสานกันมา ภูมิปัญญาเป็น ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่เป็นผลของการใช้สติปัญญา ปรับตัวกับสภาวะต่าง ๆ ในพื้นที่กลุ่มอื่นจากพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่นที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันแล้วรับเอาหรือปรับเปลี่ยนนำมาสร้างประโยชน์ หรือแก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อม และบริบททางสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น ภูมิปัญญาจึงมีทั้งภูมิปัญญาอันเกิดจากประสบการณ์ในพื้นที่ ภูมิปัญญาที่มาจากภายนอก และภูมิปัญญาที่ผลิตใหม่ หรือผลิตซ้ำเพื่อการแก้ปัญหาและการปรับตัวให้สอดคล้องกับความจำเป็นและความเปลี่ยนแปลง

เวกวรพันธ์ ฉ่ำสันเทียะ (2541: 12) ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง วิธีการของคน หรือกลุ่มคนในท้องถิ่นที่นำมวลประสบการณ์ทั้งหมดมาคิดวิเคราะห์และนำไปปฏิบัติจนได้ผลตามกาลสมัย โดยอาศัยรากฐานเดิมเพื่อจัดการกับชีวิต เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมได้อย่างกลมกลืน

รุ่ง แก้วแดง (2542 : 240) ให้ความหมายของ ภูมิปัญญาไทย หมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถ และทักษะของคนไทย อันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเลือกสรรเรียนรู้ปรุงแต่ง และถ่ายทอดสืบต่อกันมาเพื่อใช้แก้ปัญหา และพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สมดุลกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย

สมจิต พรหมเทพ (2543 : 62) ให้ความหมายของภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ความสามารถทางวิชาการ ซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากอดีตสั่งสมปรับประยุกต์ และพัฒนาตามกาลสมัย และสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป โดยผ่านการสังเกต ทดลองใช้ คัดเลือก แล้วถ่ายทอดเป็นวัฒนธรรมสืบทอดต่อมา

เสรี พงศ์พิศ (2544: 31-34) ให้ความหมายของ ภูมิปัญญา หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น สรุปว่า เป็นพื้นเพรากฐานของความรู้ชาวบ้าน หรือความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้ และมีประสบการณ์สืบทอดกันมาทั้งทางตรง และทางอ้อม กล่าวคือ การเรียนรู้และมีประสบการณ์ที่เกิดขึ้นด้วยตนเองกับการเรียนรู้และมีประสบการณ์ที่ได้รับจากผู้ใหญ่ หรือจากการสืบทอดต่อ ๆ กันมา จนกลายเป็นการยอมรับกันทั่วไปในชุมชน หรือท้องถิ่น อาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เอง ทำได้เอง ผ่านการเรียนรู้ และมีประสบการณ์สืบทอดกันมาทั้งทางตรงและทางอ้อม เป็นลักษณะของสติปัญญา และองค์ความรู้ทั้งหมดที่ครอบคลุมทั้งด้านกว้าง ด้านลึก โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ไปใช้ในการแก้ปัญหา หรือใช้ป็นองค์ประกอบเพื่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิต ได้ภายในท้องถิ่นของตน

สุดา เนตรสว่าง (2549 : 25) ให้ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ภูมิปัญญาที่เกิดจากการสั่งสม การเรียนรู้จากบรรพบุรุษในอดีต และได้ถ่ายทอดความรู้เหล่านั้นมายังลูกหลาน โดยสามารถเห็น ได้จากการแสดงออก การประพฤติปฏิบัติแผลที่เกิดขึ้น

สรุปความหมายของ ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ผลผลิตทางปัญญาของผู้คนในชุมชน และท้องถิ่น ที่เกิดจากการสะสมประสบการณ์ทั้งทางตรง และทางอ้อมประกอบกับแนวคิดวิเคราะห์ในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของตนเองจนเกิดเป็นการหลอมรวมให้เป็นแนวคิดที่มีลักษณะของตนเอง สามารถพัฒนาความรู้ดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับยุคสมัยในการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นได้เหมาะสม ภูมิปัญญาชาวบ้านจึงเป็นกระบวนการที่เกิดจากการสืบทอดถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนท้องถิ่นต่างๆ แล้วพัฒนาเลือกสรร ปรับปรุงองค์ความรู้เหล่านั้นจนเกิดเป็นทักษะ และความชำนาญ สามารถแก้ไข และพัฒนาชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย แล้วเกิดภูมิปัญญาองค์ความรู้ใหม่ที่เหมาะสม และสืบทอดพัฒนาต่อไปอย่างไม่มีการสิ้นสุด

1.2 ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น มีนักวิชาการหลายท่านได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ ดังนี้

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536 อ้างถึงใน ประยุทธ์ สุระเดชไพบูลย์, 2539: 23) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 4 ลักษณะคือ

1. ความรู้และระบบความรู้ ภูมิปัญญาไม่ได้เกิดแวบขึ้นมาในหัวแต่เป็นระบบความรู้ที่ชาวบ้านมองเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ เป็นระบบความรู้ที่ไม่เป็นวิทยาศาสตร์จะนั้นในการศึกษาจะเข้าไปดูว่าชาวบ้าน “รู้อะไร” อย่างเดียวไม่พอ ต้องศึกษาว่าเขาเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ได้อย่างไร

2. การสะสมและกระจายความรู้ ภูมิปัญญาเกิดจากการสั่งสม และกระจายความรู้ที่ไม่ได้ลอยอยู่เฉย ๆ แต่ถูกนำมาบริการคนอื่น เช่น หมอพื้นบ้าน สั่งสมความรู้ทางการแพทย์ไว้ในตัว

คน ๆ หนึ่งซึ่งมีกระบวนการที่ทำให้เขาสั่งสมความรู้เราควรศึกษาด้วยว่ากระบวนการนี้เป็นอย่างไร
หมอกคนหนึ่งสามารถสร้างหมอกคนอื่นต่อมาได้อย่างไร

3. การถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ได้มีสถาบันถ่ายทอดความรู้แต่มี
กระบวนการถ่ายทอดที่ซับซ้อนถ้าเราต้องการเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่นเราก็ต้องเข้าใจกระบวนการ
ถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนรุ่นหนึ่งด้วย

4. การสร้างสรรค์การปรับปรุงระบบความรู้ของชาวบ้านไม่ได้หยุดนิ่งอยู่กับที่แต่ถูก
ปรับเปลี่ยนตลอดมาโดยอาศัยประสบการณ์ของชาวบ้านเอง เรายังขาดการศึกษาว่า ชาวบ้านปรับเปลี่ยน
ความรู้ และระบบความรู้เพื่อเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงอย่างไร

วิชัย ตันศิริ (2536: 5) กล่าวว่า มนุษย์จัดระบบการเรียนรู้ของสมาชิกในสังคมโดย
วิธีการต่าง ๆ กันด้วยสติปัญญาอันล้ำเลิศของมนุษย์ สังคมต่าง ๆ ได้สร้างขนบธรรมเนียมประเพณี
ปฏิบัติ วิถีชีวิต และทักษะของการหาเลี้ยงชีพ ตลอดจนความเชื่อถือทางศาสนาเพื่อสั่งสอนเยาวชนเพื่อ
สืบทอดวัฒนธรรมของแต่ละสังคม กระบวนการเรียนรู้ของคนในสังคมสมัยก่อนจึงแทรกซึมอยู่กับวิถี
ชีวิตประจำวัน และสอดแทรกอยู่อย่างแยกย่อย และเป็นพลังจิตใจที่หลอมรวมผู้คนในสังคมที่สงบ

อนек นาคะบุตร (2536: 82-83) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านมีความสำคัญต่อการพัฒนา
ท้องถิ่น การพัฒนาท้องถิ่นที่อาศัยภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นองค์ประกอบลักษณะดังนี้

1. มีความรู้ และภูมิปัญญาของชาวบ้านที่เอื้ออำนวย ชี้นำ และเป็นทางเลือกที่เหมาะสม
ต่อสภาวะท้องถิ่น และเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่เข้ามากระทบ

2. ความรู้ภูมิปัญญาและระบบคุณค่าต่าง ๆ ได้รับการประยุกต์ (Reproduction) และ
สืบสานอย่างต่อเนื่องโดยสมาชิกของชุมชนด้วยกระบวนการเรียนรู้หลายรูปลักษณะผ่านประเพณี
พิธีกรรม วัฒนธรรม และการปฏิบัติซ้ำ มีการเลือกสรรและผสมผสานกับความรู้ที่เข้ามาจากภายนอก

กล้า สมตระกูล (2536: 67) กล่าวถึง ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ว่า ในอดีต
และปัจจุบันการถ่ายทอดความรู้ในระบบโรงเรียนยังจัดการเรียนการสอน โดยครู หรือนักวิชาการที่
ศึกษาภาคทฤษฎีมีมาก แต่บางครั้งพบว่าครู หรือนักวิชาการดังกล่าว มีประสบการณ์ในภาคปฏิบัติไม่
มากนัก ประสบความล้มเหลวในการสอน แต่ในขณะที่ผู้ที่มีประสบการณ์เฉพาะเรื่องสามารถถ่ายทอด
และนำความรู้ไปปฏิบัติได้ผลดี เช่น ผู้เลี้ยงหมู เลี้ยงปลา ปลูกผัก ทอผ้า จักรสาน บุคคลที่มีลักษณะ
ดังกล่าวเรียกว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” นอกจากนักวิชาการให้วิทยากรชาวบ้านถ่ายทอดความรู้ให้เป็น
ความเหมาะสมมากที่สุดประการหนึ่ง เนื่องจากเป็นผู้ที่มีผลงานที่สำเร็จออกมาเป็นรูปธรรมจนเป็นที่
ยอมรับและเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเข้าใจในปัญหาภาษาพูด วัฒนธรรมตลอดจนสภาพแวดล้อมของ
ชาวบ้านด้วยกันเป็นอย่างดี ทำให้มีช่องว่างของการสื่อสารน้อยมาก และยังเป็นการพึ่งตนเองของ
ชาวบ้าน

ประยูท สุระเคชไพบูลย์ (2539: 23) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ประกอบสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่นอันจะส่งผลถึงการพัฒนาประเทศชาติโดยรวม

สมจิต พรหมเทพ (2543: 67-68) ได้ให้ความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีต่อชาวบ้าน ครอบครัว และชุมชน ดังนี้

1. เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาแต่อดีตอันยาวนานจนกลายเป็นวิถีชีวิตประจำวันของตนเอง และชุมชนตลอดมา
2. เป็นมรดกทางสังคมที่ได้จากการเรียนรู้ โดยผ่านกระบวนการขัดเกลาของกลุ่มคนประพฤติปฏิบัติอย่างมองเห็นแนวทางที่ดี และอย่างมีความเชื่อสืบต่อกันมา
3. เป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่มีคุณค่าอย่างไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าความรู้ทางวิทยาศาสตร์
4. เป็นข้อมูลพื้นฐานของการดำรงชีวิต และการพัฒนาอย่างยั่งยืนจากอดีตจนถึงปัจจุบัน
5. เป็นแนวทางนำไปสู่การปรับตัวของชุมชน ช่วยพัฒนาเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองของชุมชน
6. ช่วยเพิ่มความสมดุลระหว่างธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมกับประชาชนเพราะต่างพึ่งพาอาศัยกัน

สรุปความหมายของคำว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ภูมิปัญญาชาวบ้านมีความสำคัญ เพราะเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและทางสังคมที่สืบทอดกันมาจากการเรียนรู้ ผ่านกระบวนการขัดเกลาของกลุ่มคน เป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่มีคุณค่า เป็นข้อมูลพื้นฐานของการดำรงชีวิต มีการพัฒนาอย่างยั่งยืนจากอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยใช้เป็นแนวทางการปรับตัวของชุมชนความสมดุลระหว่างธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และช่วยพัฒนาเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง

1.3 ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นปรากฏว่ามีนักวิชาการหลายท่าน ได้กล่าวถึงลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่น ไว้หลากหลาย ดังนี้

กรมวิชาการ กองวิจัยทางการศึกษา (2539 : 3-4) ได้แบ่งลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 4 ลักษณะ ดังนี้

1. ประสบการณ์ของชาวบ้านที่นำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ที่ชาวบ้านค้นพบ และนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ได้แก่ คติ ความคิด ความเชื่อ ค่านิยมต่าง ๆ เช่น คำสอนทางศาสนา ความรู้เกี่ยวกับยาสมุนไพร การไหว้ครู การบวงสรวง เป็นต้น

2. ความรู้ ความคิด ในการสร้างสรรค์แบบแผนของการดำรงชีวิตที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา หมายถึง สิ่งที่ชาวบ้านถ่ายทอดความรู้ หรือความคิดลงไปในวรรณกรรมต่าง ๆ เช่น เพลงพื้นบ้าน เพลงกล่อมเด็ก ภาษิต การละเล่นต่าง ๆ นิทานพื้นบ้าน ตลอดจนศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมต่าง ๆ และโบราณอูบาย เป็นต้น

3. การประกอบอาชีพที่ยึดหลักการพึ่งตนเอง หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ที่ชาวบ้านใช้ในการประกอบอาชีพ โดยอาศัยหลักธรรมชาติ ไม่พึ่งพาปัจจัยภายนอก แต่มีการพัฒนาให้เหมาะสมกับกาลสมัย เช่น การปลูกพืชแบบเกษตรธรรมชาติ การทอผ้า การทำเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น

4. การประกอบอาชีพที่เกิดจากการผสมผสานความรู้เดิมกับแนวคิดหลักปฏิบัติ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ หมายถึง นำความรู้เดิมของชาวบ้านมาผสมผสานกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ใช้ในการแก้ปัญหาในหมู่บ้าน หรือชุมชน เช่น เทคโนโลยีการหล่อโลหะ ทองเหลือง การนวดข้าว การก่อสร้าง เป็นต้น

สรุปลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นรากฐานที่สำคัญของชาวบ้านที่ได้มีการสั่งสมสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นประสบการณ์แห่งการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสมาชิกภายในครอบครัว หรือบุคคลในท้องถิ่นเดียวกันเกิดความสัมพันธ์ระหว่างคนในครอบครัว และคนในท้องถิ่น เป็นการปรับตัวให้สามารถดำรงชีวิตอยู่กับธรรมชาติได้ ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นมีหลากหลาย เช่น ความเชื่อ อาชีพ ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นต้น โดยแต่ละท้องถิ่นอาจมีภูมิปัญญาที่เหมือนกัน หรือแตกต่างกัน เช่น การย้อมผ้า การปรุงอาหาร การทำเครื่องจักสาน ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นมีหลากหลายตามแต่ละท้องถิ่น และเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น

1.4 ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ลักษณะเนื้อหาความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นมีการผสมผสานกลมกลืน และเชื่อมโยงเข้าด้วยกันจากหลากหลายจนไม่สามารถแยกออกจากกันโดยเด็ดขาด ดังนั้นจึงมีผู้แบ่งประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้แตกต่างกัน ดังต่อไปนี้

วิจิต นันทสุวรรณ (2538 : 7) ได้จำแนกประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้าน ดังนี้

1. ภูมิปัญญาจากการใช้ชีวิตในธรรมชาติ ได้แก่ การอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติ อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับธรรมชาติในลักษณะของกฎเกณฑ์ที่พึงปฏิบัติความเชื่อต่อธรรมชาติ และสิ่งที้นอกเหนือจากธรรมชาติ เช่น เรื่องของ “ผี” ตามสถานที่ที่สำคัญ ๆ เช่น ผีไร่ ผีนา ผีภูเขา ผีแหล่งน้ำ เป็นต้น ซึ่งส่งผลให้เกิดสภาวะสมดุลของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับธรรมชาติ

2. ภูมิปัญญาจากประสบการณ์การอยู่ร่วมกัน ซึ่งส่งผลให้สมาชิกมีพฤติกรรมตามแบบแผนของสังคม มีกฎเกณฑ์บอกว่าอะไรดี อะไรไม่ดี มีระบบความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติเป็นหลัก เช่น ความเชื่อและการถือปฏิบัติต่อผีบรรพบุรุษ ได้แก่ ผีปู่ตา ผีปู่ย่า ผีพ่อแม่ เป็นต้น

3. ภูมิปัญญาจากประสบการณ์เฉพาะด้าน เช่น ภูมิปัญญาจากประสบการณ์ การทำมาหากินในด้านต่าง ๆ ภูมิปัญญาด้านการรักษาโรค เป็นต้น

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2547: 10-11) ได้แบ่งสาขาภูมิปัญญา โดยจำแนกเป็น 9 ด้าน ดังนี้

1. ด้านเกษตรกรรม ได้แก่ ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะและเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม ซึ่งคนสามารถพึ่งตนเองในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหาของการเกษตรด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต และการรู้จักปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตร เป็นต้น

2. ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม ได้แก่ การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลผลิตเพื่อการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัดและเป็นธรรมชาติ อันเป็นขบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ ตลอดทั้งการผลิต และการจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรม เช่น การรวมกลุ่มของกลุ่มโรงงานยางพารา กลุ่มโรงสี กลุ่มหัตถกรรม เป็นต้น

3. ด้านการแพทย์แผนไทย ได้แก่ ความสามารถในการจัดการป้องกัน และรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองทางด้านสุขภาพ และอนามัยได้ เช่น ยาจากสมุนไพรประคบอันมีอยู่หลากหลาย การนวดแผนโบราณ การดูแลและรักษาสุขภาพแบบพื้นบ้าน เป็นต้น

4. ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ การพัฒนา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน เช่น การบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ การทำแนวปะการังเทียม การอนุรักษ์ป่าชายเลน การจัดการป่าต้นน้ำ และการจัดการ ป่าชุมชน เป็นต้น

5. ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ได้แก่ ความสามารถในการดำเนินการสะสมและบริหารกองทุน และสวัสดิการชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตรา และ โภคทรัพย์เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงให้แก่ชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในกลุ่ม เช่น การจัดการกองทุนของชุมชนในรูปแบบของสหกรณ์ออมทรัพย์ รวมถึงความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคนให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการรักษายาบาลของชุมชน และการจัดระบบสวัสดิการบริการชุมชน

6. ด้านศิลปวัฒนธรรม ได้แก่ ความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่าง ๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม นาฏศิลป์ ดนตรี ทัศนศิลป์ ลีลาศิลป์การเล่นพื้นบ้าน และนันทนาการ

7. ด้านภาษาและวรรณกรรม ได้แก่ ความสามารถในการอนุรักษ์ และสร้างสรรค์ ผลงานด้านภาษา คือ ภาษาถิ่น ภาษาไทยในภูมิภาคต่าง ๆ รวมถึงด้านวรรณกรรมท้องถิ่น และการจัดทำ สารานุกรมภาษาถิ่น การปริวรรตหนังสือโบราณ การฟื้นฟูการเรียนการสอนภาษาถิ่นของท้องถิ่นต่าง ๆ

8. ด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี ได้แก่ ความสามารถประยุกต์ และปรับใช้ หลักธรรมคำสอนทางศาสนา ปรัชญาความเชื่อ และประเพณีที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อบริบททาง เศรษฐกิจ สังคม เช่น การถ่ายทอดวรรณกรรม คำสอน การบวชป่า การประยุกต์

9. ด้านโภชนาการ ได้แก่ ความสามารถในการเลือกสรร ประดิษฐ์และปรุงแต่งอาหาร และยาได้เหมาะสมกับความต้องการของร่างกายในสภาวะการณ์ต่าง ๆ ตลอดจนผลิตเป็นสินค้า และ บริการส่งออกที่ได้รับความนิยมแพร่หลายมาก รวมถึงการขยายคุณค่าเพิ่มของทรัพยากรด้วย

สรุปประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้าน คือประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้านมีการแบ่งเป็น หลายประเภท เช่น ภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อการยังชีพ ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการทำมาหากิน ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม วัฒนธรรม โภชนาการ การพิทักษ์ชีวิตและทรัพย์สิน การสร้างพิทักษ์ฐานะ และอำนาจ สาขาภูมิปัญญาจำแนกเป็น 9 ด้าน คือ ด้านเกษตรกรรม ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม ด้านการแพทย์ แผนไทย ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ด้าน ศิลปวัฒนธรรม ด้านภาษาและวรรณกรรม ด้านปรัชญาศาสนา และประเพณี และด้านโภชนาการ

1.5 องค์ประกอบหน่วยสังคม ของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ประกอบของหน่วยสังคมที่อยู่ในสถาบันสังคม และ วัฒนธรรมที่ต้องมีแบบแผนในการดำรงชีวิตเพื่อให้มีชีวิตมีความสุข และอาศัยปัญญาซึ่งเกิดจาก การสะสมการเรียนรู้มาเป็นระยะอันยาวนานมีความเชื่อมโยงทางด้านเศรษฐกิจอาชีพการทำมาหากิน ตลอดทุก ๆ ส่วนในสังคมมีลักษณะกลมกลืนไปหมด

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2540: 8) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการกำหนด องค์ประกอบเป็นหน่วยสังคม 4 ประการ สรุป ดังนี้

1. ตำแหน่งทางสังคม (Social Position) เช่น พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ลูก เป็นต้น
2. หน้าที่ (Function) เช่น ครอบครัวมีหน้าที่เพิ่มสมาชิก เลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัว อบรมสั่งสอนให้ความรัก ความอบอุ่นให้แก่สมาชิกในครอบครัว

3. แบบแผนพฤติกรรม (Pattern of Behavior) ประกอบด้วย ความเชื่อ ความรู้ค่านิยม อุดมการณ์ และบรรทัดฐานทางสังคม ตัวอย่างของครอบครัว คือ (1) ความเชื่อพ่อแม่ว่าต้องรัก และทะนุ ถนอมลูก รักลูก ไม่ฆ่าลูก (2) ความรัก ครอบครัวเกิดจากหญิงชายรักกันแต่งงานกันตามประเพณี ดำรง ตนเป็นสามีภรรยา กัน พอใจในสามี และภรรยาของตน (3) ค่านิยม ชายนิยมเลือกคู่ครองเอง เลือกคนที่ เสมอกับตนทางเศรษฐกิจสังคม หรือระดับสติปัญญา (4) อุดมการณ์ครอบครัวที่ดีต้องรักใคร่สมัคร

สมานสามัคคีกัน สามีกรรยามีฐานะเสมอกัน มีอิสระจากครอบครัวอื่น (5) บรรพัตฐาน สามีต้องรับฟังความคิดเห็นของภรรยา ภรรยาต้องเอาใจใส่ดูแลบ้านเรือนเป็นพิเศษกว่าสามี พ่อแม่ต้องให้อิสระแก่ลูกบ้างพอสมควร

4. องค์วัตถุ (Material Component) ตัวอย่างของหน่วยครอบครัวต่อองค์วัตถุก็คือ บ้าน เครื่องมือ เครื่องใช้ในบ้าน เช่น ตู้เสื้อผ้า ตู้กับข้าว หม้อ ไห ถ้วย ชาม ช้อน เตาไฟโต๊ะ เก้าอี้ กระจกเงา เป็นต้น

สรุป องค์ประกอบหน่วยสังคมภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ องค์ประกอบของหน่วยสังคม หน่วยหนึ่งมีตำแหน่งทางสังคม มีหน้าที่ตามบทบาทหน้าที่ มีการดำเนินแบบแผนพฤติกรรม ตามองค์วัตถุนั้น

ความสัมพันธ์ของภูมิปัญญากับคน

จากการศึกษาความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาปรากฏว่ามีนักวิชาการได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาไว้ ดังนี้

สมชาย ลักษณ์นุรักษ์ (2545 : จ) ได้จำแนกความสัมพันธ์ของภูมิปัญญากับคนไว้ ดังนี้

1. ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ซึ่งจะแสดงออกมาในรูปการดำเนินชีวิตขั้นพื้นฐานด้านปัจจัยสี่ การบริหาร การจัดการองค์กร ตลอดจนการประกอบอาชีพต่าง ๆ เป็นต้น
2. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนอื่น ๆ ในสังคม หรือชุมชน แสดงออกมาในลักษณะของจารีต ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะ และนันทนาการ ภาษา และวรรณกรรม ตลอดจนการสื่อสารต่าง ๆ เป็นต้น
3. ความสัมพันธ์ระหว่างคน หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ ตลอดจนสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้

สรุป ความสัมพันธ์ภูมิปัญญากับคน คือ การจำแนกตามความสัมพันธ์กับคนว่ามี ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ซึ่งจะแสดงออกมาในรูปการดำเนินชีวิตขั้นพื้นฐานด้านปัจจัยสี่ การบริหาร การจัดการองค์กร ตลอดจนการประกอบอาชีพต่าง ๆ เป็นต้น ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนอื่น ๆ ในสังคม หรือชุมชน แสดงออกมาในลักษณะของจารีต ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะ และนันทนาการ ภาษาและวรรณกรรม ตลอดจนการสื่อสารต่าง ๆ เป็นต้น และความสัมพันธ์ระหว่างคน หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ ตลอดจนสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้

2. แนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอด

2.1 ความหมายการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนใหญ่มีการถ่ายทอดทางบรรพบุรุษจากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง เพื่อให้ภูมิปัญญาไม่สูญหาย สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตของปัจเจกบุคคล และชุมชนได้ตลอดไป การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีผู้ที่ให้ความหมายและแบ่งรูปแบบวิธีการถ่ายทอดไว้หลากหลาย ดังนี้

ความหมายการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้มีผู้ให้ความหมายการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนี้

นัทธี พงษ์คนตรี (2544 : 21 - 22) กล่าวถึง การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ ดังนี้

1. การสืบทอดความรู้ภายในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องอาชีพของหมู่บ้านที่แทบทุกครัวเรือนทำกัน อาจเป็นอาชีพรองจากการทำไร่ร่นา เช่น เครื่องปั้นดินเผา เครื่องจักสาน ทอผ้าซึ่งสมาชิกของชุมชนได้คลุกคลี คุ่นเคยมาตั้งแต่เด็กภายใต้สภาพการดำรงชีวิตประจำวัน
2. การสืบทอดภายในครัวเรือน เป็นการสืบทอดความรู้ความชำนาญ ที่มีลักษณะเฉพาะ กล่าวคือ เป็นความสามารถเฉพาะบุคคล หรือเฉพาะครอบครัวเช่น ความสามารถในครอบครัว เครื่องมือบางอย่างมีการหวงแหน และเป็นความลับในสายตระกูล
3. การฝึกฝนจากผู้รู้ผู้ชำนาญเฉพาะอย่างเป็นการถ่ายทอดที่ผู้สนใจไปขอรับการถ่ายทอดวิชาการดัดแปลงและพัฒนาขึ้นมาด้วยตนเองแล้วถ่ายทอดไปสู่ลูกหลาน เช่น การแกะสลักหินทำหม้อ เป็นต้น
4. ความรู้ความชำนาญที่เกิดขึ้นจากความบังเอิญหรือสิ่งลึกลับเป็นความรู้บางอย่างเกิดขึ้นโดยตนเอง ไม่ได้ตั้งใจหรือไม่ได้คาดคิดมาก่อนเป็นต้นว่ามีวิญญาณหรืออำนาจลึกลับบอก ทำให้มีความสามารถในการรักษาโรคหรือความสามารถในการทำนายทายทักได้ ซึ่งยังไม่สามารถอธิบายด้วยเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ได้

สุดารัตน์ ภัทรคุณย์ทักษ์ (2548 : 78) กล่าวว่า การถ่ายทอดความรู้หมายถึง การบอกหรือการสอนวิชาความรู้ให้ผู้เรียนเข้าใจนำไปปฏิบัติได้ ซึ่งแต่เดิมภูมิปัญญาท้องถิ่นมักจะถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้เรียน หรือกลุ่มเป้าหมายโดยอัตโนมัติ โดยที่ไม่ได้เรียนวิชาการสอนจากสถาบันใด แต่จะใช้สามัญสำนึกแบบสังคมประกิต คือ การสอนที่เกิดขึ้นจากการเลียนแบบ และจดจำสืบทอดกันมาในครอบครัวมีการใช้การถ่ายทอด จะมีด้วยกัน 2 วิธี คือ

1. ใช้วิธีสาธิต คือ การทำให้ดูเป็นตัวอย่าง อธิบายทุกขั้นตอน เพื่อให้ผู้เรียนฝึกหัดทำให้เข้าใจ แล้วให้ผู้เรียนปฏิบัติตามที่ได้สาธิตไว้ทุกขั้นตอน

2. ใช้วิธีปฏิบัติจริง คือ ฟังคำบรรยาย อธิบาย สาธิตแล้วนำไปปฏิบัติจริง และปฏิบัติจนเกิดเป็นความชำนาญ เพราะผลงานที่จะใช้ดำรงชีวิตได้ ต้องเป็นผลงานที่เกิดขึ้นจริงนำมาเอาไปใช้ประโยชน์ได้ไม่ใช่ผลงานที่กล่าวอ้างไว้ในตำราเท่านั้น

ผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมายที่รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากผู้รู้ในท้องถิ่นส่วนมากจะเป็นคนในครอบครัว เป็นญาติโดยสายเลือด เนื่องจากความรู้บางอย่าง ผู้รู้ทั้งหลายมักหวงแหนมากจะไม่แพร่พรายให้คนอื่นรู้ ที่เป็นอย่างนี้ เพราะสาเหตุหลายประการ คือ

1. กลัวการแก่งแย่งการทำมาหากิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ที่จะต้องทำผลผลิตเพื่อค้าขาย
2. กลัวเรื่องชื่อเสียง เกียรติภูมิ และกลัวคนอื่นขโมยภูมิปัญญา ถ้าถ่ายทอดความรู้ให้กับคนอื่นแล้วเขาทำดีกว่า เจ้าคำรับจะไม่มีชื่อเสียง
3. มีความเชื่อ และถือสัจจะจากปู่ ย่า ตาทวดที่ต้องการปกปิดเคล็ดลับ หรือกลวิธีการผลิต
4. ตื้อ และเทคโนโลยียังไม่มีการพัฒนาเท่าที่ควร

2.2 ประเภทการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

เนื่องจากลักษณะเนื้อหาความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นมีการผสมผสานกลมกลืนและเชื่อมโยงเข้าด้วยกัน หลากหลายจนไม่สามารถแยกออกจากกัน โดยเด็ดขาด ดังนั้นจึงมีผู้แบ่งประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้แตกต่างกัน ดังต่อไปนี้

ธวัช ปุณโณทก (2531: 8) ได้จำแนกประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้านตามลักษณะการดำเนินชีวิตไว้ดังนี้

1. คติความเชื่อ เป็นความรู้เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของคนในสังคมที่ทุกคนยอมรับและถือปฏิบัติต่อกันมา

2. ประสบการณ์ในการประกอบอาชีพและการศึกษาเล่าเรียนเป็นความรู้ที่ได้จากประสบการณ์และการเรียนรู้ในการประกอบอาชีพ เช่น การที่ชาวบ้านรู้จักวิธีการทำนา เป็นต้น

รัตนะ บัวสนธ์ (2533 : 10) ได้แบ่งภูมิปัญญาออกเป็น 3 ประเภทคือ ภูมิปัญญาที่เกิดจากการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติซึ่งหมายถึงการที่คน (ในชุมชนท้องถิ่น) จัดวางอธิบายตนเองกับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติในลักษณะการพึงพิชักรรมต่าง ๆ

1. ภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นจากการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับงาน หมายถึงการที่คนประพฤติปฏิบัติตัวกันทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน ซึ่งแสดงให้เห็นได้ในรูปของคำสอน ปทัสถาน หรือวิถีประชาของชุมชน

2. ภูมิปัญญาที่เกิดการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับการทำมาหากินซึ่งได้แก่ การประกอบอาชีพ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการดำรงชีพ อาทิ การทำเกษตรแบบผสมผสาน วนเกษตร การรักษาโรค การใช้แหล่งน้ำ การรักษาป่าไม้ของชุมชน

สรุปว่า ประเภทการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นมีการแบ่งไว้หลากหลาย และมีความแตกต่างกันไป เช่น จำแนกตามประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้าน ลักษณะการดำเนินชีวิตที่เกิดจากประสบการณ์การเป็นอยู่ หรือภูมิปัญญาจากประสบการณ์เฉพาะด้าน ภูมิปัญญาที่เกิดจากการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นจากการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับงาน และภูมิปัญญาที่เกิดการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับการทำมาหากิน

2.3 รูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

การถ่ายทอดภูมิปัญญามีนักวิชาการได้แบ่งรูปแบบการถ่ายทอดแตกต่างกันตามเกณฑ์ต่าง ๆ กัน ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2533 : 90) กล่าวว่า วิธีการชาวบ้านทุกหมู่เหล่าถ่ายทอดได้ใช้ สติปัญญาของตนที่สั่งสมความรู้ประสบการณ์ เพื่อการดำรงชีพมาโดยตลอดและถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งตลอดมาด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไปตามสภาวะแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยอาศัยศรัทธาทางศาสนาความเชื่อถือผีสารต่าง ๆ รวมทั้งความเชื่อบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอดเรียนรู้สืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษในอดีตถึงลูกหลานในปัจจุบัน

สามารถ จันทรสุรีย์ (2536 : 150-152) จำแนกวิธีการถ่ายทอดไว้ 2 ประเภท ดังนี้

1. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก โดยทั่วไปมีความสนใจในช่วงเวลาสั้นที่ใกล้ชิด ซึ่งแตกต่างจากผู้ใหญ่กิจกรรมการถ่ายทอดต้องง่ายไม่ซับซ้อน สนุกสนาน และดึงดูดใจ เช่น การละเล่น การเล่านิทาน การลองทำ (ตามตัวอย่าง) การเล่นปริศนาคำทาย เป็นต้นวิธีการเหล่านี้เป็นการสร้างเสริมนิสัยและบุคลิกภาพที่สังคมปรารถนา ซึ่งส่วนใหญ่มุ่งเน้นจริยธรรมที่เป็นสิ่งที่ควรทำ และไม่ควรถ้า

2. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ ถือว่าเป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์ต่าง ๆ มาพอสมควรแล้ว และเป็นวัยทำงาน วิธีการถ่ายทอดทำได้หลายรูปแบบ เช่น วิธีการบอกเล่าโดยตรงหรือบอกโดยผ่านพิธีสู่ขวัญ พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นต่าง ๆ ดังจะเห็นได้โดยทั่วไปในพิธีการแต่งงานของทุกท้องถิ่น จะมีขั้นตอนมีคำสอนที่ผู้ใหญ่สอนคู่บ่าวสาวอยู่ทุกครั้ง รวมทั้งการลงมือประกอบอาชีพตามอย่างบรรพบุรุษก็มีการถ่ายทอดเชื่อมโยงประสบการณ์มาโดยตลอด นอกจากนี้วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาจะออกมาในรูปของการบันเทิงที่สอดแทรกในกระบวนการ และเนื้อหา หรือคำร้องของบันเทิง เช่น ในคำร้องของลิเก ลำตัดของภาค

กลาง โนรา หนังสติ๊กของภาคใต้ หนังสติ๊กของภาคอีสาน (หนังสือประโมทัย) กลอนคำ คำสอของภาคอีสาน คำขอของภาคเหนือ เป็นต้น คำสอนของศาสนา การเมืองการปกครอง การประกอบอาชีพ การรักษาโรคพื้นบ้าน รวมทั้งการปฏิบัติตนตามจารีตประเพณีต่าง ๆ

สรุปรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญา คือ รูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญามีความแตกต่างกันตามหลักเกณฑ์ที่แตกต่างกันไป อาจเป็นรูปแบบที่ใช้คำพูด รูปแบบที่ไม่ใช้คำพูด รูปแบบผสมที่ใช้ทั้งสองรูปแบบในการถ่ายทอด หรือแบบเป็นลายลักษณ์อักษร แบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษรหรือ รูปแบบที่เป็นการถ่ายทอดความรู้แบบควบคุมชี้นำ รูปแบบการถ่ายทอดความรู้แบบอำนวยความสะดวก และรูปแบบการถ่ายทอดความรู้แบบร่วมมือ ซึ่งมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาให้แก่เด็กและผู้ใหญ่ อันแตกต่างกันไปตามสภาวะแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่นทั้งทางตรง และทางอ้อมโดยอาจอาศัยศรัทธาทางศาสนา ความเชื่อต่าง ๆ รวมทั้งความเชื่อบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอดความรู้สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษในอดีตถึงปัจจุบัน รวมทั้งมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาผ่านช่องทางการสื่อสารมวลชนทุกสาขา

2.4 กระบวนการเรียนรู้ และสืบทอดภูมิปัญญา

2.4.1 กระบวนการเรียนรู้ มีดังนี้

อัจฉรี จันทมูล และบุญชู ศรีเวียงยา (2548 : 14 – 15) กล่าวว่า การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาในสังคมไทย เป็นการสั่งสมความรู้และประสบการณ์อันยาวนาน โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ลักษณะต่าง ๆ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติของมนุษย์ในการปรับตัวทั้งกับธรรมชาติเองและการปรับตัวในสังคมด้วยกัน ลักษณะของกระบวนการเรียนรู้ สามารถสรุปได้ ดังนี้

(1) การลองผิดลองถูก การที่มนุษย์เรียนรู้ที่จะดำรงชีวิตและรักษาเผ่าพันธุ์ของตนเองให้อยู่รอด เช่น ในการหาอาหาร การรักษาพยาบาล การต่อสู้ธรรมชาติ เป็นต้น จากประสบการณ์ การลองผิดลองถูกก็จะสะสมความรู้ความเข้าใจแล้วถ่ายทอดส่งต่อให้แก่ลูกหลานเผ่าพันธุ์ของตน กลายเป็นจารีต ธรรมเนียมหรือข้อห้ามของคนกลุ่มนั้น ๆ

(2) การลงมือกระทำจริง เป็นการเรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำจริงในสถานการณ์สิ่งแวดลอมที่มีอยู่จริง

(3) การสาธิตวิธีการ การสั่งสอนด้วยการบอกเล่า การถ่ายทอดความรู้การเรียนรู้จากการทำจริง ได้พัฒนาต่อมาจนเป็นการส่งต่อแก่คนรุ่นหลัง ด้วยการสาธิต วิธีการการสั่งสอนด้วยการบอกเล่า และการสร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

(4) พิธีกรรม ผ่านการเรียนรู้จากพิธีกรรม

(5) ศาสนา ผ่านการเรียนรู้จากพิธีกรรมศาสนาต่าง ๆ

(6) การแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์เป็นการแลกเปลี่ยนระหว่างกลุ่มคนที่แตกต่างกัน เพื่อให้กระบวนการเรียนรู้ขยายตัวมีความคิดใหม่วิธีการใหม่เข้ามา

(7) การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม ในการแก้ปัญหาทั้งทางสิ่งแวดล้อมเศรษฐกิจ และสังคม ได้มีคนพยายามเลิกเฟ้นความเชื่อ และธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมาตามฐานความเชื่อเดิม ขณะเดียวกันก็แก้ปัญหาในบริบทใหม่ได้ในระดับหนึ่ง

(8) ลักษณะครูพักลักจำ เป็นลักษณะการแอบเรียน แอบเอาอย่าง แอบลอกทำดู ตามแบบอย่างที่เราสังเกตอยู่เงียบ ๆ แล้วรับเอามาเป็นของตนเองเมื่อสามารถทำได้จริงสรุปว่า ลักษณะการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน จึงเป็นความรู้ดั้งเดิมของสังคมไทย เป็นความรู้ที่เกิดจากการสะสมประสบการณ์ และการเรียนรู้ที่ยาวนาน มีลักษณะที่ประสมประสานและเชื่อมโยงกัน ภูมิปัญญาชาวบ้านจะสัมพันธ์แนบแน่นกับชุมชน ชุมชนที่เกิดขึ้น และดำรงอยู่มาเนิ่นนานย่อมมีภูมิปัญญาของชุมชนหรือภูมิปัญญาของตนเองทั้งสิ้น มีการถ่ายทอดในลักษณะที่เป็นนามธรรม และรูปธรรม

2.4.2 การสืบทอดภูมิปัญญา มีดังนี้

การถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ จากกลุ่มชนผู้เป็นภูมิปัญญาหรือจากวิถีร่องรอยที่ปรากฏ หรือจากภาพลักษณ์ค่านิยมไปสู่กลุ่มชนอีกกลุ่มหนึ่ง รุ่นอายุหนึ่งของผู้คน จะต้องมียุทธศาสตร์วิธีการ และรูปแบบที่จะทำให้วัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น ๆ ได้รับการสืบทอดไปอย่างถูกต้อง อุดมด้วยคุณค่าคงไว้ซึ่งวิถีกระบวนการที่ยังครบถ้วนตามอย่างเดิมนั้นควรจะต้องยึดหลักการสำคัญเพื่อเป็นบรรทัดฐานเบื้องต้นในการถ่ายทอดและสืบทอดมีแนวคิด การถ่ายทอดและการสืบทอดดังนี้

เอกลักษณ์ บุญท้าว (2544: 12) กล่าวถึงการถ่ายทอด และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของภาคอีสานนั้น ควรจะยึดอยู่บนกระบวนการถ่ายทอด และสืบทอดวัฒนธรรม 4 ประการ (PLIT) สรุปได้ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วม (Participation) ในการถ่ายทอด หรือสืบทอด เพื่อให้คงไว้ซึ่งรูปแบบตามวัตถุประสงค์ของวัฒนธรรมดั้งเดิมมากที่สุดนั้น ผู้ที่จะถ่ายทอดและผู้ที่จะทำการสืบทอดนั้นจะต้องมีส่วนร่วมในขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่ง หรือทุกขั้นตอนเพื่อให้เข้าใจรูปแบบวิถี และเจตนารมณ์ของผู้สืบทอดมรดกตั้งแต่โบราณมาจนถึงปัจจุบันอย่างลึกซึ้งที่สุดซึ่งจะเป็นวิธีการที่ทำให้ผู้รับการถ่ายทอดเกิดความเข้าใจ ศรัทธา ซาบซึ้งกับวัฒนธรรมนั้นอย่างถ่องแท้ การถ่ายทอดเพื่อการสืบทอดใด ๆ ก็ตาม ถ้าหากไม่เปิดโอกาสให้ผู้ที่จะเข้าไปสืบทอดได้เรียนรู้ ฝึกฝน โดยการปฏิบัติแบบใกล้ชิด หรือมีส่วนร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ แล้วก็ยากที่จะเกิดความตระหนัก เห็นความสำคัญ เห็นคุณค่าของวัฒนธรรม ประเพณีนั้น ๆ และไม่ส่งผลดีต่อการสืบทอดนั้น ๆ ดำเนินไปอย่างราบรื่นและยั่งยืน กระบวนการมีส่วนร่วมในการถ่ายทอดและสืบทอดภูมิปัญญาควรจะดำเนินการตามขั้นตอน 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การตระหนักในคุณค่าของภูมิปัญญา

ขั้นตอนที่ 2 การกำหนดรูปแบบการมีส่วนร่วม

ขั้นตอนที่ 3 การปฏิบัติวัจนธรรมภูมิปัญญา

ขั้นตอนที่ 4 ประเมินผลการสืบทอดวัจนธรรมภูมิปัญญา

2. การเรียนรู้ (Learning) ในกระบวนการเรียนรู้วัจนธรรมประเพณีของมนุษย์นั้น ปกติแล้วจะต้องให้เรียนรู้จากสิ่งที้ง่ายไปหาสิ่งยาก ผู้เรียนสามารถที่จะเลือกเรียนได้ตามอัธยาศัย หรือตามความถนัดเพื่อให้เกิดความรู้ เกิดความเข้าใจทีละขั้น ทีละตอนค่อยเป็นค่อยไปอย่างมั่นคงและชัดเจน เพราะการเรียนรู้เป็นสิ่งเดียวที่ทำให้ผู้เรียนได้เข้าใจถึงวัจนธรรมประเพณีที่แท้จริงได้ด้วยตัวเอง หากไม่มีการเรียนรู้อย่างถูกวิธีแล้ว ความเข้าใจในวัจนธรรมประเพณีอาจคลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริง กระบวนการในการเรียนรู้วัจนธรรม ประเพณีของท้องถิ่น ควรจะดำเนินการตามขั้นตอน 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การแยกแยะภูมิปัญญานิทศน์

ขั้นตอนที่ 2 การฝึกฝนพัฒนาการตามแบบ

ขั้นตอนที่ 3 การเข้าสู่ฐานปฏิบัติการ

ขั้นตอนที่ 4 การกำหนดแนวทางอนุรักษ์และพัฒนา

3. การปรับปรุงและพัฒนา (Improvement and Development) กระบวนการปรับปรุงและพัฒนาวัจนธรรมประเพณี เพื่อให้ทันต่อยุคสมัยของการเปลี่ยนแปลงและให้คุณค่าต่อชีวิตในสังคมปัจจุบันมากที่สุด เป็นสิ่งที่จำเป็นและสำคัญที่สุด โดยปกติวัจนธรรมประเพณีตลอดจนภูมิปัญญา จะเกิดการพลวัตปรับเปลี่ยนด้วยตัวผู้ปฏิบัติเองอยู่เสมอเพราะในแต่ละยุคสมัยวัจนธรรมมีการปรับเปลี่ยนถ่ายโอนทั้งรับเข้า และส่งออกกันอยู่ตลอดเวลา แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ชิดจำกัด หรือความพอดีของการปรับเปลี่ยนและถ่ายโอนก็ยังมีอยู่ ซึ่งผู้ที่ชั่ววัดถึงขีดจำกัด หรือความพอดีของการปรับเปลี่ยนถ่ายโอนนั้นก็คือ เจ้าของวัจนธรรม ประเพณีที่เฝ้าอยู่ทั้งชีวิตนั่นเอง ในการปรับปรุงและพัฒนาการถ่ายทอดและสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานควรดำเนินการตามขั้นตอน 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การสำรวจวิเคราะห์รูปแบบและคุณค่าในปัจจุบัน

ขั้นตอนที่ 2 การกำหนดแผนกลยุทธ์เพื่อพัฒนา

ขั้นตอนที่ 3 การดำเนินการพัฒนาตามแผน

ขั้นตอนที่ 4 การประเมินผลการปรับปรุงพัฒนา

4. การถ่ายทอดและสืบทอด (Transference) ของเจตนารมณ์รวมไปถึงคำขอร้อง อ้อนวอนของผู้รู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานเพื่อให้ผู้คนในสังคมได้ทันย้อนไปถึงความเก่าความงามทางวัจนธรรม ประเพณีของสังคม เป็นสิ่งที่คนไทยไม่ควรจะมองข้าม หรือมองว่าไร้ค่า อนึ่งความดีงามของบรรพบุรุษที่คอยเฝ้าเพียรพยายามอนุรักษ์ สืบทอดมรดกทางวัจนธรรมทั้งมวลมาสู่ลูกหลานในปัจจุบัน กำลังจะถูกปล่อยทิ้งลี้มเลือนหายไป โดยไม่แยแสต่อเจตนารมณ์ของผู้รู้ภูมิปัญญาในยุค

สุดท้ายนั้น กระบวนการถ่ายทอดและสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสาน เป็นสิ่งที่ถูกกล่าวอ้างถึงตลอดยุคสมัยที่ผ่านมา มีความพยายามหลายอย่าง เช่นการรณรงค์การแต่งกายพื้นเมือง การส่งเสริมการละเล่นพื้นเมือง แต่นั่นอาจเป็นเพียงการกล่าวอ้างให้เกิดการปฏิบัติเพื่อสนองต่อนโยบายเท่านั้น ถึงอย่างไรก็ตามภารกิจทั้งหลายที่พยายามสนองต่อนโยบายก็เป็นเพียงจุดเริ่มต้นเท่านั้น การที่จะผลักดันให้การปรับปรุงและพัฒนากระบวนการผลิตให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและความเป็นจริงในปัจจุบัน จึงควรที่จะให้การสนับสนุนการถ่ายทอดและสืบทอดอย่างจริงจัง ซึ่งขั้นตอนในการถ่ายทอด และสืบทอดควรจะดำเนินการตามขั้นตอน 3 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การสร้างสำนักสาธารณชนด้านวัฒนธรรม

ขั้นตอนที่ 2 การคัดเลือกกลุ่มผู้สืบทอด

ขั้นตอนที่ 3 การกำหนดกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาอย่างยั่งยืน

สรุปการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นมักมีการถ่ายทอดทางบรรพบุรุษจากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นมีวิธีการดังนี้ การสืบทอดความรู้ภายในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องอาชีพของหมู่บ้าน ที่แทบทุกครัวเรือนทำกัน การสืบทอดภายในครัวเรือน เป็นการสืบทอดความรู้ความชำนาญ ที่มีลักษณะเฉพาะกล่าวคือ เป็นความสามารถเฉพาะบุคคล หรือเฉพาะครอบครัวเช่น ความสามารถในการครอบครัวยุติ บ้างอย่างมีการหวงแหน และเป็นความลับในสายตระกูลการฝึกฝนจากผู้รู้ ผู้ชำนาญเฉพาะอย่าง เป็นการถ่ายทอดที่ผู้สนใจไปขอรับการถ่ายทอดวิชาการดัดแปลง และพัฒนาขึ้นมาด้วยตนเองแล้วนำไปถ่ายทอดสู่ลูกหลาน และรวมทั้งความรู้ความชำนาญที่เกิดขึ้นจากความบังเอิญซึ่งต้องมีการสร้างสำนักสาธารณชนด้านวัฒนธรรม

3. แนวคิดการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

3.1 ความหมายการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีผู้ให้ความหมายการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ ดังนี้

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2546: 20) กล่าวถึงการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสรุปว่าควรต้องเริ่มต้นจากความเป็นจริง หรือไม่ก็เริ่มที่บุคคล สถาบัน งานที่ทำไว้แล้วโดยต้องจำแนกให้ออกว่าเป็นอะไร เขารู้อะไร เพราะไม่รู้ตัวต้องซักถามเพื่อสามารถเก็บความรู้มาได้ทันที ซึ่งมีมากมายมหาศาล เพราะโดยความหลากหลายทางภูมิศาสตร์ ความหลากหลายทางระบบนิเวศน์ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมเกิดการเรียนรู้และปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อม ความรู้นำมาใช้เพื่อการดำเนินชีวิตอยู่อย่างสมดุลและราบรื่นที่ตรงนั้น นี่ก็คือภูมิปัญญาท้องถิ่น

อรจิตต์ บำรุงสกุลสวัสดิ์ (2546: 12) กล่าวถึงการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสรุป ดังนี้ การทำอะไรให้เขาสามารถจัดการความรู้ภูมิปัญญาออกมาได้ตรง และสามารถเผยแพร่ให้ใช้ ประโยชน์ร่วมกันได้ซึ่งวิธีที่ง่ายที่สุด สามารถใช้ทรัพยากรที่มีอยู่แล้วเอามาร่วมมือกัน คือ การสร้าง เครื่องมือของผู้ที่จะมาร่วมมือกันในเรื่องนี้ ซึ่งที่จริงพบว่ามีอยู่แล้ว ไม่ต้องไปสร้างขึ้นใหม่ แต่คง พยายามทำให้เป็นการใช้ประโยชน์จากหลาย ๆ ระดับ เช่น ตอนนีชวบ้านเขามี “สภาผู้รู้ท้องถิ่น” ใน ระดับ อำเภอ ระดับ จังหวัด ระดับภาค ซึ่งเขาพยายามทำระบบข้อมูลที่เอาคอมพิวเตอร์เข้ามาช่วย และ เขาสามารถใช้งานเองได้

สรุปว่า การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง เริ่มต้นจากความเป็นจริงที่ตัว บุคคล หรือสถาบัน มีการเก็บประสบการณ์ หรือความรู้เดิม รวมทั้งจากการปล่อยให้เกิดทักษะการ เรียนรู้ใหม่ หรือองค์ความรู้ใหม่หลังจากนั้นก็เรียนรู้ผล และคุณค่าที่ได้ตลอดจนการนำไปใช้ประโยชน์ ต่อไปอย่างต่อเนื่อง และสามารถใช้ทรัพยากรที่มีอยู่เอามาร่วมมือกัน โดยการสร้างเครื่องมือ การจัดการระบบฐานข้อมูล การพัฒนาระบบจัดเก็บและประมวลผลในรูปแบบสื่อประสมและการมีระบบการ เผยแพร่ผ่านเครือข่ายที่ให้ผู้บริโภคสามารถเข้าถึงได้อย่างรวดเร็ว นอกจากนี้ในส่วนของเนื้อหา และ องค์ความรู้ที่มี ที่ได้ จำเป็นต้องมีการพัฒนาให้มีคุณภาพ และเพียงพอเพื่อเรียนรู้และปรับตัวเข้ากับ สิ่งแวดล้อมที่เป็นอยู่ และนำความรู้ที่ได้มานั้นมาใช้เพื่อการดำเนินชีวิตอยู่อย่างสมดุลกับธรรมชาติ

3.2 ความสำคัญของการจัดการความรู้เพื่อการส่งเสริมการเกษตร

จินดา ขลิบทอง (2554:19-21) ได้ให้ความหมาย การส่งเสริมการเกษตร หมายถึง กระบวนการการศึกษาในการพัฒนาความรู้ ความสามารถของเกษตรกร จากการนำเทคโนโลยีที่ เหมาะสมผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อมุ่งพัฒนาผลผลิตเพื่อการพัฒนา นำมาซึ่งรายได้ เศรษฐกิจ และความอยู่ดีมีสุขในครอบครัวและชุมชนให้เหมาะสมกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ก่อให้เกิดการพัฒนาที่มั่นคงและยั่งยืน

การส่งเสริมการเกษตรมีบทบาทสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเกษตรกรมาก โดยการถ่ายทอดความรู้ เทคโนโลยีที่เหมาะสมไปสู่เกษตรกร ก่อให้เกิดการพัฒนาความรู้ ความสามารถนำไปสู่การพัฒนาผลผลิตทางการเกษตรได้ โดยสามารถสร้างรายได้ พัฒนาสถานะ เศรษฐกิจ สังคมชนบท และครอบครัวเกษตรกรให้มีสถานะที่ดีได้ โดยที่เป้าหมายสำคัญของการ พัฒนาอยู่ที่ครอบครัวเกษตรกร และชุมชนให้มีสถานะของการ “กินพอดีอยู่พอดีจึงจะมีความสุขใน สถานะของสิ่งแวดล้อมที่ดี” โดยกล่าวได้ว่าการส่งเสริมการเกษตรมีความสำคัญ โดยเกี่ยวข้องกับ ประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1. การเกษตรเป็นพื้นฐานของการผลิตอาหารเพื่อเลี้ยงประชากรโลก
2. พัฒนาความรู้แก่เกษตรกร โดยเฉพาะการสร้างความรู้ความเข้าใจในการดำเนินการผลิตจากผลการพัฒนาความรู้ผสมผสานกับภูมิปัญญาของตนเอง
3. พัฒนารายได้ และสถานะเศรษฐกิจของเกษตรกรและครอบครัว ตลอดจนชุมชนชนบท และประเทศไทย
4. พัฒนาชีวิตเกษตรกรและครอบครัวเกษตรกรซึ่งถือว่าเป็นเป้าหมายสำคัญของการพัฒนาชนบท
5. พัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาดเหมาะสม และคุ้มค่ากับการผลิตทางการเกษตร
6. พัฒนาประเทศ โดยเฉพาะประเทศเกษตรกรรมจำเป็นต้องอาศัยการเกษตรเป็นพื้นฐานของการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และความมั่นคงของประเทศ

การจัดการความรู้จะมีคุณค่าในการส่งเสริมการเกษตรเมื่อได้ใช้ความรู้และประสบการณ์ที่มีอยู่ในตัวเองทำให้เกิดประโยชน์สูงสุด คนในชุมชนทำให้เกิดการต่อยอดความรู้โดยไม่ต้องเริ่มต้นจากศูนย์ ไม่ต้องทำงานแบบลองผิดลองถูกมีวิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศ (Best Practice) มีการจัดการจัดเก็บ รวบรวมและเผยแพร่องค์ความรู้ที่สืบทอด พัฒนาให้ทันสมัยและเหมาะสมอยู่เสมอ

3.3 กระบวนการจัดการความรู้เพื่อส่งเสริมการเกษตร

จินดา ขลิบทอง (2554: 21- 23) กล่าวว่า การส่งเสริมการเกษตรก็เช่นเดียวกับองค์กรต่าง ๆ ที่ต้องมีการจัดการความรู้เพื่อปรับปรุงประสิทธิภาพของการตัดสินใจในการดำเนินการ และเพื่อสร้างนวัตกรรม โดยมีการจัดการความรู้อยู่ 3 ประเภท คือ

1. การจัดการความรู้ด้านเนื้อหาสาระ (Content Management) โดยการจัดการความรู้ประเภทความรู้ที่ชัดเจน เน้นการจัดระเบียบเอกสาร หรือโครงสร้างต่างๆ
 2. การจัดการความรู้โดยใช้เทคนิคการเล่าเรื่อง (Narrative Management) จากแนวคิดที่ว่าคนอาจไม่สามารถเขียนทุกเรื่องออกมาเป็นลายลักษณ์อักษรได้ เนื่องจากข้อจำกัดในการเขียน คนอาจรู้มากกว่าพูดและพูดมากกว่าเขียน การใช้เทคนิคนี้ต้องเชื่อมต่อระหว่างวิธีการสื่อสารที่น่าสนใจและเนื้อหาสาระที่ต้องการสื่อ
 3. การจัดการความรู้โดยใช้กิจกรรม (Context Management) เป็นการกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้โดยเครือข่ายทางสังคม ด้วยการใช้กิจกรรมต่างๆในการแบ่งปันและแลกเปลี่ยนความรู้
- กระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge Management Process) เป็นกระบวนการแบบหนึ่งที่จะช่วยให้องค์กรเข้าใจถึงขั้นตอนที่ทำให้เกิดการจัดการความรู้ หรือพัฒนาการของความรู้ที่

จะเกิดขึ้นภายในองค์กร โดยเฉพาะการส่งเสริมการเกษตรที่ต้องใช้การจัดการความรู้ทั้ง 3 ประเภทดังกล่าวข้างต้น โดยการใช้กระบวนการจัดการความรู้ซึ่งประกอบด้วย 7 ขั้นตอน ดังนี้

1. การบ่งชี้ความรู้ พิจารณาว่า วิสัยทัศน์ /พันธกิจ /เป้าหมาย คืออะไร และเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย เราจำเป็นต้องรู้อะไร ขณะนี้เรามีความรู้อะไรบ้าง อยู่ในรูปแบบใด อยู่ที่ใคร
2. การสร้างและแสวงหาความรู้ เช่น การสร้างความรู้ใหม่ แสวงหาความรู้จากภายนอก รักษาความรู้เก่า กำจัดความรู้ที่ใช้ไม่ได้แล้ว
3. การจัดการความรู้ให้เป็นระบบ เป็นการวางโครงสร้างความรู้ เพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการเก็บความรู้ อย่างเป็นระบบในอนาคต
4. การประมวลและกลั่นกรองความรู้ เช่น ปรับปรุงรูปแบบเอกสารให้เป็นมาตรฐาน ใช้ภาษาเดียวกัน ปรับปรุงเนื้อหาให้สมบูรณ์
5. การเข้าถึงความรู้ เป็นการทำให้ผู้ใช้ความรู้นั้นเข้าถึงความรู้ที่ต้องการได้ง่ายและสะดวก เช่น ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ (IT) Web board บอร์ดประชาสัมพันธ์ เป็นต้น
6. การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ ทำได้หลายวิธีการ โดยกรณีเป็น Explicit Knowledge อาจจัดทำเป็นเอกสาร ฐานความรู้ เทคโนโลยีสารสนเทศ หรือกรณี Tacit Knowledge อาจเป็นระบบ ทีมข้ามสายงาน กิจกรรมกลุ่มคุณภาพและนวัตกรรม ชุมชนแห่งการเรียนรู้ ระบบพี่เลี้ยง สับเปลี่ยนงาน การยืมตัว เวทีแลกเปลี่ยนความรู้ เป็นต้น
7. การเรียนรู้ ควรทำให้การเรียนรู้เป็นส่วนหนึ่งของงาน เช่น เกิดระบบการเรียนรู้จากการสร้างองค์ความรู้ การนำความรู้ไปใช้ ผลที่ตามมา คือ เกิดการเรียนรู้และประสบการณ์ใหม่ และหมุนเวียนต่อไปอย่างต่อเนื่อง

จินดา ขลิบทอง (2554:23-26) กล่าวว่า งานส่งเสริมการเกษตรได้มีการจัดทำโครงการและกิจกรรมต่าง ๆ ให้กับเกษตรกรและชุมชนมากมาย ตัวอย่างเช่น โครงการและกิจกรรมพัฒนาวิสาหกิจชุมชน การผลิตพืชเพื่อให้ได้มาตรฐานความปลอดภัย การทำเกษตรดีที่เหมาะสม (GAP) ฯลฯ ซึ่งล้วนแต่เป็นทุนเดิมของงานส่งเสริมการเกษตรทั้งสิ้น ขณะที่เกษตรกร และชุมชนเองก็มีภูมิปัญญาและความรู้พื้นบ้านที่ใช้ในกระบวนการผลิตทางการเกษตรอยู่มากมายหลากหลาย แต่เราไม่ได้มีการบันทึก หรือเขียนองค์ความรู้ต่าง ๆ ไว้ ทำให้ความรู้บางอย่างนั้นสูญหาย และลืมนำกลับมาใช้ประโยชน์ได้ ตัวอย่างต่อไปนี้เป็นขั้นตอนในกระบวนการจัดการความรู้ในงานส่งเสริมการเกษตร เรื่อง “การผลิตข้าวให้มีมาตรฐานและปลอดภัย” โดยประยุกต์ขั้นตอนในกระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge Management Process) ในข้างต้นทำให้เกิดกระบวนการจัดการความรู้และพัฒนาการของความรู้ในงานส่งเสริมการเกษตร ได้ดังนี้

1. กำหนดเรื่องหรือประเด็นการจัดการความรู้หรือการบ่งชี้ความรู้ ของงานส่งเสริม การเกษตร กำหนดเป้าหมายในการบริหารจัดการความรู้และแหล่งความรู้ที่ต้องการนำมาใช้ ตัวอย่างเช่น กำหนดเป้าหมายในการบริหารจัดการความรู้และแหล่งความรู้ในเรื่อง “การผลิตข้าวให้มี มาตรฐานและปลอดภัย” โดยมีเป้าหมายของการจัดการความรู้โดยเกษตรกรในพื้นที่สามารถนำความรู้ เรื่องการผลิตข้าวให้มีมาตรฐานและปลอดภัยไปใช้ปฏิบัติได้จริง เป็นต้น

2. ทำการค้นหาความรู้ ว่าอยู่ที่ใคร อยู่ในรูปแบบอะไร จะเอามาเก็บรวมกันได้ อย่างไรในขั้นตอนการสร้างและแสวงหาความรู้ (Knowledge Creation and Acquisition) และ สนับสนุนให้เกษตรกร กลุ่ม เครือข่ายเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ นำความสำเร็จจากการผลิตข้าวให้มี มาตรฐานและปลอดภัยมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อให้มีการถอดความรู้ออกมาจากวิธีทำงานที่นำไปสู่ ความสำเร็จนั้นเพื่อบรรลุมิติทัศน์ของการจัดการความรู้ในเรื่อง “การผลิตข้าวให้มีมาตรฐานและ ปลอดภัย”

3. ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อประโยชน์ในการดำเนินการจัดการ ความรู้ของเกษตรกร หรือกลุ่ม เช่น สร้างกลุ่ม/เครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ได้แก่ เวทีแลกเปลี่ยนระหว่าง กลุ่ม การแลกเปลี่ยนความรู้จากประสบการณ์ ควรใช้วิธีเล่าเรื่องราวของความสำเร็จ (Best Practice หรือ Success Story) หรือ เล่าเรื่องปัญหา สิ่งที่ล้มเหลว (Problem / Failure Story) แต่การเล่าเรื่องจาก ความสำเร็จจะน่าสนใจและให้ผลดีกว่า การแลกเปลี่ยนผ่านสื่อระบบสารสนเทศ เช่น Web Board (ถ้า มี) ในโอกาสต่อไป เพื่อพัฒนาช่องทางในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ในเรื่อง “การผลิตข้าวให้มีมาตรฐาน และปลอดภัย”

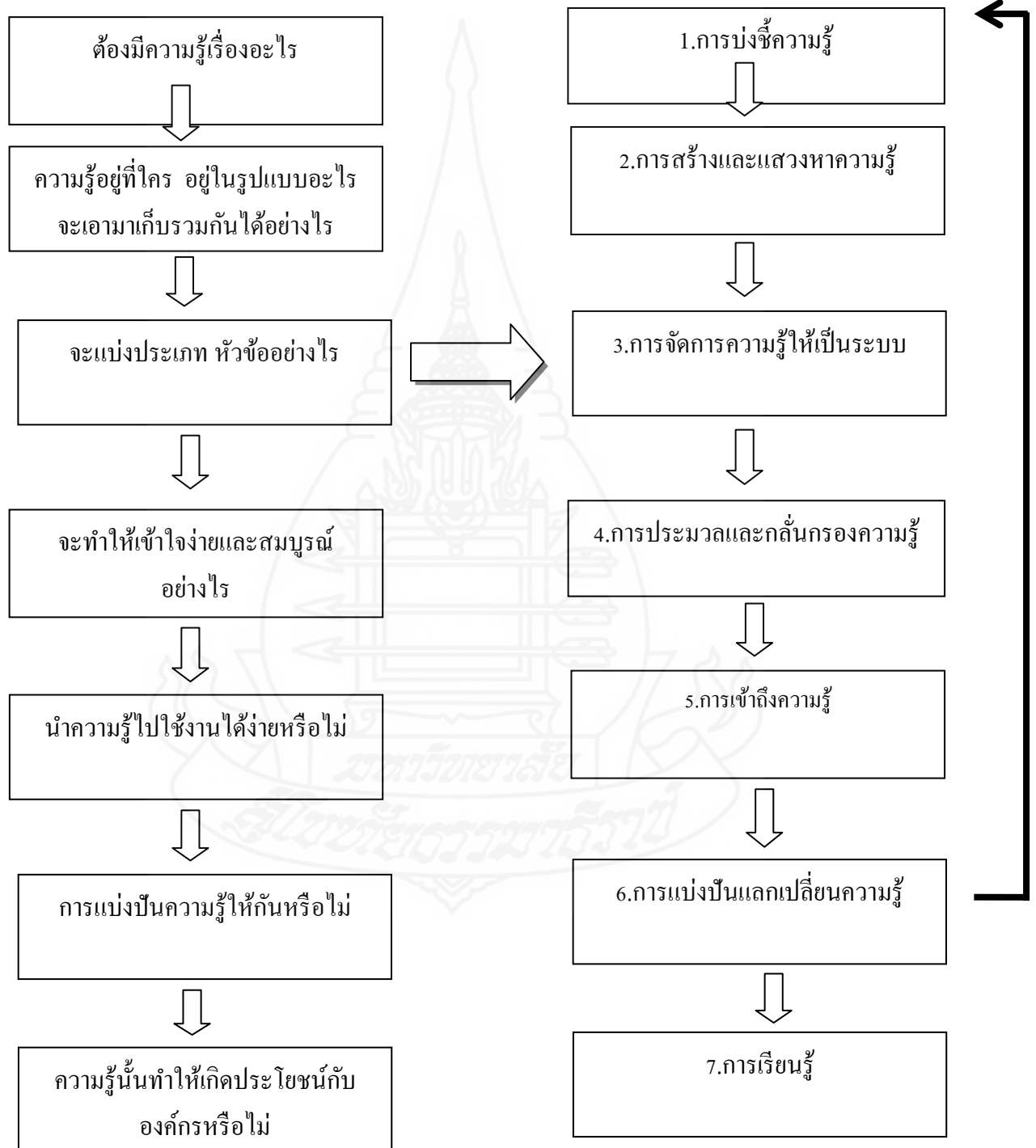
4. อาจจัดให้มีการศึกษาดูงาน เพื่อเรียนรู้วิธีการทำงานกลุ่ม หรือเกษตรกรจากแหล่ง การผลิตข้าวให้มีมาตรฐานและปลอดภัยที่ประสบความสำเร็จ

5. ส่งเสริมให้เกิดชุมชนแนวปฏิบัติ ในเรื่องที่เป็นองค์ความรู้ในองค์ประกอบย่อย ที่ถือว่าเป็นหัวใจในการบรรลุเป้าหมายการบริหารจัดการความรู้ คือ การผลิตข้าวให้มีมาตรฐานและ ปลอดภัย

6. การจัดการความรู้ให้เป็นระบบ โดยมีการประมวลและกลั่นกรองความรู้ สังเคราะห์ องค์ความรู้ของกลุ่มชุมชนแนวปฏิบัติ (Community of Practice : COP) ตลอดจนรวบรวม จัดเก็บ ความรู้เป็นฐานข้อมูลองค์ความรู้การผลิตข้าวให้มีมาตรฐานและปลอดภัยให้เป็นระบบ

7. การเข้าถึงความรู้ โดยแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ (Knowledge Sharing) และ เกษตรกรจะนำความรู้มาใช้งานได้ง่ายหรือไม่นั้น ความรู้ที่ได้มาก็จะต้องมีการประมวลและกลั่นกรอง สังเคราะห์และจัดเก็บไว้เป็นระบบนั้นควรจะต้องเข้าถึงง่าย สะดวก และสนับสนุนให้เกษตรกรมีการ แบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้เพื่อให้การต่อยอด หรือพัฒนาขึ้น

8. การเรียนรู้ ซึ่งนับว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของกระบวนการจัดการความรู้ในงานส่งเสริมการเกษตรและเป็นเป้าหมายในการบริหารจัดการความรู้คือ เกษตรกรได้มีการเรียนรู้ และสามารถนำความรู้เรื่องการผลิตข้าวให้มีมาตรฐานและความปลอดภัยไปใช้ปฏิบัติได้จริง

ภาพที่ 2.2 กระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge Management Process)

ที่มา: กพร. และสถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ (2548)

3.4 การจัดการความรู้ในงานส่งเสริมการเกษตร

3.5 แนวทางในการดำเนินการจัดการความรู้

ในการจัดการความรู้ตามกระบวนการดังกล่าวข้างต้นที่เกี่ยวข้องกับส่วนต่าง ๆ ได้แก่

1. การกำหนดกลุ่มเป้าหมาย
2. การกำหนดวัตถุประสงค์/เป้าหมายในการจัดการความรู้
3. กำหนดประเด็นการเรียนรู้และเนื้อหาตามวัตถุประสงค์ เป้าหมายการพัฒนา/และ

กลุ่มเป้าหมาย

4. จัดทำแผนการจัดการเรียนรู้
5. กำหนดรูปแบบ/วิธีการ/เครื่องมือ เพื่อใช้ในการเรียนรู้โดยเน้นเกษตรกรเป็น

ศูนย์กลางในการเรียนรู้ใช้รูปแบบตามความเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายและความต้องการ เช่น กระบวนการเกษตรกร ฝึกอบรม/ทัศนศึกษาดูงาน แปรลงเรียนรู้/จุดถ่ายทอด/จุดสาธิต การวิจัย ท้องถิ่น การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) เป็นต้น

6. ดำเนินการตามแผนการจัดการเรียนรู้
7. สร้างเครือข่ายการเรียนรู้ เพื่อมาช่วยเป็นวิทยากร/วิทยากรกระบวนการ เช่น

เจ้าหน้าที่ผู้เชี่ยวชาญ อาสาสมัครเกษตร ประชาชนชาวบ้านอื่นๆ

8. รวบรวม/จัดเก็บ/สังเคราะห์องค์ความรู้ที่เหมาะสมกับกลุ่ม

การจัดการกระบวนการเรียนรู้สำหรับเกษตรกร เป็นการจัดการวางแผนพัฒนากลุ่ม แผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล ตามความต้องการความรู้ ซึ่งเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร จะต้อง ร่วมกันค้นหาความรู้ที่สำคัญ หรือจำเป็นสำหรับการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม โดยความรู้ เป็นเรื่องที่ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรจะต้องค้นคว้าจากแหล่งวิชาการ/จากประชาชนชาวบ้าน/จากความสำเร็จของ เกษตรกร แล้วนำมาจัดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จนเกษตรกรเกิดการยอมรับและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

ภารกิจของผู้เกี่ยวข้อง ในการจัดการความรู้เพื่อส่งเสริมเกษตรกรผู้เกี่ยวข้อง นอกจากนัก ส่งเสริมที่เป็นภารกิจหลักแล้วยังมีอาสาสมัครเกษตร กลุ่มเครือข่าย คณะกรรมการบริหาร ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร ซึ่งแต่ละฝ่ายมีภารกิจดังนี้

1. นักส่งเสริมการเกษตร เป็นผู้มีภารกิจหลักในการกระตุ้นให้กระบวนการจัดการ ความรู้เกิดขึ้นในชุมชนที่รับผิดชอบ โดยปฏิบัติการกิจต่างๆ เช่น เป็นวิทยากรให้ความรู้ หรือเป็น วิทยากรกระบวนการในการจัดให้เกิดการแบ่งปันและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในชุมชน ประสานงานกับ ทีมงานภาคี และผู้เกี่ยวข้องในการเรียนรู้ และจัดทำทำเนียบวิทยากร รายการความรู้ที่เกิดขึ้น เป็นต้น

2. อาสาสมัครเกษตร เป็นผู้มีส่วนร่วมสนับสนุนให้แก่ผู้เกี่ยวข้องอื่น ๆ เช่น กลุ่มและ

เครือข่าย คณะกรรมการบริหารศูนย์ฯ นักส่งเสริมการเกษตร ปราชญ์ชุมชน ฯลฯ ในการจัดการเรียนรู้ ด้านการเกษตรของชุมชน

3. กลุ่มเครือข่าย ปฏิบัติภารกิจในการ จัดเก็บ วิเคราะห์ข้อมูล เพื่อกำหนด วัตถุประสงค์/เป้าหมายในการพัฒนา กำหนดประเด็นและแผนการเรียนรู้ ดำเนินการตามแผนการ เรียนรู้ ทำหน้าที่เป็นวิทยากร รวบรวม จัดเก็บสังเคราะห์องค์ความรู้ที่เหมาะสมกับกลุ่ม นำไปใช้ ทบทวนให้เป็นองค์ความรู้ที่เป็นปัจจุบัน

4. คณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล มีภารกิจในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในเวทีของคณะกรรมการบริหารศูนย์ฯ ทำหน้าที่เป็นวิทยากร คัดเลือกกลุ่มเป้าหมายในการพัฒนา ประสาน/สนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดทำ ทำเนียบผู้รู้ วิทยากรเกษตรและคลังความรู้ของชุมชน

5. จากภารกิจของผู้เกี่ยวข้องดังกล่าวจะทำให้ชุมชนมีฐานความรู้ในระดับชุมชน ตำบลอำเภอ เกิดมีกลุ่มเรียนรู้ ได้องค์ความรู้ที่เหมาะสมกับกลุ่ม/ชุมชน และ เกษตรกรได้นำความรู้ไปสู่ การปฏิบัติเป็นประโยชน์ในการส่งเสริมการเกษตรและการพึ่งพาตนเองได้ของชุมชนต่อไป

3.6 วิธีการในการจัดการความรู้

จินดา ขลิบทอง (2554:26-28) ได้กล่าวถึง วิธีการในการจัดการความรู้ สามารถแบ่งออกได้ เป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ การสร้างความรู้ใหม่และการใช้ประโยชน์จากความรู้เดิม

1. การสร้างความรู้ใหม่ เป็นการพยายามนำเอาความรู้ที่แฝงอยู่ในตัวบุคคล (tacit knowledge) ออกมาใช้ประโยชน์ บริษัทในญี่ปุ่นพยายามโน้มน้าวให้เกิดการสร้างความรู้ใหม่ โดยวิสัยทัศน์ผสมผสานกับวัฒนธรรมองค์การในการแบ่งปันความรู้และสารสนเทศ

2. การใช้ประโยชน์จากความรู้เดิม เป็นการพยายามสร้างสภาพแวดล้อมให้สามารถใช้ ประโยชน์จากการความรู้เดิมให้ได้มากที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากข้อเท็จจริงที่ว่า ความรู้จะไม่มีประโยชน์เลย ถ้าไม่ได้ถูกนำมาใช้ในการตัดสินใจและการปฏิบัติงาน สภาพแวดล้อมดังกล่าวอาจอยู่ในรูปแบบ ต่างๆ ได้

วิธีการที่ทำให้มั่นใจว่า ได้นำเอาความรู้เข้ามาใช้ในกระบวนการการทำงาน กระทำได้ 3 รูปแบบ คือ

1. กำหนดตำแหน่งหรือบทบาทในการรวบรวมและแจกจ่ายความรู้ขึ้นมาโดยเฉพาะ
2. แทรกขั้นตอนการวิเคราะห์ความรู้เข้าไปในกระบวนการต่าง ๆ
3. ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามาช่วยในการรวบรวมความรู้ เช่น ระบบผู้เชี่ยวชาญ

เป็นต้น

วิธีการหนึ่งในการจัดการความรู้ที่สามารถประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมการเกษตรได้ คือ การทำ CoP (Community of Practice) โดยใช้เทคนิคการเล่าเรื่องความสำเร็จ (storytelling) เป็นการสกัดความรู้จากผู้ปฏิบัติ เป็นกิจกรรมที่เน้นการสกัดความรู้จากผู้ปฏิบัติ ซึ่งเป็นความรู้จากประสบการณ์ทำงานจริง เป็นความรู้ที่ฝังลึกอยู่ในตัวคน ซึ่งมีวิธีการดึงความรู้เหล่านั้นออกมาได้ยาก นอกจากการให้บุคคลนั้นสาธิตหรือทำให้ดูแล้ว การเล่าเรื่องที่ประสบความสำเร็จ หรือเล่าเคล็ดลับในการทำงานของแต่ละคนให้ผู้อื่นฟังเป็นวิธีดึงความรู้ออกมาจากตัวคนได้อีกวิธีหนึ่ง เพราะธรรมชาติของคนเราอยากจะทำเรื่องที่ตัวเองทำแล้วประสบความสำเร็จ เพราะเป็นความภาคภูมิใจมากกว่าการพูดถึงปัญหาในการทำงานที่ยังแก้ไขไม่ได้ การสกัดความรู้จากร่องเล่า ทำให้เกิดคลังความรู้ (Knowledge Assets) และแก่นความรู้ (Core Competence) ที่เป็นประโยชน์ต่อองค์กร เพราะเป็นความรู้ที่สภาพปัจจุบันและปัญหาของหน่วยงานการทำ CoP โดยใช้เทคนิคการเล่าเรื่องความสำเร็จ จะเน้นความคิดเชิงบวก (Positive Thinking) เป็นแนวตั้ง เพราะในความสำเร็จ มีความรู้ซ่อนอยู่ และเป็นความรู้ที่สามารถประยุกต์สู่การปฏิบัติงานได้จริง

จุดเน้นของการทำ CoP โดยใช้เทคนิคการเล่าเรื่องความสำเร็จ เพื่อให้การทำ CoP ขององค์กร บรรลุเป้าหมายของการจัดการความรู้ ควรมีจุดเน้นที่สำคัญ ดังนี้

1. เน้นความรู้ที่อยู่ในตัวคน (Tacit knowledge) มากกว่าความรู้ในตำรา (Explicit knowledge) หรือเน้นความรู้ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์การปฏิบัติมากกว่าความรู้จากทฤษฎี ซึ่งต่างจากแนวคิดทั่วไปที่เน้นความรู้จากตำราหรือทฤษฎี ละเลยความสำคัญของความรู้และประสบการณ์ในตัวคน

2. เน้นการดึงความรู้ของปฏิบัติงานกับผู้ปฏิบัติงาน มิใช่ปฏิบัติงานกับผู้เชี่ยวชาญทางวิชาการหรือวิทยากร

3. เน้นการสร้างความรู้จากการปฏิบัติงานระหว่างคนในองค์กรและคนนอกองค์กร เพื่อสร้างวิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศในการทำงาน (Best practice)

อย่างไรก็ตาม การทำ CoP องค์กร อาจจะเชิญวิทยากรหรือผู้เชี่ยวชาญทางวิชาการมาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้ปฏิบัติด้วยก็ได้ เพื่อให้เกื้อกูลความรู้ได้กลายเป็นพลวัตของความรู้ที่สมบูรณ์

ข้อควรระวังในการทำ CoP

1. การทำ CoP ครั้งแรกภายในองค์กร มีความสำคัญมากต่อความสำเร็จ หรือความล้มเหลวของการทำ KM ในหน่วยงาน ที่ดำเนินการต่อไปในอนาคต เพราะถ้าการทำ CoP ครั้งแรกล้มเหลว อาจจะไม่มีการ CoP อีกในครั้งต่อไป ดังนั้น การทำ CoP ในครั้งแรก จะต้องแสดงให้เห็นถึง

คุณค่าของ CoP ที่มีประโยชน์ต่อการพัฒนางาน ซึ่งดีกว่าวิธีการทำงานแบบเดิม จึงจะเป็นที่ยอมรับของมวลสมาชิก และนำไปสู่การขยายผลในวงกว้างมากยิ่งขึ้น

2. การทำ CoP เป็นการรวมกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานซึ่งกันและกันระหว่างผู้ปฏิบัติ เป็นการสื่อสารสองทางในแนวราบ มิใช่การถ่ายทอดความรู้โดยวิทยากรหรือผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งเป็นการสื่อสารทางเดียวในแนวตั้ง ดังนั้น ผู้ดำเนินกิจกรรม CoP ต้องมีบทบาทเป็นผู้เอื้ออำนวยให้เกิดการเรียนรู้ (Facilitator) มากกว่าแสดงบทบาทเป็นวิทยากรให้การอบรม

3. การทำ CoP ที่แท้ ตามแนวคิดการจัดการความรู้ ควรเป็น CoP ที่ยั่งยืน เป็นวิถีชีวิตการทำงานตามปกติอย่างหนึ่งหรือกลายเป็นวัฒนธรรมการทำงานในองค์กรที่ทุกคนได้ถือปฏิบัติ

การจัดการความรู้ในการส่งเสริมการเกษตรมีกระบวนการและวิธีการที่นักส่งเสริมการเกษตรจะต้องศึกษา เรียนรู้และฝึกปฏิบัติให้สามารถดำเนินการได้เพื่อเป็นประโยชน์ในการดำเนินงานต่อไป

4. แนวคิดเกี่ยวกับเครื่องจักสานและลวดลาย

เครื่องจักสานเป็นศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้านอย่างหนึ่งที่มนุษย์คิดวิธีการต่าง ๆ ขึ้นเพื่อใช้สร้างเครื่องมือ เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2537) คนไทยในสมัยโบราณเริ่มรู้จักเครื่องจักสานมาตั้งแต่เล็ก ๆ เริ่มตั้งแต่การเป็นทารกก็จะนอนแบเบาะอยู่ในเปลหวาย หรือ ไม้ไผ่ มีปลาตะเพียนสานอยู่เป็นพวกอยู่เบื้องบน เมื่อโตพอรู้ความก็จะได้เห็นภาพพ่อแม่ นั่งล้อมวงคุยกันไปทำเครื่องจักสานกันไป ถึงหน้าฝนก็หิ้วเครื่องจักจับสัตว์น้ำ เช่น ไซ ข้อง ตามพ่อแม่ไปท้องถิ่นด้วยงานจักสานจึงอยู่คู่ชีวิตชนบทไทยอย่างไม่สามารถแยกจากกันได้

4.1 ความเป็นมาของเครื่องจักสาน

นิคม ชมพูลอง (2545: 41-45) กล่าวว่า เครื่องจักสานเป็นงานหัตถกรรมที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเพื่อใช้ประโยชน์ในด้านต่าง ๆ มาช้านาน และได้ใช้สืบทอดกันมาเป็นเวลานานนับพัน ๆ ปี ในหลายภูมิภาคของโลก เช่น ทวีปเอเชีย ทวีปแอฟริกาเหนือ - ใต้ และทวีปออสเตรเลีย ซึ่งอยู่ในเขตอากาศร้อนและอบอุ่นแม้ว่าเครื่องจักสานจะทำมาจากวัสดุที่ผุพังได้ง่าย แต่นักโบราณคดีก็สามารถค้นพบหลักฐานเกี่ยวกับการทำเครื่องจักสานของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์หลายแห่งของโลก เช่น

1. ในประเทศไทย ได้พบร่องรอยของเครื่องจักสานบนภาชนะดินเผาสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี ซึ่งประมาณว่ามีอายุไม่น้อยกว่า 6,000 ปี

2. ในประเทศจีน ได้ค้นพบร่องรอยเครื่องจักสานบนภาชนะเครื่องปั้นดินเผา

วัฒนธรรมหยางเซา มีอายุประมาณ 5,000 ปี จากร่องรอยของเครื่องจักสานที่พบภาชนะเครื่องปั้นดินเผา ทำให้ทราบว่า เครื่องจักสานเป็นแม่แบบของเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งเป็นเครื่องใช้ของมนุษย์ที่ทำความคุ้นมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ส่วนหลักฐานที่เป็นเครื่องจักสานโดยตรงนั้น ได้พบในหลายพื้นที่ เช่น ที่อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี ได้พบเครื่องจักสานที่ทำด้วยไม้ไผ่ เป็นลายขัดสองเส้น ในถ้ำแห่งหนึ่ง มีอายุประมาณ 4,000 ปี ซึ่งถือว่าเป็นเครื่องจักสานที่เก่าแก่ที่สุดในโลก ประเทศอียิปต์ พบเครื่องจักสานที่ยังคงมีสภาพดี มีอายุประมาณ 2,000 ปี และประเทศมาเลเซีย บริเวณแหลมมลายู ซึ่งเป็นที่อยู่ของชนพื้นเมืองเงซาไก ได้พบว่ามีการรวบรวมเครื่องใช้ของผู้ตายใส่ที่เก็บของวิญญาณผู้ตายไว้ในกระท่อมหลังหนึ่งที่สูงขึ้นเป็นที่อยู่อาศัยของวิญญาณ ตามความเชื่อของชนเผ่าซาไก ที่ใส่วิญญาณนี้ ทำด้วยไม้ไผ่ชนิดหนึ่งหลักฐานที่ปรากฏ แสดงให้เห็นว่าเครื่องจักสานได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งลักษณะการทำเครื่องจักสานในยุคแรก ๆ นั้น อาจเริ่มต้นด้วยการนำกิ่งใบไม้ เปลือกไม้ มาขัดกันอย่างง่าย ๆ ก่อน เช่น การนำใบมะพร้าวมาสานขัดกันเป็นตะกร้าของพวกแปรรูป ในทวีปอเมริกาใต้ และประเทศออสเตรเลีย หรือการใช้กาบหมาก ใบจาก มาจับทบทัน ผูกด้วยดอกร ใช้เป็นที่ตักน้ำ จากจุดเริ่มต้น ด้วยวิธีการสานอย่างง่าย ๆ นั้น มนุษย์ได้พัฒนาวิธีทำเครื่องจักสานให้มีรูปแบบและลายสาน เพื่อให้เหมาะกับประโยชน์ใช้สอยมากขึ้น

มนุษย์ได้พัฒนาเครื่องจักสานให้มีรูปแบบสวยงามเหมาะสมกับการใช้สอยของผู้ใช้ในแต่ละประเทศ แต่ละถิ่น สืบทอดกันมาหลายพันปี ในประเทศไทยนั้น เชื่อว่ามีการทำเครื่องจักสานใช้มานานหลายร้อยปี และคนไทยได้พัฒนา ประดิษฐ์ คิดสานเครื่องจักสานจากวัตถุดิบนานาชนิดเพื่อให้ใช้ประโยชน์ได้เหมาะสมกับการใช้สอยตามสภาพภูมิศาสตร์การประกอบอาชีพขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น จึงทำให้เครื่องจักสานไทย มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นที่แตกต่างกันออกไปแต่ละภาค แต่ละถิ่น แต่ละชุมชน คนไทยมีความฉลาดในการเลือกใช้วัตถุดิบนานาชนิดมาทำเครื่องจักสาน เช่น ไม้ไผ่ ซึ่งเป็นวัตถุดิบที่ใช้ทำเครื่องจักสานได้ดีและใช้กันแพร่หลายทั่วไปแทบทุกภาค นอกจากนี้ คนไทยยังใช้ต้น ใบ เถา ของต้นไม้ และพืชอีกหลายชนิดมาทำเป็นเครื่องจักสานได้เป็นอย่างดี ได้แก่ หวาย ย่านลิเภา กก หญ้าแฝก ผักตบชวาใบลาน ใบตาล ใบเตย เป็นต้น คนไทยมีความฉลาดหลักแหลมในการนำวัตถุดิบต่าง ๆ มาแปรรูปเป็นดอกร เป็นเส้น แล้วสานเป็นภาชนะ เครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ตามความต้องการในการใช้สอยตั้งแต่ทำเป็นภาชนะเครื่องใช้ในครัวเรือน เช่น กระบุง กระจาด ตะกร้า กระด้ง ฯลฯ เครื่องใช้ในการจับ ดัก และขังสัตว์ ได้แก่ ลอบ ไซ ตุ่ม กระชัง กรงนก เป็นต้น เครื่องมือในการประกอบอาชีพได้แก่ กระด้ง ตะแกรง เครื่องสีข้าว กระพ้อม เป็นต้น นอกจากนี้ คนไทยยังทำเครื่องจักสานเพื่อใช้พิธีกรรมทางศาสนาและความเชื่อของแต่ละท้องถิ่นด้วย

เครื่องจักสานของไทยประเภทต่าง ๆ ดังกล่าว คนไทยคิดประดิษฐ์ขึ้นด้วยความรู้ความสามารถที่สืบทอดกันมาจากบรรพชนเป็นเวลานาน จนมีรูปแบบที่เหมาะสมสอดคล้องกับการใช้สอย มีคุณค่าทางศิลปะและความงาม สะท้อนให้เห็นชีวิตความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพขนบประเพณี และวัฒนธรรมของคนไทยในแต่ละถิ่น กล่าวโดยสรุป คนไทยในอดีตได้ใช้เครื่องจักสานเป็นเครื่องมือเครื่องใช้สืบทอดต่อ ๆ กันมาโดยตลอด และรูปร่างของเครื่องจักสานก็ไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก สำหรับวัสดุที่ใช้ทำเครื่องจักสานนั้น ในปัจจุบันช่างจักสานได้นำวัสดุที่มีคุณสมบัติเหมาะสมมาทำเครื่องจักสานหลากหลายขึ้น เช่น เส้นโลหะ จำพวก เงิน ทอง อลูมิเนียม ตลอดจนการใช้ผักตบชวา เชือกกล้วย และกระดาษ เป็นต้น และรูปแบบปรับให้เข้าตามสมัยนิยมและประโยชน์การใช้มากขึ้น

4.2 ความหมายของเครื่องจักสาน

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2540 : 1-2) กล่าวว่า เครื่องจักสานเป็นงานศิลปะหัตถกรรมและหัตถกรรมเก่าแก่ของมนุษย์อย่างหนึ่ง มีหลักฐานปรากฏว่า มนุษย์ได้ประดิษฐ์คิดทำเครื่องจักสานมาใช้ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์เมื่อหลายพันปีมาแล้ว โดยพัฒนาจากเครื่องจักสานแบบหยาบ ๆ ที่สานด้วยเถาวัลย์ กิ่งไม้ ใบไม้ มาเป็นการนำเอาเถาวัลย์ ต้นไม้ ใบไม้ มาจัก ผ่า เหลา และวัตถุดิบอื่น ๆ ที่จะนำมาเป็นเครื่องใช้ต่าง ๆ ด้วยการสอด ซัด พัน และถัก ซึ่งเรียกรวม ๆ กันว่า การสานและเรียกสิ่งทีสร้างขึ้นจากกรรมวิธีดังกล่าวว่า เครื่องจักสาน

วินัย วิริยะปานนท์ (2539 : 19) ให้ความหมายของเครื่องจักสานว่า คือ ภาชนะ เครื่องมือ เครื่องใช้ ที่ทำขึ้นจากวิธี จัก สาน ถัก ทอ จากวัสดุที่หาได้ง่ายและมีอยู่ตามท้องถิ่น เช่น หวาย ไม้ไผ่ ในลาน กก ฟาง ก้านและใบมะพร้าว

กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม (2550) ได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

จัก คือ การทำให้เป็นแฉก ๆ ทำให้เป็นรอยคล้ายฟันเลื่อย โดยการเอามีดผ่าไม้ไผ่หรือหวายให้แตกจากกันเป็นเส้นบาง ๆ

สาน คือ การนำตอก กก ใบลาน อย่างใดอย่างหนึ่งมาไขว้ขัดกันทำเป็นภาชนะ ต่าง ๆ เช่น กระบุง ตะกร้าหิ้ว เข่ง เป็นต้น

ถัก คือ การนำเชือกหรือหวายมาไขว้สอดประสานกันเป็นลวดลายต่าง ๆ ให้เป็นเส้นบางเป็นผืนบาง

ทอ คือ การนำด้ายหรือไหมมาทอให้เป็นผืน เช่น ผ้าไหมไทย ผ้าฝ้ายต่าง ๆ เป็นต้น

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2537 : 9-12) กล่าวว่า “จักสาน” นั้น เข้าใจว่า เรียกตามวิธีการที่ทำให้เกิดเครื่องจักสานขึ้น เพราะเครื่องจักสานจะสำเร็จเป็นรูปที่สมบูรณ์นั้น จะต้องผ่านกระบวนการที่ประกอบด้วย การจัก การสาน การถัก หรือการขัดกันของวัสดุที่ผ่านกระบวนการเตรียมด้วยการแปรรูปวัสดุหรือวัตถุดิบให้สอดคล้องกับการผลิต

จัก คือการนำวัสดุมาทำให้เป็นเส้น เป็นแฉก หรือเป็นริ้ว เพื่อความสะดวกในการสาน การจักถือได้ว่าเป็นขั้นตอนของการเตรียมวัสดุในการทำเครื่องจักสาน

สาน คือ ขบวนการทางความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ ที่นำวัสดุธรรมชาติมาทำประโยชน์ โดยใช้ความคิดและฝีมือเป็นหลัก การสานในยุคแรกจะใช้วิธีการสานไปตามแนวราบ โดยวัสดุขัดกันไปมาอย่างง่าย ๆ ตามแบบที่เรียกว่าลายขัด ด้วยการยกขึ้นเส้นหนึ่งกดลงเส้นหนึ่งให้ขัดกัน ต่อมาได้พัฒนาวิธีการสานเพื่อตอบสนองความต้องการด้านประโยชน์ใช้สอยและได้พัฒนา ลวดลายในการสานให้มีรูปแบบแตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น

ถัก การถักโดยทั่วไปแล้วจะเป็นกระบวนการประกอบที่ช่วยให้เครื่องจักสานสมบูรณ์ การถักจะใช้วัสดุที่เป็นเส้นอ่อน และมีความยาวพอสมควร ใช้ถักยึดโครงสร้างภายนอกให้ติดกับผนังของเครื่องจักสาน เช่น การถักขอบภาชนะจักสาน ไม้ไผ่ การถักหูภาชนะ หรือการถัก โครงต่าง ๆ ของภาชนะ การถักนี้บางครั้งอาจจะเรียกว่าการผูกก็ได้ ลักษณะของการผูกขอบภาชนะ โดยทั่วไป จะมีระเบียบที่เป็นลักษณะเฉพาะของการถักแต่ละแบบเช่นเดียวกับแบบของลายสาน เช่น ลายถักหัวแมลงวัน สันปลาช่อน เป็นต้น

4.3 ประเภทของเครื่องจักสาน

เครื่องจักสานมากมายหลายชนิดตอบสนองการใช้สอยที่แตกต่างกันออกไป การจำแนกประเภทของเครื่องจักสานทำได้หลายลักษณะ เครื่องจักสานในประเทศไทย สามารถจำแนกได้ 2 ลักษณะ คือ การจำแนกประเภทตามการใช้สอย และการจำแนกประเภทตามลักษณะวัสดุที่ใช้ผลิต

1) การจำแนกประเภทตามลักษณะการใช้สอย จำแนกได้ดังนี้

1.1 เครื่องจักสานเกี่ยวกับการบริโภค ได้แก่ มวนั่งข้าว กระจิบข้าว ก่องข้าว หวด กระด้ง กระชอน

1.2 เครื่องจักสานที่ใช้เป็นภาชนะบรรจุสิ่งของ ได้แก่ กระจับ กระจ้า กระจาด หลัวชะลอม เป็นต้น

1.3 เครื่องจักสานที่ใช้ป้องกันแดดฝน ได้แก่ หมวกต่างๆ เช่น กอน กู๊บ หมวกจีน เป็นต้น

1.4 เครื่องจักสานที่ใช้เป็นส่วนประกอบอาคารบ้านเรือน และเครื่องปลูก ได้แก่ ฝาเรือนที่ทำด้วยตอกไม้ไผ่ เช่น เสื้อผ้าแพน ฝาขัดแตะ และเสื้อสำหรับปูนั่ง

1.5 เครื่องจักสานที่ใช้เป็นเครื่องดัก กักขัง และจับสัตว์น้ำ ได้แก่ ลอบ ไซ คู่ม คู่มปลา ชะนาง ช้อง สุ่มไก่ กรงนก

1.6 เครื่องจักสานที่ใช้เป็นเครื่องประดับตกแต่งและเครื่องเล่นกีฬา ได้แก่ มู่ลี่ ปลายตะเพียน นก ตักแตน แมลงปอ ตะกร้อ กระจับของขวัญ และของชำร่วยต่าง ๆ

1.7 เครื่องจักรสานที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ ประเพณีและศาสนา เช่น การทำเลื้อยพานั้นของชาวภาคใต้เพื่อใช้ในการแต่งงาน การทำพานหมากเบ็งใส่ข้าวบูชาพระของชาวอีสาน

2) จำแนกตามประเภทของวัสดุที่ใช้ผลิต ใช้จำแนกได้ดังนี้

2.1 เครื่องจักรสานที่ใช้วัสดุธรรมชาติในการผลิต ได้แก่ กระจาด ตะกร้า กระจุง สุ่มปลา สุ่มไก่ ข้อง เป็นต้น

2.2 เครื่องจักรสานที่ไม่ใช้วัสดุธรรมชาติในการผลิต ได้แก่ เฆ่ง มู่ลี่ กระจ่างของขวัญ และของชำร่วยต่าง ๆ เป็นต้น

วินัย วิริยะปานนท์ (2539 : 11) แบ่งเครื่องจักรสานออกเป็น 6 ประเภท คือ

1. เครื่องจักรสานที่ใช้เป็นภาชนะ เช่น กระจุง กระจาด กระจิบ กระจ่าง
2. เครื่องจักรสานที่ใช้เป็นเครื่องตัก เช่น กระจอก ชู สัก ฯลฯ
3. เครื่องจักรสานที่ใช้ในครัวเรือน เช่น กระจอน กระจ่าง พัด ฯลฯ
4. เครื่องจักรสานที่ใช้ในการขนส่งสินค้า เช่น กระจ่าง แข่ง หลัว ฯลฯ
5. เครื่องจักรสานที่ใช้เป็นเครื่องดักจับสัตว์ เช่น กระจ่าง ลอบ ไช ข้อง กระจ่าง
6. เครื่องจักรสานที่เป็นเครื่องเรือน เครื่องปลูก เครื่องประดับ เครื่องเล่น เช่น เลื้อย มู่ลี่

ปลาตะเพียน ฯลฯ

วิบูลย์ ลีสุวรรณ (2539 : 17-18) ได้จำแนกเครื่องจักรสานเป็นประเภท ได้ดังนี้

1. เครื่องจักรสานที่ใช้ในการบริโภค เช่น แอบข้าว กระจิบ กล่องข้าว กระจอน

กระจ่าง ฯลฯ

2. เครื่องจักรสานที่ใช้เป็นภาชนะ เช่น กระจุง กระจาด กระจัล หลัว ฯลฯ

3. เครื่องจักรสานที่ใช้เป็นเครื่องเรือนและเครื่องปลูก เช่น เลื้อยดำแพน เลื้อยกระจ่าง เลื้อย

แห่ง ฯลฯ

4. เครื่องจักรสานที่ใช้เป็นเครื่องตวง เช่น กระจอม กระจู ฯลฯ

5. เครื่องจักรสานที่ใช้ป้องกันแดดฝน ได้แก่ หมวก กอบ หมวกจีน ฯลฯ

6. เครื่องจักรสานที่ใช้ในการดักจับสัตว์ เช่น ลอบ ไช กระจ่าง จั่น ฯลฯ

7. เครื่องจักรสานที่ใช้เกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณี และศาสนา ได้แก่ ก่องข้าวขวัญ

สำหรับใส่พานสลาก หมากเบ็ง ฯลฯ

4.4 เครื่องจักรสานในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย

ลักษณะของเครื่องจักรสานแต่ละประเภทรูปนั้น มักจะสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยของประชาชนแต่ละท้องถิ่นเป็นสำคัญ ฉะนั้นจึงมีความต้องการด้านประโยชน์ใช้สอย รูปร่าง ลวดลาย และวัสดุที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งทำให้เครื่องจักรสานพื้นบ้านของแต่ละท้องถิ่นมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว

ภาคเหนือ เครื่องจักสานภาคเหนือ จะมีเอกลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรมและศาสนา เช่น วัฒนธรรมการบริโภคข้าวเหนียว เครื่องมือเครื่องใช้ที่เกี่ยวกับการบริโภคข้าวเหนียวมีหลายรูปแบบ เช่น แอบข้าว (แอบข้าว) ภาชนะทรงกระบอกสำหรับใส่ข้าวเหนียว กระทาย ภาชนะใส่พืชผล มีเชือกผูกร้อยกับภาชนะและโยงมาคาดที่หน้าผาก

ภาคอีสาน คนในภาคอีสานมีวัฒนธรรมในการบริโภคข้าวเหนียวเช่นเดียวกับคนในภาคเหนือ แต่เครื่องจักสานของชาวอีสานจะมีลักษณะเฉพาะ เช่น กระติบข้าว เป็นภาชนะสานด้วยไม้ไผ่ ทรงกระบอกสูงคล้ายกระป๋อง ตัวและฝามีขนาดเกือบเท่ากัน มีเชือกห้อยสำหรับสะพายก่องข้าว ภาชนะสานด้วยไม้ไผ่ มีขาหรือฐานไม้เป็นรูปกากบาทไขว้ ตัวก่องข้าวสานด้วยไม้ไผ่ซ้อนกัน 2 ชั้น คล้ายรูปดอกบัวแต่มีขอบสูงขึ้นไปเหมือนโถ โดยมีส่วนฝาเหมือนฝาชีครอบอีกชั้นหนึ่งสำหรับใส่ข้าวเหนียวนี้กระออม ภาชนะสานด้วยไม้ไผ่ ใช้ต้กน้ำหรือหิว หรือหาบคอน

ภาคกลาง ในบริเวณภาคกลางถือเป็นแหล่งผลิตเครื่องจักสานของประเทศ มีพัฒนาการและมีรูปแบบที่หลากหลาย เช่น ตะกร้า ภาชนะสานด้วยไม้ไผ่และหวาย ใช้สำหรับใส่ข้าวของต่าง ๆ ถือเป็นเครื่องจักสานที่มีความงดงามที่สุดในกลุ่มเครื่องจักสานของภาคกลาง กอบ เครื่องจักสานสวมศีรษะขณะออกทำงานกลางทุ่งตามท้องไร่ ท้องนา ประกอบด้วย วัสดุหลายประเภท เช่น ไม้ไผ่ ไบลาน หรือไบบาล กระจาด ภาชนะกลม เตี้ย สานด้วยไม้ไผ่ มีขอบและมีหูสำหรับใช้หาบเป็นคู่ ๆ ใส่ผักหรือผลไม้

ภาคใต้ มีรูปแบบเครื่องจักสานต่างไปจากภูมิภาคอื่น ๆ ในด้านรูปแบบ ลวดลาย และวัสดุที่ใช้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมและวัตถุดิบในท้องถิ่นสมุก ภาชนะสานด้วยไบบาลหรือไบบาล ใช้สำหรับใส่สิ่งของขนาดเล็กสออบหมาก ภาชนะสานด้วยกระจูด ใช้สำหรับใส่หมาก เสื่อกระจูด เสื่อทำจากต้นกระจูดใช้สำหรับปูนอน หรือใช้รองนั่งที่วัดหรือสุเหร่า เครื่องจักสานย่านลิเภา เป็นเครื่องจักสานพื้นบ้าน โบราณ ใช้ย่านลิเภาจักสาน โดยลอกเอาเฉพาะเปลือกมาทำเท่านั้น สามารถทำเครื่องใช้ได้หลายอย่าง เช่น กระเป่าถือสตรี กุบหมาก เป็นต้น

4.5 ลวดลายในการสานเครื่องจักสาน

สนม ครูทเมือง (2538) อธิบายถึงแบบอย่างของลวดลายของเครื่องจักสานในแต่ละถิ่น มีหลักเฉพาะท้องถิ่นที่แตกต่างกันไป และมีชื่อเรียกต่าง ๆ แตกต่างกันแม้จะเป็นลายชนิดเดียวกันก็ตาม ลักษณะของการสร้างลวดลายแบ่งได้เป็นแบบต่าง ๆ ดังนี้

1) **ลายขัด** เป็นลายพื้นฐานของเครื่องจักสานซึ่งอาจจะเป็นลวดลายเบื้องต้นของการทำเครื่องจักสานที่เก่าแก่ที่สุดก็ได้ ลักษณะของลายขัด เป็นการสร้างแรงยึดระหว่างกันด้วยการขัดกันของตอก หรือวัสดุอื่นด้วยการขัดกันระหว่างแนวตั้งหรือเส้นตั้ง และแนวนอนหรือเส้นนอน โดยการยกลาย 1 ตอก ข่ม 1 ตอก สลับกันเรื่อยไป ใช้ในการสานตะกร้า กระสอบ กระบุง กระไซ ถ้าพิจารณาแล้วจะ

เห็นว่า "ลายขัด" เป็นแม่แบบของลายสานทั้งปวง ซึ่งมีอยู่ในงานจักสานของชนชาติต่าง ๆ ทั่วไป เป็นลายที่วิวัฒนาการขึ้นมาเป็นลายต่าง ๆ ตั้งแต่ลายขัดธรรมดาไปจนถึงการสานแบบยกดอกเป็น ลวดลายต่าง ๆ ลักษณะโครงสร้างของลายขัดนี้เป็นลายที่มีแรงยึดมาก จึงมีความแน่น และแข็งแรงให้ความคงทนมาก จึงนิยมใช้สานประกอบกับลายอื่น ๆ ในส่วนที่ต้องการความแข็งแรง เช่น ส่วนที่เป็น ก้น เป็นปาก คอ ของภาชนะ เป็นต้น

ลายขัด

2) **ลายทแยง** ลักษณะการสานคล้ายการถัก ส่วนมากใช้ดอกเส้นแบน ๆ บาง ๆ เพราะ การสานลายชนิดนี้ต้องการแผ่นทึบ โครงสร้างของลายทแยงจะเบียดตัวกันสนิทไม่มีเส้นตั้งหรือเส้น นอนเหมือนลายขัด เป็นลายสานที่ต้องการผิวเรียบบางสามารถสานต่อเชื่อมกันไปตามความโค้งของ ภาชนะที่ต้องการได้ เครื่องจักสานที่สานด้วยลายทแยงนี้ส่วนมากจะสามารถทรงรูปอยู่ได้ด้วยตัวเอง แต่ความแข็งแรงจะไม่ทนเท่าลายขัด

ลายทแยง

3) **ลายขด** ลาย สานแบบขดส่วนมากจะใช้สานภาชนะ โดยสร้างรูปทรงขึ้นด้วยการขด ของวัสดุซ้อนเป็นชั้น ๆ แล้วใช้ตัวกลางเชื่อมตักเข้าด้วยการเย็บ ถัก หรือมัด ลายสานแบบขด มักใช้วัสดุ

จำพวกหวาย ปอ และวัสดุอื่น ๆ ที่ไม่สามารถงอรูปอยู่ได้ด้วยตัวเอง ลายสานแบบขดจะรับน้ำหนักและแรงดันได้ดีเพราะ โครงสร้างทุกส่วนจะรับน้ำหนักเฉลี่ยโดยทั่วถึงกัน

ลายขด

4) ลายอิสระ เป็นลายที่สานขึ้นตามความต้องการของผู้สาน เป็นลายที่เกิดจากการสร้างสรรค์ที่อิสระตามความต้องการใช้สอย เป็นการสร้างลวดลายให้เกิดเป็นเครื่องจักสานที่ต่างไปจากลวดลายแบบอื่น ๆ จะพบเห็นทั่วไปในภาคต่าง ๆ ของประเทศ นับว่าเป็นลายที่น่าสนใจลายหนึ่งในกระบวนการกระทำเครื่องจักสาน

ลายอิสระ

นอกจากนี้ นิกร นุชเจริญผล (2525:8) แบ่งประเภทลวดลายที่ใช้ในเครื่องจักสานออกเป็น 3 ประเภท คือ

1) ลายพื้นฐาน หรือที่เรียกว่า ลายแม่บทเป็นลายที่มีลักษณะประจำตัวเด่นชัด มีกฎเกณฑ์ การสานแน่นอน เช่น ลายขัด ยกหนึ่งข่มหนึ่ง หรือลายสอง ยกสองข่มสอง ฯลฯ เป็นต้น ลายแม่ต่าง ๆ เหล่านี้เป็นต้นกำเนิดที่ทำให้มนุษย์รู้จักนำวัสดุในท้องถิ่น เช่น ไม้ไผ่, ใบลาน, กระจูด, คล้า, ฯลฯ มาสาน เป็นสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน มาหลายยุคหลายสมัย และได้ตกทอดมาจนถึงยุค ปัจจุบัน คือ

1. ลายขัด คือลายที่ยก 1 ดอก ข่ม 1 ดอกสลับกันเรื่อยไป ใช้สานกระสอบ ตะกร้า กระบุง ไซ ข้อง เป็นต้น
2. ลายสองใช้สานกระซอน กระสอบ ผ่าบ้าน ไม้ไผ่ ลายสองเป็นลายที่ประสมกับลาย ขัด ลายสามประดิษฐ์ แล้วประดิษฐ์เป็นลายที่มีชื่อว่า ลายลูกแก้ว ลายดีคว่ำ ลายดีหงาย ดาวล้อมเดือน ดาวกระจาย เป็นต้น
3. ลายสาม เป็นลายที่ดัดแปลงเพิ่มเติมจากลายสอง นิยมสานกระสอบ เสื่อ กระบุง และ ผ่าบ้านการสานใช้ดอก 9 เส้น เป็นเส้นตั้ง
4. ลายดาหลิว อาจจะเรียกต่างกันไปตามพื้นถิ่น เช่น ลายดาชะลอม ลายชะมู ใช้สาน กระเป่า ตะกร้า ลายดาหลิว เป็นลายที่ดัดแปลงมาจากลายพื้นฐาน โดยเพิ่มดอกขัดทแยงเป็นลายดอกจิง ลายดอกจันทร์ ลายพิกุล ลายดาชะลอม ฯลฯ
5. ลายขอ เป็นลายสำหรับสานกระดิ่ง โดยใช้ใผ่สีสุกสาน เพราะ เป็นใผ่ที่เหนียว ไม่ เปราะ

6. ลายบองหยอง เป็นลายกระดิ่งที่ใช้กันทางภาคใต้ ใช้เก็บพริก กาแฟ ข้าวเปลือก

2) ลายพัฒนา คือ ลายพัฒนาเป็นลายที่พัฒนามาจากลายแม่ กฎเกณฑ์การสานยังแน่นอน อยู่ แต่มีรายละเอียดเพิ่มขึ้น ลักษณะเด่นของลายแม่ยังปรากฏชัด ส่วนลายจะเปลี่ยนแปลงเป็นรูปร่างง่าย ๆ ขึ้น ลายดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความเฉลียวฉลาดของช่างสานไทยแต่โบราณที่รู้จักดัดแปลงและ พัฒนาลายสานต่างๆเหล่านี้ให้มีรูปแบบที่จะนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสมและสวยงาม มีดังนี้

1. ลายบัว ใช้สานกระเป่า ตะกร้า แจง กระซอน เป็นต้น

2. ลายดีดำน ใช้สานจำพวกตะกร้า ข้อง

3. ลายฉลากลีดเต่า ใช้สานฝ่าชี กระเป่า ฯลฯ

4. ลายดอกจิง ใช้สานตะกร้า ข้องใส่ปลา

5. ลายดีหล่ม นิยมใช้ดอกสีสานสลับลาย ลายดีหล่มนี้ ถ้าสานใช้ดอกคว่ำเข้าหากัน เรียก ลายดีหล่มคว่ำสานให้ ลายหงายออกเรียก ลายดีหล่มหงาย

3) ลายประดิษฐ์ ลายประดิษฐ์เป็นลายสานที่ช่างสานประดิษฐ์ขึ้น ให้เป็นลวดลายต่าง ๆ ตามความรู้สึกนึกคิดของช่างสานเอง โดยอาศัยลายแม่บทและลายพัฒนาเป็นหลักในการสาน กฎเกณฑ์

ของลายแม่บทและลายพัฒนา ยังคงอยู่บ้าง แต่ไม่แน่นอนคงที่เสมอไป การใช้ตอกลีขนาดต่าง ๆ สาน และประดิษฐ์ให้เป็นดอกดวงและลวดลาย แม้ว่าจะยังคงลักษณะของลายแม่กับลายพัฒนาไว้ก็ตาม ยังหมายถึงลายประดิษฐ์ด้วย เพราะอาศัยลวดลายเป็นหลักในการสาน ดังนั้น ช่างสานไทยโบราณจึงได้ แสดงออกถึงศิลปะและวัฒนธรรมของท้องถิ่น ตลอดจนอารมณ์และความรู้สึกนึกคิดไว้ในลายสานได้อย่างงดงาม

4.6 คุณค่าของเครื่องจักสาน

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2539 : 126) ได้มองว่าการสร้างเครื่องจักสานขึ้นมาเพื่อใช้สอย โดยตรงแล้ว เครื่องจักสานยังมีคุณค่าทางความงาม และได้ประเมิณประโยชน์ คุณค่าของเครื่องจักสาน ได้ 2 ลักษณะ คือ

1) คุณค่าที่เกิดจากประโยชน์ใช้สอย

2) คุณค่าทางความงาม ศิลปะ ซึ่งเกิดจากองค์ประกอบต่าง ๆ ที่อาจวิเคราะห์ได้ ดังนี้

2.1 คุณค่าทางความงามและศิลปะที่เกิดจากรูปทรง โครงสร้าง และลวดลาย มีการแสดงออกทางอารมณ์ และศิลปะ ที่เหมาะสมลงตัว มีความงามที่เรียบง่าย รูปทรงของเครื่องจักสานที่มีคุณค่าทางความงามนั้นเกิดจากองค์ประกอบ คือ ความงามของรูปทรงที่เกิดจากเส้นรอบนอก ที่กลมกลืนกับสัดส่วนและขนาด

2.2 โครงสร้างของเครื่องจักสาน เป็นองค์ประกอบสำคัญอีกสิ่งหนึ่งที่ช่วยเสริมสร้างให้เกิดความงามและมีคุณค่าทางศิลปะ

2.3 ลวดลาย เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยให้เครื่องจักสานมีลักษณะเฉพาะเด่นชัด ต่างไปจากศิลปหัตถกรรมอื่น

2.4 คุณค่าทางความงามและศิลปะที่เกิดจากการเลือกใช้วัสดุ

ก. การเลือกวัสดุที่สอดคล้องกับหน้าที่ใช้สอย รูปทรงของเครื่องจักสานแต่ละชนิดซึ่งมักเป็นวัสดุพื้นบ้านเท่าที่จะทำได้ในท้องถิ่นนั้น ๆ

ข. ความงามที่เกิดจากผิว และสี ลักษณะลวดลายที่ทำให้เกิดผิวนอกในลักษณะต่าง ๆ จะต้องกลมกลืนกับผิวของวัสดุ ตลอดจนรูปทรง โครงสร้างของเครื่องจักสาน จึงทำให้เกิดความงามที่สมบูรณ์

2.5 คุณค่าที่เกิดจากการแสดงออก มีองค์ประกอบต่าง ๆ ที่หล่อหลอมเข้ากับกระบวนการทางเทคนิค การแสดงออกที่ปรากฏในเครื่องจักสานนี้แบ่งเป็น 3 ลักษณะ คือ

ก. การแสดงออกทางอารมณ์

ข. การแสดงออกเชิงศิลปะ ซึ่งเป็นสื่อในการแสดงออกทางศิลปะพื้นบ้าน แสดงให้เห็นชีวิต จิตใจ คตินิยมในเรื่องความงามและศิลปะของผู้คนในท้องถิ่น ได้เป็นอย่างดีทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้ผลิตด้วย

ค. คุณค่าที่เกิดจากเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น เป็นการสะสมประสบการณ์เพื่อพัฒนาต่อมาถึงยุคปัจจุบัน จึงสะท้อนให้เห็นลักษณะวัฒนธรรมการประกอบอาชีพ การดำรงชีวิตในแต่ละท้องถิ่น ตลอดจนการสะท้อนให้เห็นลักษณะทางภูมิศาสตร์ของแต่ละท้องถิ่น

ครุณวรรณ สุวรรณรงค์ (2532 :1) ได้กล่าวถึงแนวโน้มของการผลิตเครื่องจักสานในปัจจุบันนี้ได้เพิ่มมากขึ้น เพราะเป้าหมายของการผลิตได้เปลี่ยนจากการทำใช้ในครัวเรือน หรือทำแลกเปลี่ยนกับปัจจัยในการครองชีพอื่น ๆ มาเป็นการทำเพื่อขาย จำหน่าย เป็นรายได้พิเศษ นอกเหนือไปจากอาชีพหลัก หรือในบางท้องถิ่นอาจผลิตเป็นสินค้าที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศอีกด้วย จึงสรุปได้ว่า เครื่องจักสานถูกแบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ ในหลายลักษณะ บางครั้งมีความคาบเกี่ยวที่ทับซ้อนกัน จากการแบ่งประเภทของเครื่องจักสานของผู้หลาย ๆ ท่าน ยังไม่อาจครอบคลุมประเภทของเครื่องจักสานในครัวเรือนได้สมบูรณ์แบบ ดังนั้นจึงได้มีการรวบรวมประเภทของเครื่องจักสานที่มีความคาบเกี่ยวและทับซ้อนกัน โดยเรียกรวมว่าเป็นของใช้ในครัวเรือน ซึ่งครอบคลุมถึงเครื่องมือเครื่องใช้ที่เป็นภาชนะของใช้ในบ้าน รวมทั้งเครื่องตกแต่งบ้าน รวมถึงของใช้เบ็ดเตล็ดที่เกิดจากการพัฒนารูปแบบที่มีความงามเชิงศิลปะและนำมาใช้สอยในลักษณะใหม่ที่แตกต่างจากหน้าที่ใช้สอยเดิม เครื่องจักสานเหล่านี้ล้วนอยู่ในประเภทของเครื่องใช้ในครัวเรือน

5. ประวัติความเป็นมากระติบข้าว

เนื่องจากภาคอีสานนิยมรับประทานข้าวเหนียวเป็นข้าวหลักเพราะรับประทานง่ายไม่ต้องใช้ภาชนะสำหรับรับประทานมากมาย ใช้เพียงมือในการบริโภค แต่เดิมภาชนะที่ใช้บรรจุข้าวเหนียวชาวบ้านนำต้น ไม้ต้นเล็กๆ มาเจาะลำต้นให้กลวงแล้วตัดเป็นท่อนขนาดสั้นๆเป็นกระบอก มีฝาปิด หรือบางครั้งก็ใช้ไม้ไผ่มาตัดเป็นกระบอกสั้นๆนำมาเป็นภาชนะบรรจุข้าวเหนียว

ต่อมาเห็นว่าไม้ไผ่ในพื้นที่มีมากมายแต่ถ้านำมาทั้งต้นแบบเดิมไม้ไผ่ก็คงจะหมดได้และทั้งรูปแบบเดิมก็เหอะทะ พกพาไม่สะดวกในการเดินทางไกลพอดีมีคนนำเอาไม้ไผ่มาผ่าซีกเล็ก ๆ มาเหลาเป็นแผ่นบางๆ นำมาจักสานเป็นตะกร้า กระบุง บรรจุข้าวสาร จึงได้พัฒนานำไม้ไผ่มาจักสานเป็นภาชนะบรรจุข้าวเหนียว ซึ่งเบาและระบายอากาศได้ดี ทำให้ข้าวยังมีความร้อนและข้าวไม่แฉะ พกพาได้ง่ายเพราะมีสายสะพาย มีหลายรูปแบบ รูปทรงกลม รูปทรงรี ขนาดเล็กรับประทานคนเดียวขนาดใหญ่รับประทาน 2-3 คน ขนาดใหญ่มากรับประทานทั้งครอบครัวภาคอีสานจะเรียกว่า

“กระต๊อบข้าว” แต่ทางภาคกลางจะเรียกว่า “กระต๊อบข้าว”

5.1 ความรู้เรื่องกระต๊อบข้าว

กระต๊อบข้าวของชาวอีสาน หมายถึง ภาชนะเก็บอาหารที่ทางคุณค่ามากด้วยภูมิปัญญาเก็บความร้อนได้ดี ในขณะที่ยอมให้อไอน้ำระเหยออกไปได้ ทำให้ข้าวเหนียวที่บรรจุภายในกระต๊อบไม่แฉะด้วยไอน้ำต่างจากกระต๊อบน้ำแข็ง ที่พ่อค้าแม่ค้าข้าวเหนียวส้มตำบางร้านนำมาใช้บรรจุข้าวเหนียวเพื่อรอขายซึ่งจำเป็นต้องใช้ผ้าขาวรองอีกทีก่อนบรรจุข้าวเหนียว แต่เมล็ดข้าวที่อยู่รอบขอบกระต๊อบก็ยังและอยู่ดี

5.2 เคล็ดลับ ของการสารกระต๊อบข้าวอยู่ที่การสานภาชนะเป็นสองชั้น ชั้นในสุดจะสานด้วยดอกไม้ ให้มีความห่างเล็กน้อยเพื่อให้ไอน้ำระเหยออกจากข้าวไปสู่ช่องว่างภายในก่องหรือกระต๊อบข้าวได้ ชั้นนอกสุดจะสานด้วยดอกที่มีความชิดแน่นกว่าเพื่อเก็บความร้อนเอาไว้ ไอน้ำที่มีความร้อน อยู่ในช่องว่างนี้ จะช่วยทำให้ข้าวเหนียวที่อยู่ภายในกระต๊อบยังคงความร้อนได้อีกนาน โดยเมล็ดข้าวจะไม่มีไอน้ำเกาะฝากระต๊อบและตัวกระต๊อบจะมีลักษณะเหมือนกัน เพียงแต่มีขนาด ที่ต่างกันเล็กน้อย สามารถสวมใส่กันได้พอดี ในส่วนตัวกระต๊อบจะมีฐานรองทำจากก้านตาลขดเป็นวงกลม มีขนาดเล็กกว่าตัวกระต๊อบเล็กน้อย ยึดด้วยหวายให้ติดกับตัวกระต๊อบ

ดังนั้นกระต๊อบข้าวจึงเป็นของใช้ประจำบ้านที่ใช้บรรจุข้าวเหนียว ทุกครัวเรือน ทุกพื้นที่ที่รับประทานข้าวเหนียว ด้วยเทคนิคการสานจากภูมิปัญญาไทยนี้ ทำให้ผลิตภัณฑ์นี้เป็นที่ยอมรับและยังคงอยู่ตลอดมา สร้างรายได้ให้กับชุมชนในการสร้างงานและยังสืบสานความรู้ของการจักสานไว้เช่นที่บ้านคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม

5.3 เหตุผลที่ทำให้นิยมใช้กระต๊อบข้าวเหนียว

1. ทำให้ข้าวเหนียวที่บรรจุไม่เหนียวแฉะ ไม่ติดมือ
2. พกพาสะดวก หิ้วไปได้ทุกหนทุกแห่ง

6. ข้อมูลทั่วไปของบ้านคำเตย

6.1 ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน

บ้านคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม เดิมทีชาวบ้านคำเตยได้อพยพย้ายมาจากบ้านพิกวนพัน (ประเทศลาว) ได้ข้ามฝั่งแม่น้ำโขง โดยห่างจากเมืองนครพนมทางทิศตะวันตกระยะทางประมาณ 25 กิโลเมตร สาเหตุที่ย้ายมานั้น คือ สงครามทำให้ราษฎรในหัวเมืองต่างๆ ไม่มั่นใจในความปลอดภัย จึงอพยพมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านคำเตย หมู่ที่ 5 ได้แยกออกมาจากหมู่ที่ 4 จนถึงปัจจุบัน โดยมี นายหัส ผาอินทร์เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก ปัจจุบันมีนายธวัชชัย บุตรพันธ์ เป็นผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน

6.2 สภาพทั่วไปของหมู่บ้าน

บ้านคำเตย เป็นที่ราบลุ่มพื้นที่ส่วนใหญ่ มีป่าไม้สลับทุ่งหญ้าและเหมาะสมกับการทำ การเกษตรและเลี้ยงสัตว์ ป่าไม้เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ เช่นป่าเต็งรัง ป่าไผ่ ป่าเบญจพรรณ และใน ปัจจุบันได้มีการปลูกยางพารา ทำให้มีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยมากกว่า 2,000 มิลลิเมตร/ปี แต่ขาดแคลนยังขาด แคลนน้ำในการทำการเกษตรในช่วงฤดูแล้ง

6.3 อาณาเขต

ทิศเหนือ ติดต่อบ้านคำเตย หมู่ที่ 4 ตำบลคำเตย อำเภอเมืองนครพนม จังหวัดนครพนม
 ทิศใต้ ติดต่อบ้านคำเตย หมู่ที่ 6 ตำบลคำเตย อำเภอเมืองนครพนม จังหวัดนครพนม
 ทิศตะวันออก ติดต่อบ้านคำเตย หมู่ที่ 4 ตำบลคำเตย อำเภอเมืองนครพนม จังหวัด
 นครพนม

ทิศตะวันตก ติดต่อบ้านคอนแดง หมู่ที่ 13 ตำบลคำเตย อำเภอเมืองนครพนม จังหวัด
 นครพนม

6.4 ลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศ

ลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูงและป่าไม้โดยเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและ ลักษณะภูมิอากาศเป็นแบบร้อนชื้น ในหนึ่งปีมี 3 ฤดูคือ

- ฤดูร้อน ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนพฤษภาคม
- ฤดูฝน ตั้งแต่ปลายเดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม
- ฤดูหนาว ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์

พื้นที่ของหมู่บ้าน

- พื้นที่ของหมู่บ้านทั้งหมด จำนวน 3,930 ไร่
- พื้นที่ทำการเกษตร จำนวน 3,680 ไร่
 - พื้นที่ทำนา จำนวน 3,294.25 ไร่
 - พื้นที่ปลูกยางพารา จำนวน 385.75 ไร่
- ที่สาธารณะประโยชน์ จำนวน 150 ไร่
- ที่พักอาศัย จำนวน 100 ไร่

เส้นทางคมนาคมภายในหมู่บ้านเป็นถนนคอนกรีต และถนนเชื่อมต่อระหว่างหมู่บ้านเป็น ถนนคอนกรีตสลับลูกวิ่ง

6.5 ลักษณะทางชาติพันธุ์ ขนบธรรมเนียมประเพณีที่สำคัญ

ชาวบ้านตำบลคำเตย อำเภอเมืองนครพนม เป็นคนกะเลิง ทำให้ชาวบ้าน ได้รับอิทธิพล จากเผ่ากะเลิง มี ภาษากะเลิง และภาษาลาว เป็นภาษาท้องถิ่น

ประเพณีพิธีกรรมตามความเชื่อของคนในชุมชนบ้านคำเตยได้มาจากบรรพบุรุษซึ่งมีมานานแล้วและยังคงมีการนับถือปฏิบัติกันมาอย่างต่อเนื่องทุกปี โดยเฉพาะการปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองครองสิบสี่และประเพณีการไหว้ปู่ตา

6.6 สภาพเศรษฐกิจชุมชน

บ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมืองนครพนม จังหวัดนครพนม นั้น ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก การทำนาต้องอาศัยน้ำในฤดูฝน นอกจากนี้ยังมีการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมที่สร้างรายได้แก่ตนเองและชุมชน อาชีพในชุมชนได้แก่ การทำนา การเลี้ยงสัตว์ รับจ้างทั่วไป สานกระติบและหาของป่า เป็นต้น ชาวบ้านคำเตยประกอบอาชีพทางการศึกษารวม ทำให้รายได้ส่วนใหญ่มาจากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร ได้แก่ ข้าว ผักสวนครัว ปลูกสัตว์ ฯลฯ การสร้างรายได้ที่ไม่ได้เป็นตัวเงินคือ การปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ไว้เพื่อการบริโภคและการจำหน่าย ทำให้สามารถลดรายจ่ายได้อีกทางหนึ่ง และบางครั้งก็มีการนำไปขายในหมู่บ้านทำให้เกิดการหมุนเวียนของเงินภายในหมู่บ้านทำให้เกิดการหมุนเวียนของเงินภายในหมู่บ้านอย่างต่อเนื่อง รายได้เฉลี่ยของชาวบ้านคำเตยต่อครัวเรือนต่อปีประมาณ 42,158 บาท ซึ่งถือได้ว่าอยู่ในเกณฑ์ที่สามารถพึ่งตนเองได้ และไม่ได้จัดอยู่ในกลุ่มของคนยากจน

6.7 ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ชุมชนมีการพัฒนาไปอย่างต่อเนื่อง มีการสืบทอดภูมิปัญญาต่อกันมา จุดเด่นในด้านทรัพยากรทางธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์คือ ไม้ไผ่ ด้วยเหตุนี้เองคนในชุมชนมีภูมิปัญญาทางด้านหัตถกรรมที่โดดเด่นและมีชื่อเสียงประชาชนในหมู่บ้านยังสืบทอดและรักษาภูมิปัญญาที่สำคัญนี้เอาไว้ โดยมี นางมะลิจันทร์ ศรีทธา มีความสามารถด้านการสานลายกระติบ และดัดแปลงลายกระติบ และ นางเยาว์รัตน์ คำพรม มีความสามารถด้านการสานลายกระติบข้าว การออกแบบและดัดแปลงลายกระติบข้าว เป็นผู้ที่มีความสามารถในการถ่ายทอดการสานลายกระติบบ้านคำเตยให้กับเยาวชนและผู้สนใจสานลายกระติบ

6.8 ผลิตภัณฑ์ของชุมชน

ประชาชนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านมีอาชีพหลักคือการทำนา หลังเสร็จจากการทำนาเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงมีการรวมกลุ่มกันทำงานหัตถกรรม ทางด้านจักสาน คือ กระติบข้าว เพื่อจำหน่ายสร้างรายได้ให้กับครัวเรือนและชุมชน

6.9 สภาพทางเศรษฐกิจ

- 1) รายได้เฉลี่ย (ครัวเรือน/ปี) ประมาณ 42,158 บาท
- 2) รายจ่ายเฉลี่ย (ครัวเรือน/ปี) ประมาณ 24,207 บาท

7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ได้ทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาใช้ในการสร้างเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยมีผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

ศิริประภา โศบายาชิ(2555:21) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านการจักสานผลิตภัณฑ์ จากผักตบชวา ของกลุ่มแม่บ้าน หมู่บ้านต๋อมดง ตำบลบ้านต๋อม อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ผลการศึกษาพบว่า สมาชิกกลุ่มหัตถกรรมจักสานฯ ได้รับพระ มหารัถนาธิคุณจากสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในเรื่องการถ่ายทอด ความรู้การจักสานผักตบชวา ตั้งแต่ทรงสนับสนุนให้จัดตั้งกลุ่มอาชีพจักสานผักตบชวา ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2527 และปัจจุบันประสบปัญหาวัตถุดิบมีคุณภาพต่ำไม่มีการพัฒนา รูปแบบลายสานที่ทันสมัย และขาดตลาดที่จะรองรับผลผลิต ทำให้คนในชุมชนและ เยาวชนรุ่นใหม่ไม่ให้ความสำคัญต่อการจักสานผักตบชวา เมื่อนำกระบวนการจัดการความรู้ 7 ขั้นตอนมาใช้ ได้ก่อให้เกิดผลคือ 1) การรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้จัดทำชุด ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจักสานผักตบชวา เพื่อเผยแพร่ให้กับผู้ที่สนใจ 2) มีเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพิ่มขึ้น 3) กลุ่มแม่บ้านมีความรู้ความชำนาญเกิดทักษะ ในการพัฒนาสามารถประยุกต์รูปแบบผลิตภัณฑ์ได้หลากหลายจนเป็นที่ต้องการของตลาด 4) จำนวนสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเพิ่มขึ้น 5) สมาชิกกลุ่มมีรายได้เสริมและความ เข้มแข็ง สามารถตั้งกลุ่มออมทรัพย์เป็นสวัสดิการของกลุ่มแม่บ้านได้สำเร็จ

โอภาส บรรณศรี (2553:51) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการความรู้อาชีพจักสาน ศึกษากรณีกลุ่มอาชีพจักสานกระติบข้าวโพนทอง ตำบลลงขวาง อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม พบว่า กระบวนการจัดการความรู้อาชีพจักสานของกลุ่มอาชีพจักสานกระติบข้าวบ้านโพนทอง คือ 1) ด้านการจัดเก็บความรู้ให้เป็นระบบพบว่า เป็นองค์ความรู้ฝังลึกในตัวบุคคลซึ่งเป็นความรู้ติดตัว ที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้มาจากบรรพบุรุษรุ่นสู่รุ่น เป็นความรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องการจักสานด้วยวัตถุดิบจากไม้ไผ่ที่ใช้จักสานเป็นผลิตภัณฑ์เครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันมาช้านาน มีคณะกรรมการบริหารกลุ่มอย่างชัดเจน 2) ด้านการแบ่งปันแลกเปลี่ยน เผยแพร่การถ่ายทอดความรู้ พบว่ามีการแบ่งปันแลกเปลี่ยน เผยแพร่ความรู้เกิดขึ้นเฉพาะภายในกลุ่มและภายในชุมชน 3) ด้านการใช้ประโยชน์และการนำมาประยุกต์ใช้ในงาน มีการคิดค้นพัฒนารูปแบบและลวดลายของการจักสานให้มีความโดดเด่นมากขึ้น ให้เป็นเอกลักษณ์ที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะของชุมชนและท้องถิ่น เกิดเป็นผลิตภัณฑ์รูปแบบใหม่ๆที่มีความหลากหลายและสามารถนำผลิตภัณฑ์ไปใช้ประโยชน์ได้ตามต้องการ

เพื่ออุปถัมภ์ วงศ์เกษมศักดิ์ (2542:49) ได้ศึกษาเรื่อง การประกอบอาชีพสานกระติบข้าวบ้านโนนมะเข้ ตำบลสระโพนทอง อำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ พบว่าชาวบ้านโนนมะเข้ประกอบอาชีพสานกระติบข้าวเพื่อจำหน่ายและช่วยเพิ่มรายได้จากการทำนาเป็นหลัก โดยได้รับความรู้และประสบการณ์ในการสานกระติบข้าวจากบรรพบุรุษ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านประกอบอาชีพนี้ได้อย่างเป็นล่ำเป็นสันคือ มีไม้ไผ่ หวาย ไม้มะกอก ที่เป็นวัตถุดิบสำคัญในท้องถิ่นอย่างเพียงพอ แรงงานในครอบครัว และใช้เงินลงทุนไม่มากนัก รวมทั้งมีพ่อค้าคนกลางเข้ามาสั่งจองและติดต่อรับซื้อในหมู่บ้านเป็นประจำ นอกจากกระติบข้าวแล้วยังได้ประดิษฐ์ของใช้ในครัวเรือนอีกด้วย

กิตติศักดิ์ แสนประดิษฐ์ (2539:110) ได้ศึกษาเรื่อง การประกอบอาชีพหัตถกรรมสานกระติบข้าว ของชาวบ้านนาสะไมย์ ตำบลนาสะไมย์ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร พบว่า การประกอบอาชีพหัตถกรรมสานกระติบข้าวของชาวบ้านนาสะไมย์ มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อเอาไปขาย การจักสานเพื่อไว้ใช้สอยมีเพียงเล็กน้อย ดังนั้นจึงมีอาชีพหัตถกรรมสานกระติบข้าวทุกครัวเรือน แรงจูงใจในการประกอบอาชีพหัตถกรรมสานกระติบข้าวของชาวบ้านนาสะไมย์ มีลักษณะที่คล้ายคลึงกันคือ 1) มีการสืบทอดอาชีพหัตถกรรมสานกระติบข้าวจากบรรพบุรุษ จึงทำให้ชาวบ้านประกอบอาชีพหัตถกรรมสานกระติบข้าวจนถึงปัจจุบัน 2) ชาวบ้านมีรายได้หลักจากการประกอบอาชีพสานกระติบข้าว แหล่งความรู้ที่มีส่วนช่วยในการตัดสินใจประกอบอาชีพหัตถกรรมสานกระติบข้าว คือ การรับรู้ข้อมูลการเปรียบเทียบผลผลิตต่อไร่ระหว่างการสานกระติบข้าวกับการทำไร่ ทำนา ประสบการณ์ในการสานกระติบข้าวก็เป็นอีกส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการตัดสินใจในการประกอบอาชีพนี้ ปัจจัยสำคัญของการประกอบอาชีพหัตถกรรมสานกระติบข้าว คือ การมีวัสดุอุปกรณ์ที่หาง่าย การมีแรงงาน การมีกลุ่มและผู้นำที่เข้มแข็ง

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

จากการทบทวนวรรณกรรม ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทำให้ได้แนวคิดในการดำเนินงานวิจัยในการจัดการความรู้ลายกระตึบบ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม ดังนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร คือ ผู้สานกระตึบข้าวที่มีความชำนาญในการสานลายกระตึบข้าว จำนวน 20 ราย เจาะจงผู้ที่มีประสบการณ์และความชำนาญในการสานลายกระตึบบ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ได้ใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสัมภาษณ์ชนิดมีโครงสร้าง ซึ่งผู้วิจัยได้พัฒนาแนวคำถามสำหรับการสัมภาษณ์โดยคำนึงถึง วัตถุประสงค์และคำถามในการวิจัยรวมทั้งกรอบแนวคิดในการศึกษาเป็นพื้นฐาน โดยกำหนดประเด็นของคำถามให้ครอบคลุมเนื้อหาที่จะตอบคำถามของการวิจัยในครั้งนี้ คือ

ตอนที่ 1 สภาพสังคมและเศรษฐกิจผู้สานกระตึบบ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม

ตอนที่ 2 กระบวนการจัดการความรู้การผลิตกระตึบและลายกระตึบของผู้สานกระตึบบ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม การวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูลโดยการจำแนกและจัดประเภทข้อมูลตามกรอบแนวคิดกระบวนการจัดการความรู้ 7 ขั้นตอน คือ

1) การบ่งชี้ความรู้ ประกอบด้วย การศึกษาที่มาของกลุ่มตลอดจนปัญหาอุปสรรคและความต้องการแก้ปัญหาของกลุ่ม โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) จากองค์ความรู้ที่ฝังลึก (Tacit Knowledge) ในตัวบุคคล โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและการสนทนากลุ่มย่อยเป็นสำคัญซึ่งเป้าหมายในการจัดการความรู้ คือ ลายกระตึบและการสานกระตึบ

2) การสร้างและแสวงหาความรู้เป็นการศึกษาความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นความรู้ที่ฝังลึกในตัวบุคคล โดยใช้วิธีการศึกษาข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) จากกลุ่มสานกระติบ ประกอบด้วย ความรู้ เช่น กระบวนการผลิต เทคนิคเฉพาะบุคคล เป็นต้น แล้วทำการสรุปบันทึกองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการสานกระติบ โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสนทนากลุ่มย่อยทั้งไม่เป็นทางการและเป็นทางการ ผ่านการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทำการบันทึกข้อมูลทั้งเป็นลายลักษณ์อักษร การบันทึกเสียง และภาพถ่าย เป็นต้น

3) การจัดระบบความรู้ การจัดเก็บความรู้เกี่ยวกับกระบวนการผลิตกระติบทุกขั้นตอน และการแบ่งประเภทลวดลาย

4) การประมวลและกลั่นกรองความรู้ ประกอบ ด้วยกิจกรรมการดำเนินงานดังนี้

(1) การตรวจสอบข้อมูลปฐมภูมิ และทุติยภูมิ โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก
รายบุคคล

(2) การประมวล กลั่นกรอง และตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมครั้งแรก
โดยจัดเวทีชาวบ้านและการสนทนากลุ่มครั้งที่ 2

(3) การตรวจสอบข้อมูลและสรุปเรียบเรียงข้อมูลกระบวนการผลิต และการจัดทำ
ชุดความรู้ในการสานกระติบและลายกระติบ

5) การเข้าถึงความรู้ โดยวิธีการถ่ายทอดความรู้ดังนี้ (1) การถ่ายทอดความรู้ที่ฝังลึก (Tacit Knowledge) โดยการเรียนการสอนแบบตัวต่อตัวจากสมาชิกที่ชำนาญ มีศูนย์การเรียนรู้ การสานกระติบ และการจัดฝึกอบรม (2) การถ่ายทอดความรู้ที่ชัดเจน (Explicit Knowledge) โดยใช้ชุดความรู้ในการสานกระติบและลายกระติบ

6) การแบ่งปันและแลกเปลี่ยนความรู้ โดยวิธีการเปิดการเรียนการสอนที่ศูนย์การเรียนรู้ การมีวิทยากรทั้งในศูนย์ฯ และนอกสถานที่ รวมทั้งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเครือข่ายกลุ่มสานกระติบ

7) การเรียนรู้การใช้ประโยชน์จากความรู้ มีการนำระบบการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านหัตถกรรมการสานกระติบไปใช้ให้เกิดประโยชน์มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่ กลุ่มที่สนใจ และเปิดเป็นศูนย์การเรียนรู้

ตอนที่ 3 แนวทางการจัดการความรู้การผลิตกระติบและลายกระติบของผู้สานกระติบบ้าน
คำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม

การสร้างเครื่องมือ

แบบสัมภาษณ์ ที่ใช้ในการสัมภาษณ์ที่ผู้ศึกษาสร้างขึ้นมีขั้นตอน ดังนี้

- 1) ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ทำกรวิจัย เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีและผลงานวิจัยต่าง ๆ สำหรับใช้เป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย
- 2) การสร้างแบบสัมภาษณ์ โดยกำหนดกรอบของเนื้อหาและข้อคำถามให้สอดคล้องกับแนวคิดการวิจัย
- 3) ลงพื้นที่ไปสำรวจพื้นที่ที่ศึกษา ศึกษารูปแบบและเทคนิควิธีการสัมภาษณ์
- 4) ประมวลรายละเอียดจากเอกสารงานวิจัยและข้อมูลภาคสนาม
- 5) นำเครื่องมือที่จัดสร้างเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ตรวจและมีการปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำ
- 6) นำแบบสัมภาษณ์ฉบับปรับปรุง ไปทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่างที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 5 คน ในบ้านคอนแดง ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม แล้วปรับปรุงก่อนนำไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูล
- 7) นำแบบสัมภาษณ์ที่สมบูรณ์แล้วมาใช้ในการเก็บข้อมูลจริงต่อไป

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษานี้มีทั้งข้อมูลที่เป็นข้อมูลปฐมภูมิและข้อมูลทุติยภูมิ

3.1 ข้อมูลปฐมภูมิ

การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) การสังเกตทั้งแบบมีและไม่มีส่วนร่วม การจดบันทึก บันทึกเสียง บันทึกภาพ ใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ทั้งด้านข้อมูล ด้านผู้วิจัย และด้านวิธีการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นมาของบ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม เพื่อนำมาวิเคราะห์โดยการแยกแยะเป็นหมวดหมู่ตามกรอบแนวคิดในการวิจัย

3.2 ข้อมูลทุติยภูมิ

โดยศึกษาจากเอกสาร ข้อมูลที่มีความสัมพันธ์กับประเด็นที่ทำการวิจัย โดยการวิจัยข้อมูลเอกสาร (Documentary Research) โดยการรวบรวมข้อมูลเอกสารจากสำนักงานพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย องค์การบริหารส่วนตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม หนังสือ วารสาร เอกสาร วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ และสิ่งตีพิมพ์อื่น ๆ

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาการจัดการความรู้ลายกระติบบ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม ด้วยวิธีการสัมภาษณ์ ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้แบ่งการวิเคราะห์ข้อมูลเป็น 2 ส่วน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

4.1 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ

นำแบบสอบถามมาตรวจสอบให้คะแนนแล้วนำไปวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติโดยเครื่องคอมพิวเตอร์ โปรแกรมสำเร็จรูป เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผู้สานลายกระติบ โดยทำการหาค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย

4.2 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

นำข้อมูลที่ได้จากการสังเกตและการสัมภาษณ์ที่ผ่านการตรวจสอบแล้วในส่วนของความเป็นมาของบ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม ประวัติการสาน ความเป็นมาของลายกระติบ การพัฒนาลวดลายของกระติบ การรวบรวมจัดเก็บความรู้เกี่ยวกับลายกระติบบ้านคำเตย และปัญหาข้อเสนอแนะ เป็นข้อมูลเชิงคุณภาพจะนำมาวิเคราะห์โดยการบรรยายเชิงพรรณนา วิเคราะห์เชิงเนื้อหา

4.3 สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์

การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) เพื่อนำมาแจกแจงความถี่ เสนอเป็นตาราง แสดงอัตราส่วนร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานในการวิเคราะห์ลักษณะของกลุ่มตัวอย่าง โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ คำนวณค่าสถิติและวิเคราะห์

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้ลายกระดิมแม่บ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม ผู้วิจัยได้จัดทำแบบสัมภาษณ์ เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล ซึ่งเป็นเกษตรกรที่สานกระดิมจำนวน 20 คน ด้วยวิธีการสัมภาษณ์ ผลการศึกษาและการวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 สภาพสังคมและเศรษฐกิจของผู้สานกระดิมบ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม

ตอนที่ 2 กระบวนการจัดการความรู้การผลิตกระดิมและลายกระดิมของผู้สานกระดิมบ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม

ตอนที่ 3 แนวทางการจัดการความรู้การผลิตกระดิมและลายกระดิมของผู้สานกระดิมบ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม

ตอนที่ 1 สภาพสังคมและเศรษฐกิจของผู้สานลายกระดิมบ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม

1.1 สภาพสังคมและเศรษฐกิจของผู้สานลายกระดิมข้าว

จากการเก็บข้อมูลทางด้านสังคมและเศรษฐกิจของผู้สานกระดิมบ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม ประกอบด้วย เพศ อายุ ระดับการศึกษา จำนวนสมาชิกในครัวเรือน จำนวนแรงงานในครัวเรือน อาชีพหลัก อาชีพรอง รายได้จากภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตรต่อปี ประสบการณ์ในการสานกระดิมข้าว แหล่งที่มาของไม้ไผ่ที่นำมาใช้ในการสานกระดิมข้าว ดังตารางที่ 4.1 ถึง 4.4

ตารางที่ 4.1 สภาพสังคม

							n = 20
สภาพสังคม	จำนวน	ร้อยละ	ค่า ต่ำสุด	ค่า สูงสุด	ค่า เฉลี่ย	ค่า SD	
เพศ							
หญิง	20	100					
อายุ (ปี)			27	63	45		
น้อยกว่า 35 ปี	5	20.0					
ระหว่าง 35 – 45 ปี	8	40.0					
ระหว่าง 46 – 55 ปี	5	25.0					
ระหว่าง 55– 65 ปี	2	10.0					
ระดับการศึกษา							
ระดับประถมศึกษา	13	65.0					
ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น / ปวช.	4	20.0					
ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย / ปวส.	3	15.0					
จำนวนสมาชิกในครัวเรือน			2	6	4.25	0.966546	
จำนวน 1 – 3 คน	3	15.00					
จำนวน 4 - 6 คน	17	85.0					
จำนวนแรงงานในครัวเรือน			2	5	2.85	0.988087	
จำนวน 1-3 คน	12	60.0					
จำนวน 4-6 คน	8	40.0					
อาชีพหลัก							
เกษตรกร	20	100.0					
อาชีพรอง							
สานกระบติบ	13	65.0					
รับจ้างทั่วไปและสานกระบติบ	2	10.0					
ค้าขายและสานกระบติบ	5	25.0					

จากตารางที่ 4.1 จากการศึกษา พบว่า ผู้สานกระติบเป็นเพศหญิงทั้งหมด อายุของผู้สานกระติบ ร้อยละ 40 มีอายุระหว่าง 35-45 ปี ร้อยละ 25 มีอายุน้อยกว่า 35 ปี อายุระหว่าง 46 - 55 ปี และ ร้อยละ 10 มีอายุระหว่าง 55 - 65 ปี อายุเฉลี่ยของสมาชิกผู้สานกระติบข้าวลาย พบว่ามีอายุเฉลี่ย 45 ปี อายุน้อยที่สุด คือ 27 ปี และอายุมากที่สุด คือ 63 ปี

ระดับการศึกษา ร้อยละ 65 จบการศึกษาระดับประถมศึกษา รองลงมา ร้อยละ 20 และ ร้อยละ 15 จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น / ปวช.และจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย / ปวส.

จำนวนสมาชิกในครัวเรือน ผู้สานกระติบ ร้อยละ 85.00 มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือน จำนวน 4 – 6 คน และร้อยละ 15.00 มีจำนวนสมาชิก 1 – 3 คน มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนน้อยที่สุด 2 ราย สูงสุด 6 ราย เฉลี่ย 4.25 ราย

จำนวนแรงงานในครัวเรือน ร้อยละ 60.00 มีจำนวนแรงงานในครัวเรือน 1 – 3 คน และ ร้อยละ 40.00 มีจำนวนแรงงาน 4 – 6 คน มีจำนวนแรงงานในครัวเรือนน้อยที่สุด 2 ราย สูงสุด 5 ราย เฉลี่ย 2.85 ราย

ผู้สานกระติบมีอาชีพหลัก ของผู้สานกระติบ ทั้งหมดมีอาชีพเป็นเกษตรกรมีอาชีพรอง คือสานกระติบข้าว ร้อยละ 65.0 มีอาชีพสานกระติบอย่างเดียว รองลงมา ร้อยละ 25.0 มีอาชีพค้าขาย และสานกระติบข้าว และร้อยละ 10.0 มีอาชีพรับจ้างทั่วไปและสานกระติบข้าว

ตารางที่ 4.2 สภาพเศรษฐกิจ

สภาพทางเศรษฐกิจ	จำนวน ราย	ร้อยละ	n=20			
			ค่าต่ำสุด	ค่าสูงสุด	ค่าเฉลี่ย	ค่า SD
ภาคการเกษตร และนอกภาค- การเกษตร			120,000	350,000	235,000	62,160.15
100,000 - 200,000 บาท	10	50.0				
200,001 – 300,000 บาท	9	45.0				
300,001 บาท ขึ้นไป	1	5.0				

จากตารางที่ 4.2 พบว่า รายได้จากภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตรของผู้สานกระติบ ร้อยละ 50.0 มีรายได้ระหว่าง 100,000 - 200,000 ร้อยละ 45.0 มีรายได้ระหว่าง 200,001-300,000 บาท และ ร้อยละ 5.0 มีรายได้ระหว่าง 300,001 บาท ขึ้นไป

ตารางที่ 4.3 ประสบการณ์ในการสานกระบติบ

ประสบการณ์ในการสานกระบติบ	จำนวน (ราย)	ร้อยละ	ค่า	ค่า	ค่า
			ต่ำสุด	สูงสุด	เฉลี่ย
จำนวนปีที่สานกระบติบเข้า			17	52	34.5
ต่ำกว่า 20 ปี	3	15.0			
20 – 30 ปี	8	40.0			
31 – 40 ปี	6	30.0			
41 - 50 ปี	2	10.0			
50 ปีขึ้นไป	1	5.0			

จากตารางที่ 4.3 พบว่า ประสบการณ์ในการสานกระบติบของผู้สานกระบติบ ร้อยละ 40.0 มีประสบการณ์ในการสานกระบติบเข้า 20 - 30 ปี ร้อยละ 30.0 มีประสบการณ์ในการสานกระบติบ 31 - 40 ปี ร้อยละ 15.0 มีประสบการณ์ต่ำกว่า 20 ปี ร้อยละ 10.0 มีประสบการณ์ 41- 50 ปี และร้อยละ 5.0 มีประสบการณ์ 50 ปี ขึ้นไป

ตารางที่ 4.4 แหล่งที่มาของไม้ไผ่

แหล่งวัตถุดิบ	จำนวน	ร้อยละ
ปลูกไว้ใช้เอง	2	10.0
ซื้อภายในหมู่บ้าน	15	75.0
ปลูกเองและซื้อภายในหมู่บ้าน	3	15.0

จากตารางที่ 4.4 พบว่า แหล่งที่มาของไม้ไผ่ที่ใช้ในการสานกระบติบเข้าของผู้สานกระบติบ ร้อยละ 75.0 ซื้อไม้ไผ่จากภายในหมู่บ้าน ร้อยละ 15.0 ปลูกเองและซื้อภายในหมู่บ้าน และร้อยละ 10.0 ปลูกไว้ใช้เอง

ตอนที่ 2 กระบวนการจัดการความรู้การผลิตกระบิบและลายกระบิบของผู้สานกระบิบบ้าน คำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม

การส่งเสริมการเกษตรที่เช่นเดียวกับองค์กรต่าง ๆ ที่ต้องมีการจัดการความรู้เพื่อปรับปรุงประสิทธิภาพของการตัดสินใจในการดำเนินการ และเพื่อสร้างนวัตกรรมการจัดการความรู้โดยใช้เทคนิคการเล่าเรื่อง จากแนวคิดที่ว่าคนอาจไม่สามารถเขียนทุกเรื่องออกมาเป็นลายลักษณ์อักษรได้ เนื่องจากข้อจำกัดในการเขียน คนอาจรู้มากกว่าพูดและพูดมากกว่าเขียน การใช้เทคนิคนี้ต้องเชื่อมต่อระหว่างวิธีการผลิตสื่อที่น่าสนใจและเนื้อหาสาระที่ต้องการสื่อเพื่อให้เกิดความเข้าใจในการเรียนรู้ได้ดียิ่งขึ้น

2.1 บริบทชุมชนและบริบทของกลุ่มสานกระบิบ

จากการศึกษาบริบทชุมชนและสภาพทั่วไป จากการพูดคุยกับผู้เฒ่าผู้แก่ และผู้ใหญ่บ้าน ได้เล่าถึงประวัติบ้านคำเตยว่า บ้านคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม พบว่า เดิมทีชาวบ้านคำเตยได้อพยพย้ายมาจาก บ้านพิภวนพัน (ประเทศลาว) ได้ข้ามฝั่งแม่น้ำโขง โดยห่างจากเมืองนครพนมทางทิศตะวันตกระยะทางประมาณ 25 กิโลเมตร สาเหตุที่ย้ายมานั้น คือ เกิดสงครามทำให้ราษฎรในหัวเมืองต่างๆ ไม่มั่นใจในความปลอดภัย จึงอพยพมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านคำเตย และได้แยกออกมาจากหมู่ที่ 4 เป็นหมู่ที่ 5 จนถึงปัจจุบัน โดยมี นายหัส ผาอินทร์เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก ปัจจุบันมีนายรัชชัย บุตรพันธ์ เป็นผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน

สภาพพื้นที่ของหมู่บ้านคำเตยเป็นพื้นที่พื้นที่ราบลุ่ม มีป่าไม้สลับกับทุ่งหญ้า ป่าไม้จะเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ส่วนใหญ่เป็น ไม้เต็งรัง ป่าไผ่ เป็นต้น ชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์จากแหล่งทรัพยากรธรรมชาติดังกล่าวเป็นที่ทำมาหากิน และสร้างรายได้ สภาพดินมีความอุดมสมบูรณ์ แต่ขาดน้ำที่จะใช้ในภาคการเกษตรช่วงฤดูแล้ง ชาวบ้านคำเตยมีอาชีพทำนาเป็นหลัก สามารถผลิตข้าวได้ปริมาณเพียงพอในการบริโภคตลอดปี มีการสานกระบิบข้าวเกือบทุกครัวเรือนในหมู่บ้านเป็นอาชีพรอง ภายในหมู่บ้านมีถนนคอนกรีต จำนวน 5 สาย และถนนลูกรัง 2 สาย หมู่บ้านอยู่ห่างจากอำเภอ 25 กิโลเมตร ใช้เวลาในการเดินทางจากหมู่บ้าน ถึงตัวจังหวัด 20 นาที การคมนาคมติดต่อระหว่าง หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัดมีความสะดวกพอสมควร ประชาชนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านเป็นชนเผ่ากะเลิง นับถือศาสนาพุทธทั้งหมด ชุมชนมีวิถีชีวิตเรียบง่าย ให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ไม่แบ่งชนชั้น จุดเด่นในเรื่องของหมู่บ้าน คือ คนในชุมชนมีความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

การศึกษาบริบทของกลุ่ม พบว่า ภายในชุมชนยังคงมีการปลูกไม้ไผ่ไว้ใช้ในเองในชุมชน แต่มีจำนวนลดลง เนื่องจากเกษตรกรใช้พื้นที่ที่เคยปลูกไผ่ เปลี่ยนมาปลูกยางพาราแทนทำให้

ต้องมีการซื้อไม้ไผ่ที่จะนำมาเป็นวัสดุในสานกระติบมากขึ้นและเป็นการเพิ่มต้นทุนในการผลิตมากกว่าในอดีต และในอนาคตอาจต้องหาซื้อไม้ไผ่ยากขึ้นเพราะมีการปลูกลดลง

การรวมกลุ่มของสมาชิกผู้สานกระติบบ้านคำเตยตั้งอยู่บ้านคำเตย หมู่ที่ 5 ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม ประกอบด้วยแม่บ้านภายในหมู่บ้านซึ่งแต่ละคนมีฝีมือมีความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสานกระติบข้าวมานานจึงรวมตัวกันเป็นกลุ่มผู้สานกระติบบ้านคำเตยขึ้น เมื่อ พ.ศ.2550 โดยมีการแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารกลุ่มขึ้น จำนวน 5 ราย และสมาชิกอีกจำนวน 15 ราย สำหรับการแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารงานกลุ่ม โดยมี

- 1.นางมะลิวรรณ ศรีทธา ประธาน
- 2.นางวราภรณ์ บัวดา รองประธาน
- 3.นางพิไลวรรณ บุตรดา เลขานุการ
- 4.นางเยาวรัตน์ คำพรม เหมัญญิก
- 5.นางมะลิซ้อน คำนวน ประชาสัมพันธ์

ปัญหา อุปสรรคและความต้องการในการแก้ปัญหา พบว่าสภาพปัญหาของกลุ่มสานกระติบ คือ ขาดการรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาด้านการสานกระติบอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ทุกขั้นตอนการผลิต ขาดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่มสานกระติบทำให้ขาดการพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ และเป็นสาเหตุทำให้ผู้ผลิตขาดแรงจูงใจในการประกอบอาชีพซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.2 การรวบรวมองค์ความรู้ลายกระติบ

การสานกระติบเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการสานลายกระติบ ซึ่งเป็นองค์ความรู้ฝังลึกในตัวบุคคลซึ่งเป็นการรู้ที่ติดตัวที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้มาจากบรรพบุรุษ ผู้วิจัยจึงได้จัดทำกระบวนการจัดการความรู้ เพื่อให้ได้องค์ความรู้โดยใช้กระบวนการจัดการความรู้ของ กพร.และสถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ (2548) โดยมีกระบวนการดังนี้

1) การบ่งชี้ความรู้ ประกอบด้วย การศึกษาบริบทชุมชนและพื้นที่อันเป็นที่ตั้งกลุ่มสานกระติบบ้านคำเตย เป็นการศึกษาความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นความรู้ที่ชัดเจน (Explicit Knowledge) โดยใช้วิธีการศึกษารวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) และศึกษาที่มาของกลุ่มตลอดจนปัญหาอุปสรรคและความต้องการแก้ปัญหากลุ่ม โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) จากองค์ความรู้ที่ฝังลึก (Tacit Knowledge) ในตัวบุคคล โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและการสนทนากลุ่มย่อยเป็นสำคัญซึ่งเป้าหมายในการจัดการความรู้ คือ ลายกระติบและการสานกระติบ เพื่อเป็นการอนุรักษ์ลายกระติบไว้ให้กับผู้ที่สนใจ เยาวชน ลูกหลานในชุมชน ไม่ให้สูญหายไปกับบุคคล

2) การสร้างและแสวงหาความรู้ ดำเนินการดังนี้

(ก) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกรายบุคคล เพื่อรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ จากแกนนำกลุ่มสถานกระบติบ สมาชิกกลุ่มที่ชำนาญงาน ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่ฝังลึกในตัวบุคคล เกี่ยวกับขั้นตอนการผลิต ตั้งแต่เลือกวัตถุดิบ การเตรียมวัตถุดิบกระบวนการจักสาน การทำอุปกรณ์ตบแต่ง รวมทั้งข้อมูลประวัติความเป็นมาของกลุ่ม

(ข) การสนทนากลุ่มย่อย เป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับสมาชิกกลุ่มสถานกระบติบจำนวน ประมาณ 3 -5 คนขึ้นไป เป็นการสัมภาษณ์ที่ไม่เป็นทางการเพื่อเก็บข้อมูลและตรวจสอบข้อมูล ด้านกระบวนการผลิตทุกขั้นตอน

(ค) การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ครั้งที่ 1 เพื่อตรวจสอบข้อมูลองค์ความรู้ภูมิปัญญาประวัติความเป็นมาของกลุ่มการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของกลุ่ม ได้ความรู้ขั้นตอนการผลิตทุกขั้นตอน

(3) การจัดระบบความรู้ โดยการนำข้อมูลที่รวบรวมได้นำมาจัดระบบ ในสถานกระบติบและลายกระบติบ

การสถานกระบติบ มีขั้นตอนและเทคนิค ดังนี้

1. วัสดุที่ใช้ในการสถานกระบติบ ได้แก่ ไม้ไผ่บ้าน ด้ายไนลอน เข็มเย็บผ้า ขนาดใหญ่ กรรไกร มีดโต้ เลื่อย เหล็กหมาด (เหล็กแหลม) และก้านตาล

2. ขั้นตอนการผลิตกระบติบ มี 10 ขั้นตอนดังนี้

2.1 การเลือกไม้ไผ่ การเลือกไม้ไผ่ควรมีอายุไม่เกิน 1 ปี สังกัดจากปลายของลำไผ่ หากปลายทูดก็มักจะถูกเลือก อาจเกิดจากลมพัดยอดขาด สาเหตุที่เลือกไผ่ลักษณะเช่นนี้ เพราะสมาชิกหลายท่านให้สัมภาษณ์ว่า ไผ่ลำนี้จะมีเนื้อไม้ที่เหนียวเมื่อนำไปอบ/รมควัน เส้นดอกไม้กรอบ สานง่าย เลือกโดยตากไม้ไผ่บริเวณ โคน แล้วรีวไม้ถ้าไม้ขาดแต่ยังมีเนื้ออยู่ก็เลือกตัดไผ่ลำนั้น และลองเขย่าลำไม้ไผ่ หากลำไม้มีขนาดเบา ก็เลือกใช้ไผ่ลำนั้นเลย เพราะเนื้อไม้จะแน่นและเหนียว

2.2 การเตรียมไม้ไผ่ไว้สาน (เส้นดอก) หลังจากคัดขนาดไม้แล้วตัดเป็นท่อน ๆ ตามความต้องการ ผ่าออกเป็นชิ้น ๆ จุดผิวของไม้ไผ่ออกแล้วจักเป็นเส้นบาง ๆ นำเส้นดอกที่จักแล้วไปตากแดดให้แห้งเพื่อเก็บไว้ใช้งานต่อไป เทคนิคในการจักดอกบางคนต้องการความละเอียดจะจักดอกให้ได้ขนาดเล็กและหนาเท่ากันทุกเส้นลวดลายที่ได้ก็就会有ความละเอียดสวยงามขึ้น

2.3 วิธีการอบ การต้มเส้นดอกกับเปลือกไม้และการหมักโคลน (โคลนดำ) ผู้สถานกระบติบบางท่านมีความถนัดย้อมสีให้กับเส้นดอกแตกต่างกัน บางท่านก็จะเลือกวิธีที่แต่ละท่านถนัดโดยส่วนมากจะเลือกวิธีอบเป็นส่วนมากเนื่องจากจะได้เส้นดอกที่สีเข้ม และทำเพียงขั้นตอนเดียว คือ อบเพียง 4-5 ครั้ง ก็สามารถนำมาใช้สานเป็นกระบติบได้ ส่วนวิธีการต้มเส้นดอกกับเปลือกไม้

และวิธีหมักโคลน มีสมาชิกบางท่านนำเอา 2 วิธีมารวมกัน คือวิธีการเส้นตอกมาต้มกับเปลือกไม้จนได้สีที่ต้องการแล้ว หลังจากนั้นก็นำไปหมักโคลนต่อประมาณ 1 คืน แล้วนำมาทำความสะอาดเอาโคลนออกให้หมด การทำเช่นนี้สมาชิกให้เหตุผลว่าจะทำให้ได้เส้นตอกมีสีที่เข้มและเป็นมัน ซึ่งมีวิธีการดังนี้

1) การอบเส้นตอก โดยการเตรียมถังอบ เจาะรูนำเหล็กมาคั้นแล้วนำไม้ไผ่สานเป็นวงกลมขนาดเล็กกว่าตัวถังเล็กน้อยวางพาดไว้บนเหล็กเป็นชั้น ๆ นำเอาขนไม้ (ไม้พอก) สุ่ม อาจจะใช้เศษใบไม้หรือเศษฟางก็ได้ นำเอาถังมาครอบขนไม้ (ไม้พอก) ที่เตรียมสุ่มเอาไว้ นำเส้นตอกที่ได้มาแช่เป็นชั้นๆ ประมาณ 4-5 ชั้น จุดไฟใช้ไฟอ่อน ตั้งแต่เช้าจนถึงเย็นดับไฟ วันต่อมาก็ไปจุดใหม่ทำเช่นนี้ประมาณ 4-5 ครั้ง นำเส้นตอกออกมาเก็บไว้เตรียมนำไปใช้

2) การต้มเส้นตอกกับเปลือกไม้ เตรียมหม้อต้ม เปลือกไม้ที่ใช้คือเปลือกของต้นหว้า เปลือกกะคั้นและเปลือกกระโดน นำเปลือกไม้ทั้ง 3 ชนิดมาต้มกับน้ำ พร้อมเส้นตอก หากน้ำลดก็เติมน้ำเข้าไปต้มไปเรื่อย ๆ จนครบ 1 วัน นำเส้นตอกที่ข้อมสีได้มาฟึ่งลมให้แห้ง เมื่อแห้งนำไปเก็บไว้เตรียมนำไปใช้

3) การหมักโคลน นำเส้นตอกที่ได้จากการข้อมสีจากเปลือกไม้ไปหมักกับโคลน (โคลนสีดำ) หมักทิ้งไว้ประมาณ 3-5 วัน เมื่อหมักจนครบแล้วนำมาล้างทำความสะอาดประมาณ 2-3 ครั้ง นำเส้นตอกที่ทำความสะอาดแล้วไปฟึ่งลมให้แห้ง เก็บไว้เตรียมนำไปใช้

2.4 วิธีการสานตัวกระดืบ การสานลายบนกระดืบนอกจากลายสองที่เป็นลายดั้งเดิมแล้ว ผู้สานกระดืบข้าวลายบ้านคำเคยอาศัยคูลายจากลายหมอนจิด ลายผ้าทอ (มัดหมี่) หรือดัดแปลงจากลายกระดืบข้าวแบบเดิม สมาชิกบางท่านได้ดัดแปลงลายต่าง ๆ จากลายเดิมเอง นอกจากนี้ในการสานกระดืบของสมาชิกแต่ละท่านได้บอกเทคนิคว่าหากต้องการที่จะให้เส้นตอกนี้มันขึ้น เวลาสานก็ควรพรมน้ำบางจะทำให้การสานเร็วขึ้น วิธีสานกระดืบข้าวลายบ้านคำเคย ดังนี้

1) นำเส้นตอกที่เตรียมไว้มาสานขึ้นกระดืบข้าวตามขนาดและความต้องการ

2) การสานขั้นแรก เรียกว่า ก่อ เริ่มจากเส้นตอกด้านซ้ายมือ 6 เส้น และด้านขวามือ 6 เส้น นำมาสอดเป็นลายเวียน 8 แถวจากนั้นก็เริ่มสานลายตามลูกค้าสั่ง ทำไปเรื่อย ๆ จนได้ความยาวที่ต้องการ ระหว่างสานต้องคอยจัดตอกให้เข้ามุม 90 องศา ชิดแน่น ไม่เช่นนั้นลายจะหลวมทำให้ความแข็งแรงลดลง และคูลายยาก

3) เมื่อก่อได้ความยาวที่ต้องการแล้วมีวน แถบแบน ๆ เข้าหากันเป็นวงกลม ขัดลายตรงรอยต่อให้เรียบร้อย ก็จะขึ้นเป็นวงกระดืบตามความกว้างที่สาน แล้วเก็บเส้นตอกด้านปลายให้เรียบร้อย

4) ต่อไปก็เป็นการสานลาย เพราะมีหลายลายต่อกันไป และเมื่อสานได้ขนาดที่ต้องการแล้วให้หยุด เก็บเส้นตอกด้านปลายให้เรียบร้อย

2.5 วิธีการพับกระดืบ เมื่อได้ตัวกระดืบเป็นทรงกระบอกแล้ว ก็ทำการพับริมเข้าข้างในประมาณ 1.5 ซม. ทั้ง 2 ด้านหัวท้าย แล้วพับครึ่งให้ลายคุกเข้าไปอยู่ด้านใน ลายสองอยู่ด้านนอก ให้ริมที่พับแล้วด้านลายคุกมาชนกับริมที่พับเข้าไปด้านลายสองพอดี นำตัวกระดืบ 2 ผ่ามาประกอบกัันก็จะเป็นกระดืบข้าวที่ยังไม่มีฝาและกััน

2.6 วิธีการสานฝา นำเส้นตอกที่เตรียมไว้มาจักสานขึ้นรูปเพื่อเป็นฝาปิด แต่จะต้องทำใหญ่กว่าตัวกระดืบข้าว นำเส้นตอกที่เตรียมไว้มาสานเป็นแผ่นเพื่อที่จะทำเป็นกัันกระดืบข้าว

2.7 วิธีการใส่ฝา หลังจากนั้นก็จะตัดฝาให้เป็นวงกลม โดยทาบขนาดจากตัวกระดืบที่สานและพับไว้แล้ว ใช้ดินสอขีดรอบนอกตัวกระดืบ แล้วตัดตามนั้น ดึงริมตัวกระดืบด้านลายคุกที่อยู่ด้านในลงจนถึงส่วนที่พับ จะวางฝาลงไปในตัวกระดืบได้พอดีโดยมีส่วนที่พับรองรับไว้ พับตัวกระดืบด้านลายสองลงบนฝากระดืบ จะทำให้ฝาถูกประกอบจากทั้งด้านบนและล่าง แล้วหงายตัวกระดืบขึ้น ใช้สันมีดกระทุ้งส่วนที่พับให้ราบลงกับส่วนฝาเพื่อเตรียมเย็บ

2.8 วิธีการเย็บ ในการเย็บ ใช้อุปกรณ์คือ เข็มตัวใหญ่และเส้นเอ็น เริ่มร้อยเส้นเอ็นเข้าในเข็มแล้วขมวดปมเหมือนเวลาจะเย็บผ้า แทะเข็มจากด้านในกระดืบออกไปด้านนอก เย็บให้ทั้ง 3 แผ่น (ตัวกระดืบริมที่พับ ฝา และริมที่พับอีกด้าน) ดัดกัันด้วยวิธีคล้ายด้นถอยหลัง จะเห็นรอยด้นด้านนอกฝา และเกิดเป็นลายด้านในฝา ในการเย็บต้องใช้แรงมากพอสมควร ไหนจะร้อยพับริมที่หนาอยู่แล้ว และฝากระดืบที่สานสองชั้น แค່แทะเข็มบางครั้งก็ต้องใช้วิธีหมุนให้ทะลุ

2.9 วิธีการใส่ขา นำกัันตาลที่แก่จัด (ตัดใบออก) ตัดเป็นท่อนขนาดตามความต้องการผ่ากัันตาลที่เตรียมไว้และขูดเอาเนื้อของกัันตาลออก นำกัันตาลที่ขูดเนื้อออกแล้วมาขดเป็นวงกลมเพื่อทำเป็นตีนกระดืบ

2.10 วิธีใส่หู ทำคิ้วด้วยเส้นเอ็น นำไม้มาเหลาเป็นเส้นตอกกลมยาวเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 2-3 มิลลิเมตร ความยาวรอบเท่ากับฝากระดืบใช้เส้นด้ายในล่อนเย็บติดฝาบอบบนเพื่อความสวยงาม เจาะรูที่เชิงกระดืบข้าว ด้วยเหล็กแหลม 2 รู ให้ตรงข้ามกััน แล้วทำหูที่ฝาด้านบนตรงกับรูที่เจาะเชิงไว้ นำเชือกในล่อนสอดเข้าเป็นสายไว้สะพาย จะได้กระดืบข้าวที่เสร็จเรียบร้อย

การจัดการความรู้ลายกระดืบ โดยเริ่มจากการถอดความรู้เรื่องลายกระดืบจากแต่ละบุคคลซึ่งมีความชำนาญในการสานกระดืบแตกต่างกัน ซึ่งนำมาสรุปลายกระดืบของกลุ่มผู้สานกระดืบบ้านคำเตยมี 16 ลาย ดังนี้ ลายสอง ลายตารางหมากรอก ลายจุด ลายกระแต ลายสับประรด ลายพาน

ลายมัดหมี่ ลายผักแว่นคอก ลายผักแว่นสาย ลายผีเสื้อผูกโบ ลายผีเสื้อ 2 ชั้น ลายสี่ทิศ ลายตาแมว ลายหัวใจเล็ก ลายปลาผสมผีเสื้อ และลายตัวอักษร

(4) การประมวลและกลั่นกรองความรู้ เมื่อได้ลายกระดิมมาแล้ว สมาชิกผู้สานลายกระดิมบ้านคำเตย จึงร่วมกันประมวลและกลั่นกรองความรู้เรื่องลายโดยการแบ่งลายกระดิมออกเป็นประเภท โดยจัดลายที่ใกล้เคียงกันให้มาอยู่ในประเภทเดียวกัน เพื่อให้เกิดองค์ความรู้เรื่องลายที่ตรงกัน เนื่องจากแต่ละบุคคลมีการเรียกชื่อลายตามเข้าใจ จึงได้มีการนำความรู้เรื่องลายของแต่ละบุคคลมาประมวลและจำแนกลายใหม่ ได้ดังนี้

1. ลายพื้นฐาน ได้แก่ ลายสอง

2. ลายพัฒนา ได้แก่ ลายกระแต ลายตารางหมากรอก ลายสับประรด ลายพาน ลายมัดหมี่ ลายผักแว่นคอก ลายผักแว่นสาย ลายผีเสื้อผูกโบ ลายผีเสื้อ 2 ชั้น ลายสี่ทิศ ลายตาแมว ลายหัวใจเล็ก

3. ลายประดิษฐ์ ได้แก่ ลายจุด ลายปลาผสมผีเสื้อ ลายตัวอักษร เป็นการสานกระดิมที่เกิดจากความเชี่ยวชาญของผู้สานเองเนื่องจากเป็นลายที่เกิดจากการคิดค้นประดิษฐ์เอง และที่สำคัญผู้สานกระดิมลายตัวอักษรได้ต้องสามารถสานกระดิมถอยหลังได้ ซึ่งถือได้ว่าเป็นความสามารถของแต่ละบุคคล

(5) การเข้าถึงความรู้ องค์ความรู้ที่ได้จากสมาชิกผู้สานกระดิม จัดการให้สามารถเข้าถึงความรู้ได้ โดย (ก) ความรู้ที่ฝังลึก สามารถเข้าถึงได้โดยการถ่ายทอดแบบตัวต่อตัวและการจัดฝึกอบรมในการฝึกอาชีพ ณ ศูนย์การเรียนรู้ (ข) ความรู้ที่ชัดแจ้ง เข้าถึงได้โดยจัดทำชุดความรู้การสานกระดิมและลายกระดิม จัดทำวิธีการผลิตพร้อมภาพประกอบ ติดไว้ที่ทำการกลุ่ม ส่วนลายกระดิมข้าว ทำการบันทึกภาพลายและจัดทำแม่แบบลายกระดิม เพื่อให้ผู้สนใจสามารถเรียนรู้และเข้าถึงความรู้ได้ดียิ่งขึ้น

(6) การแบ่งปันแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยวิธีการเปิดการเรียนการสอนที่ศูนย์การเรียนรู้ การมีวิทยากรทั้งในศูนย์การเรียนรู้ และนอกสถานที่ รวมทั้งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเครือข่ายกลุ่มสานกระดิมในอำเภอเดียวกันและอำเภอใกล้เคียงเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เทคนิควิธีการสานกระดิมทำให้เกิดการประยุกต์ พัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ให้มีความทันสมัย สอดคล้องกับความต้องการตลาด ขณะที่ยังคงเอกลักษณ์ของท้องถิ่น รวมทั้งได้สืบทอดและเผยแพร่ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการปรับปรุงไม่ให้อายุหายไป

(7) การเรียนรู้ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในกระบวนการจัดการองค์ความรู้ สมาชิกผู้สานกระดิมเกิดการเรียนรู้โดยการนำองค์ความรู้ที่ได้นำไปสู่การปฏิบัติ ซึ่งองค์ความรู้ที่นำมาปฏิบัติ คือ ลายพัฒนาและลายประดิษฐ์ ที่เป็นที่ยอมรับของลูกค้า ส่วนสมาชิกที่ยังสานลายพัฒนา ยังไม่ชำนาญก็มีการมา

เรียนรู้กับสมาชิกที่มีความชำนาญในการสานลาย ทำให้สมาชิกทุกคนสามารถสานได้ทุกคน ซึ่งเป็นลายที่ตรงตามความต้องการของตลาด และเป็นจุดเริ่มต้นทำให้เกิดแนวคิดการพัฒนาลายประดิษฐ์ ซึ่งเป็นลายที่ต้องใช้ความสามารถเฉพาะตัว จินตนาการของผู้สานลายกระติบเอง ดังนั้นกระบวนการจัดการเรียนรู้จึงก่อให้เกิดการพัฒนาในการสานลายกระติบ รวมทั้งขั้นตอนวิธีการผลิตกระติบของตนเอง นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับนักเรียน ผู้สนใจ ในการสานลายกระติบข้าวก็สามารถมาเรียนรู้วิธีการและขั้นตอนการผลิตได้จากที่ทำการกลุ่มได้

ตอนที่ 3 แนวทางการจัดการความรู้การผลิตกระติบและลายกระติบของผู้สานกระติบ บ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม

จากการสัมภาษณ์ผู้สานกระติบบ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับลายกระติบและขั้นตอนการสานกระติบ นำมาจัดทำแนวทางการจัดการความรู้ ดังนี้

- 1) จากการแสวงหาความรู้นำองค์ความรู้ที่ได้มาจัดเก็บความรู้อย่างเป็นระบบเพื่อให้ง่ายต่อการสืบค้นและนำมาใช้งาน
- 2) มอบหมายหน้าที่ให้กับสมาชิกในกลุ่มเพื่อรับผิดชอบในการจัดความรู้ให้เป็นระบบ เพื่อให้การสานกระติบและลายกระติบและเก็บรวบรวมลายใหม่ ๆ ที่ประดิษฐ์คิดค้นขึ้นเองโดยจัดทำเป็นชุดความรู้เรื่องการผลิตกระติบและลวดลายกระติบ
- 3) ดำเนินการจัดทำชุดความรู้เรื่องการผลิตกระติบและลวดลายกระติบ ที่มีการคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ลวดลายพื้นฐานและพัฒนาเปลี่ยนแปลง ออกแบบลวดลายให้สวยงาม ในปัจจุบันผู้สานกระติบบ้านคำเตย บางท่านได้มีการออกแบบลวดลายขึ้นตามจินตนาการ สานตามลายที่นิยมสานกัน โดยบางลายได้รับการถ่ายทอดจากผู้รู้ในกลุ่ม หรือบรรพบุรุษ บางลายสานตามลูกค้าสั่ง โดยสมาชิกมุ่งเน้นการผลิตเพื่อจำหน่ายกระติบไว้ใช้ในการบรรจุข้าว และเป็นสินค้าที่ระลึก ในการสานกระติบ กลุ่มผู้สานกระติบบ้านคำเตย สามารถแบ่งลายกระติบและที่มาของลายกระติบที่มีอยู่ในหมู่บ้านเพื่อไว้ใช้ในการเรียกชื่อลายได้ตรงกัน นำมาจัดทำเป็นชุดความรู้เรื่องลายกระติบ ดังนี้

ลายพื้นฐาน มี 1 ลายได้แก่ ลายสองเป็นลายที่พื้นฐานที่เกิดจากการสานไม้ไผ่ขัดกันไปมาเป็นลายเริ่มต้นในสานเครื่องจักสานทั่วไป

ภาพที่ 4.1 ลายสอง

ลายพัฒนา เป็นลายที่เกิดจากการพัฒนาจากสิ่งต่าง ๆ รอบ ๆ ตัว แล้วนำพัฒนาลวดลายจากลายพื้นฐานขึ้นเป็นลวดลายต่าง ๆ มี 12 ลาย ดังนี้

1. ลายกระแตเกิดจากการสานลายสองขึ้น

ภาพที่ 4.2 ลายกระแต

2. ลายตารางหมากรุก เกิดจากการสานเส้นตอกขัดกัน โดยใช้เส้นตอกที่ย้อมกับเส้นตอกปกติมาสานจึงเห็นเป็นลวดลายที่ชัดเจนขึ้น

ภาพที่ 4.3 ลายตารางหมากรุก

3. ลายสับประรด เกิดมาจากการดัดแปลงลายจากหมอนจิด ซึ่งเป็นลวดลายของหมอนลักษณะทรงสามเหลี่ยมซึ่งผู้เฒ่าผู้แก่ใช้ใน ไร่พิง เอนหลัง ซึ่งเป็นลวดลายของสิ่งของที่ใช้ใน ชีวิตประจำวัน

ภาพที่ 4.4 ลายสับประรด

4. ลายพาน เกิดมาจากการดัดแปลงลายจากหมอนจิด

ภาพที่ 4.5 ลายพาน

5. ลายผีเสื้อเล็ก เป็นลายที่เกิดมาจากการเลียนแบบมาจากลายผ้าทอ ซึ่งผ้าทอเป็น ผ้าที่แม่บ้านทอผ้าไว้ใส่ จึงนำมาประยุกต์เป็นลวดลายในการสานกระติบเพราะว่าลักษณะการทอ คล้ายคลึงกัน

ภาพที่ 4.6 ลายผีเสื้อเล็ก

6. ลายผีเสื้อผูกโบ เกิดมาจากดัดแปลงมาจากลายผีเสื้อ เมื่อสานออกมาแล้วมีลักษณะคล้ายโบ

ภาพที่ 4.7 ลายผีเสื้อผูกโบ

7. ลายมัดหมี่ เป็นลายที่เกิดมาจากลายผ้าทอที่เป็นลายมัดหมี่ ซึ่งเป็นผ้าพื้นเมืองของคนอีสานที่ทอจากด้ายหรือไหมที่ผูกมัดแล้วข้อมโดยการตีผูกให้เป็นลวดลาย แล้วนำไปข้อมสีก่อนทอ ลวดลายมัดหมี่ส่วนใหญ่ได้แรงบันดาลใจจากธรรมชาติสิ่งแวดล้อมในวิถีชีวิตความเชื่อและขนบธรรมเนียมประเพณี

ภาพที่ 4.8 ลายมัดหมี่

8. ลายดอกผักแว่นสาย เกิดมาจากดัดแปลงจากลายดอกผักแว่นเดิมแล้วเพิ่มในส่วน ด้านล่างเป็นเส้นข้อยกลงทำให้เกิดลวดลายใหม่ที่สวยงาม

ภาพที่ 4.9 ลายดอกผักแว่นสาย

9. ลายดอกผักแว่นคอก เกิดมาจากการตัดแปลงสานลายดอกผักแว่นเดิมแล้วนำมาประยุกต์เข้ากับคอก

ภาพที่ 4.10 ลายดอกผักแว่นคอก

10. ลายดอกผักแว่นสี่ทิศ เกิดมาจากการตัดแปลงสานลายดอกผักแว่นด้านล่างสองดอกขึ้นด้วยลายสองนอนแล้วสานลายดอกผักแว่นอีกสองดอกเพิ่มขึ้นมาด้านบนแล้วใส่กรอบ

ภาพที่ 4.11 ลายดอกผักแว่นสี่ทิศ

11. ลายตาแมว เกิดมาจากลายสับประดี่อันใส่กรอบ ลักษณะมองดูแล้วคล้ายกับตาแมว

ภาพที่ 4.12 ลายตาแมว

12. ลายหัวใจ เกิดจากการดัดแปลงจากการสานลายสามซึ่งเป็นลายที่ลูกค้าหนุ่มสาวให้ความนิยม เพราะสื่อความหมายได้ดี ในภาษาอีสานใช้แสดงถึงความคิดถึง หรือว่า คิดฮอด

ภาพที่ 4.13 ลายหัวใจ

ลายประดิษฐ์ เป็นลายที่เกิดจากลายพัฒนาแล้วผู้สานกระต๊อบเกิดความคิดสร้างสรรค์ประดิษฐ์ขึ้นเป็นลายใหม่ตามความคิดสร้างสรรค์ของผู้สานเอง มี 3 ลาย ดังนี้

1. ลายปลาผสมผีเสื้อ เกิดมาจากการเอาลายสองลายมาผสมกัน คือลายปลากับลายผีเสื้อเป็นการลายที่เกิดจากความคิดสร้างสรรค์ของผู้ประดิษฐ์เองที่นำลายทั้ง 2 ลายมาประยุกต์เข้าด้วยกัน

ภาพที่ 4.14 ลายปลาผสมผีเสื้อ

2. ลายจุด เกิดจากดัดแปลงมาจากลายผักแว่นคอกกลับด้านสีขาวออกด้านนอกเป็นการคิดค้นลายที่เกิดจากความชำนาญที่สามารถประดิษฐ์เป็นลวดลายใหม่ ๆ ได้

ภาพที่ 4.15 ลายจุด

3. ลายตัวอักษรเกิดมาจากลายดอกผักแว่นเล็ก คัดแปลงมาจากเป็นหัวตัวอักษร

ภาพที่ 4.16 ลายตัวอักษร

4. ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้สานกระติบ คนในชุมชนและบุคคลทั่วไปที่สนใจการสานกระติบ โดยการจัดฝึกอาชีพการสานกระติบ โดยจัดทำหลักสูตร โดยแบ่งเป็นหลักสูตร ดังนี้

1) หลักสูตรสำหรับนักเรียนที่ใช้สอนในโรงเรียนจะเป็นหลักสูตรการสานลายกระติบ ในลายพื้นฐาน เพื่อให้ให้นักเรียน เยาวชนสามารถเริ่มฝึกหัดและเรียนรู้การสานกระติบในระดับพื้นฐาน

2) หลักสูตรสำหรับบุคคลทั่วไปที่สนใจที่ต้องการพัฒนาฝีมือในการสานกระติบ เป็นการสอนลายพัฒนาและลายประดิษฐ์ เพื่อเป็นการสร้างแนวทางในการพัฒนาลวดลายของกระติบ ให้เกิดความสวยงามและเพิ่มมูลค่าได้

5. พัฒนาช่องทางในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยการจัดทำคู่มือลายกระติบ เพื่อให้ผู้ที่สนใจสามารถเรียนรู้ได้ตามความสนใจเพื่อเพิ่มเครือข่ายในการเรียนรู้ในการผลิตกระติบและลายกระติบ

บทที่ 5

สรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยการครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อศึกษาสภาพสังคมและเศรษฐกิจผู้สานกระติบบ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม (2) เพื่อศึกษากระบวนการจัดการความรู้การผลิตกระติบและลายกระติบของผู้สานกระติบบ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม (3) เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการความรู้การผลิตกระติบและลายกระติบของผู้สานกระติบบ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการเป็นกรศึกษาวิจัยในครั้งนี้ คือสมาชิกผู้สานกระติบบ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม จำนวน 20 ราย คัดเลือกโดยวิธีเจาะจงกลุ่มตัวอย่างที่มีความชำนาญในการสานกระติบ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วยแบบสัมภาษณ์ชนิดมีโครงสร้างโดยการสัมภาษณ์ผู้สานกระติบเกี่ยวกับการสภาพสังคมและเศรษฐกิจทั่วไป โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและการสนทนากลุ่มย่อยทั้งไม่เป็นทางการและเป็นทางการ ผ่านการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทำการบันทึกข้อมูลทั้งเป็นลายลักษณ์อักษร การบันทึกเสียง และภาพถ่าย

โดยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้มีทั้งข้อมูลที่เป็นข้อมูลปฐมภูมิ การสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ และข้อมูลทุติยภูมิโดยศึกษาจากเอกสาร โดยข้อมูลที่ได้จากการตอบแบบสัมภาษณ์มาทำการวิเคราะห์ด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป โดยหาค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย นำเสนอในรูปแบบตาราง ส่วนข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์นำมาวิเคราะห์เนื้อหาโดยการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา

1. สรุปการวิจัย

จากการวิเคราะห์ข้อมูล ผลการศึกษารจัดการความรู้ลายกระติบบ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม ผู้วิจัยสามารถสรุปผลการวิจัย ดังนี้

1.1 สภาพสังคมและเศรษฐกิจของผู้สานกระติบข้าวลายบ้านคำเตย

ผู้สานกระติบบ้านคำเตยเป็นผู้หญิงทั้งหมด 20 ราย ร้อยละ 40 มีอายุอยู่ระหว่าง 46-55 ปี ร้อยละ 65.00 จบการศึกษาระดับประถมศึกษา ร้อยละ 85 มีสมาชิกในครัวเรือน 4 - 6 คน ร้อยละ 60 มีจำนวนแรงงานในครัวเรือน 1- 3 คน อาชีพหลัก คือ ทำนา อาชีพรอง คือ สานกระติบข้าว รายได้ทั้งในภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตร ร้อยละ 50.0 มีรายได้ระหว่าง 100,000 -

200,000 บาทต่อครัวเรือน ด้านประสิทธิภาพในการสานกระติบข้าว ร้อยละ 40.0 มีประสิทธิภาพในการสานกระติบข้าว 20 - 30 ปี แหล่งที่มาของไม้ไผ่ที่ใช้ในการสานกระติบข้าวของผู้สานกระติบ ร้อยละ 75.0 ซื่อไม้ไผ่จากภายในหมู่บ้าน

1.2 บริบทชุมชนและบริบทของกลุ่มสานกระติบ

1.2.1 บริบทชุมชนบ้านคำเตย

จากการศึกษาบริบทชุมชนและสภาพทั่วไป พบว่า เดิมทีชาวบ้านคำเตยได้อพยพย้ายมาจาก บ้านพิทวนพัน (ประเทศลาว) ได้ข้ามฝั่งแม่น้ำโขง สาเหตุที่ย้ายมานั้น คือเกิดสงครามทำให้ราษฎรในหัวเมืองต่าง ๆ ไม่มั่นใจในความปลอดภัย จึงอพยพมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านคำเตย และได้แยกออกมาจากหมู่ที่ 4 เป็นหมู่ที่ 5 จนถึงปัจจุบัน โดยมี นายหัส ผาอินทร์เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก ปัจจุบันมีนายรัชชัย บุตรพันธ์ เป็นผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน สภาพพื้นที่ของหมู่บ้านคำเตยเป็นพื้นที่พื้นที่ราบลุ่ม มีป่าไม้สลับกับทุ่งหญ้า ชาวบ้านคำเตยมีอาชีพทำนาเป็นหลัก สามารถผลิตข้าวได้ปริมาณเพียงพอในการบริโภคตลอดปี มีการสานกระติบข้าวเกือบทุกครัวเรือนในหมู่บ้านเป็นอาชีพรอง ประชาชนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านเป็นชนเผ่ากะเลิง นับถือศาสนาพุทธทั้งหมด ชุมชนมีวิถีชีวิตเรียบง่าย ให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ไม่แบ่งชนชั้น จุดเด่นในเรื่องของหมู่บ้าน คือ คนในชุมชนมีความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

การศึกษาบริบทของกลุ่ม พบว่า การรวมกลุ่มของสมาชิกผู้สานกระติบบ้านคำเตย ตั้งอยู่บ้านคำเตย หมู่ที่ 5 ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม ประกอบด้วยแม่บ้านภายในหมู่บ้านซึ่งแต่ละคนมีฝีมือมีความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสานกระติบข้าวมาنانจึงรวมตัวกันเป็นกลุ่มผู้สานกระติบบ้านคำเตยขึ้น เมื่อ พ.ศ.2550 โดยมีการแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารกลุ่มขึ้นจำนวน 5 ราย และสมาชิกอีกจำนวน 15 ราย สำหรับการแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารงานกลุ่มโดยมี

- 1.นางมะลิวรรณ ศรีทธา ประธาน
- 2.นางวราภรณ์ บัวดา รองประธาน
- 3.นางพิไลวรรณ บุตรดา เลขานุการ
- 4.นางเยาวรัตน์ คำพรม เหมัญญิก
- 5.นางมะลิซ้อน คำนวน ประชาสัมพันธ์

ปัญหา อุปสรรคและความต้องการในการแก้ปัญหา พบว่าสภาพปัญหาของกลุ่มสานกระติบ คือ ขาดการรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาด้านการสานกระติบอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ทุกขั้นตอนการผลิต ขาดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่มสานกระติบทำให้ขาดการพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ และเป็นสาเหตุทำให้ผู้ผลิตขาดแรงจูงใจในการประกอบอาชีพซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่น

1.2.2 การรวบรวมองค์ความรู้ลายกระดิม

การสานกระดิมเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการสานลายกระดิม ซึ่งเป็นองค์ความรู้ฝังลึกในตัวบุคคลซึ่งเป็นความรู้ติดตัวที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้มาจากบรรพบุรุษ กระบวนการจัดการความรู้ เพื่อให้ได้องค์ความรู้โดยใช้กระบวนการจัดการความรู้ของ กพร.และสถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ (2548) โดยมีกระบวนการดังนี้

1) การบ่งชี้ความรู้ โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและการสนทนากลุ่มย่อย เป็นสำคัญซึ่งเป้าหมายในการจัดการความรู้ คือ ลายกระดิมและการสานกระดิมเพื่อเป็นการอนุรักษ์ลายกระดิมไว้ให้กับผู้ที่สนใจ ชาวชน ลูกหลานในชุมชน ไม่ให้สูญหายไปกับบุคคล

2) การสร้างและแสวงหาความรู้ โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเกี่ยวกับขั้นตอนการสานกระดิม ตั้งแต่เลือกวัตถุดิบ การเตรียมวัตถุดิบ กระบวนการจักสาน การทำอุปกรณ์ตกแต่ง รวมทั้งข้อมูลประวัติความเป็นมาของกลุ่ม มีการสนทนากลุ่มย่อย เป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับสมาชิกกลุ่มสานกระดิม และการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ครั้งที่ 1 เพื่อตรวจสอบข้อมูลองค์ความรู้ภูมิปัญญา ประวัติความเป็นมาของกลุ่ม

3) การจัดระบบความรู้ โดยการนำข้อมูลที่รวบรวมได้นำมาจัดระบบ ในการสานกระดิมและลายกระดิม

การสานกระดิม มีขั้นตอนและเทคนิค ดังนี้

3.1 วัสดุที่ใช้ในการสานกระดิม ได้แก่ ไม้ไผ่บ้าน ค้ายไถล่อน เข็มเย็บผ้า ขนาดใหญ่ กรรไกร มีดโต้ เลื่อย เหล็กหมาด (เหล็กแหลม) และก้านตาล

3.2 ขั้นตอนการผลิตกระดิม มี 10 ขั้นตอนดังนี้ (1) การเลือกไม้ไผ่ การเลือกไม้ไผ่ควรมีอายุไม่เกิน 1 ปี ซึ่งมีเนื้อไม้แน่นและเหนียว (2) การเตรียมเส้นตอก ตัดไม้ไผ่เป็นท่อน ๆ ผ่าออกเป็นชิ้น ๆ ขูดผิวของไม้ไผ่ออกแล้วจักเป็นเส้นบาง ๆ นำเส้นตอกที่จักแล้วไปตากแดดให้แห้งเพื่อเก็บไว้ใช้งานต่อไป (3) วิธีการอบ การต้มเส้นตอกกับเปลือกไม้และการหมักโคลน (โคลนดำ) จะทำให้ได้เส้นตอกมีสีที่เข้มและเป็นมัน (4) วิธีการสานตัวกระดิม ในการสานกระดิมควรพรมน้ำ บาง ๆ จะทำให้เส้นนิ่มสานได้เร็วขึ้น (5) วิธีการพับกระดิม เมื่อได้ตัวกระดิมเป็นทรงกระบอกแล้ว ก็ทำการพับริมเข้าข้างในประมาณ 1.5 ซม. ทั้ง 2 ด้านหัวท้าย แล้วพับครึ่งให้ลายคุกเข้าไปอยู่ด้านใน ลายสองอยู่ด้านนอก ให้ริมที่พับแล้วด้านลายคุกมาชนกับริมที่พับเข้าไปด้านลายสองพอดี นำตัวกระดิม 2 ฝามาประกบกันก็จะเป็นกระดิมข้าวที่ยังไม่มีฝาและก้น (6) วิธีการสานฝา นำเส้นตอกที่เตรียมไว้มาจักสานขึ้นรูปเพื่อเป็นฝาปิดแต่จะต้องทำให้ใหญ่กว่าตัวกระดิมข้าว นำเส้นตอกที่เตรียมไว้มาสานเป็นแผ่นเพื่อที่จะทำเป็นก้นกระดิมข้าว (7) วิธีการใส่ฝา หลังจากนั้นตัดฝาให้เป็นวงกลม โดยทาบขนาดจากตัวกระดิมที่สานและพับไว้แล้ว ใช้ดินสอขีดรอบนอกตัว

กระต๊อบ แล้วตัดตามนั้น ดึงริมตัวกระต๊อบด้านลายคุกที่อยู่ด้านในลงจนถึงส่วนที่พับ จะวางฝาลงไป
ในตัวกระต๊อบได้พอดีโดยมีส่วนที่พับรองรับไว้ (8) วิธีการเย็บ ใช้เข็มตัวใหญ่และเส้นเอ็น เวลาเย็บ
ให้แทงเข็มจากด้านในกระต๊อบออกไปด้านนอก เย็บให้ทั้ง 3 แผ่น (ตัวกระต๊อบริมที่พับ ฝา และริมที่
พับอีกด้าน) ตัดกันด้วยวิธีคล้ายคันถอยหลัง จะเห็นรอยคันด้านนอกฝา และเกิดเป็นลายด้านในฝา
(9) วิธีการใส่ขา นำก้านตาลที่แก่จัด (ตัดใบออก) ตัดเป็นท่อนขนาดตามความต้องการผ่าก้านตาลที่
เตรียมไว้และขูดเอาเนื้อของก้านตาลออก นำก้านตาลที่ขูดเนื้อออกแล้วมาดเป็นวงกลมเพื่อทำเป็น
ตีนกระต๊อบ (10) วิธีใส่หู ทำด้วยเส้นเอ็น นำไม้มาเหลาเป็นเส้นตอกกลมยาวเส้นผ่านศูนย์กลาง
ประมาณ 2-3 มิลลิเมตร ความยาวรอบเท่ากับฝากระต๊อบใช้เส้นด้ายในล่อนเย็บติดฝาขอบบนเพื่อ
ความสวยงาม เจาะรูที่เชิงกระต๊อบข้าง ด้วยเหล็กแหลม 2 รู ให้ตรงข้ามกัน แล้วทำหูที่ฝาด้านบน
ตรงกับรูที่เจาะเชิงไว้ นำเชือกในล่อนสอดเข้าเป็นสายไว้สะพาย จะได้กระต๊อบข้างที่เสร็จเรียบร้อย

การจัดการความรู้ลายกระต๊อบ โดยเริ่มจากการถอดความรู้เรื่องลายกระต๊อบว่าทุกคน
มีความรู้ในเรื่องลายใดบ้าง ซึ่งสามารถสรุปลายกระต๊อบได้ 3 ประเภท คือ

1. ลายพื้นฐาน ได้แก่ ลายสอง
2. ลายพัฒนา ได้แก่ ลายกระแต ลายตารางหมากรอก ลายสับประรด ลายพาน ลาย
มัดหมี่ ลายผักแว่นคอก ลายผักแว่นสาย ลายผีเสื้อผูกโบ ลายผีเสื้อ 2 ชั้น ลายสี่ทิศ ลายตาแมว ลาย
หัวใจเล็ก

3. ลายประดิษฐ์ ได้แก่ ลายจุด ลายปลาผสมผีเสื้อ ลายตัวอักษร เป็นการสาน
กระต๊อบที่เกิดจากความเชี่ยวชาญของผู้สานเองเนื่องจากเป็นลายที่เกิดจากการคิดค้นประดิษฐ์เอง
และที่สำคัญผู้สานกระต๊อบลายตัวอักษรได้ต้องสามารถสานกระต๊อบถอยหลังได้ ซึ่งถือได้ว่าเป็น
ความสามารถของแต่ละบุคคล

4) การประมวลและกลั่นกรองความรู้ เมื่อได้ลายกระต๊อบมาแล้ว สมาชิกผู้สานลาย
กระต๊อบบ้านคำเตย จึงรวมกันประมวลและกลั่นกรองความรู้เรื่องลายโดยการแบ่งลายกระต๊อบ
ออกเป็นประเภท โดยจัดลายที่ใกล้เคียงกันให้มาอยู่ในประเภทเดียวกัน

5) การเข้าถึงความรู้ องค์ความรู้ที่ได้จากสมาชิกผู้สานกระต๊อบ จัดการให้สามารถเข้าถึง
ความรู้ได้ โดย (ก) ความรู้ที่ฝังลึก สามารถเข้าถึงได้โดยการถ่ายทอดแบบตัวต่อตัวและการจัด
ฝึกอบรมในการฝึกอาชีพ ณ ศูนย์การเรียนรู้ (ข) ความรู้ที่ชัดแจ้ง เข้าถึงได้โดยจัดทำชุดความรู้การ
สานกระต๊อบและลายกระต๊อบ จัดทำวิธีการผลิตพร้อมภาพประกอบ คิดไว้ที่ทำการกลุ่ม ส่วนลาย
กระต๊อบข้างทำการบันทึกภาพถ่ายและจัดทำแม่แบบลายกระต๊อบ เพื่อให้ผู้สนใจสามารถเรียนรู้และ
เข้าถึงความรู้ได้ดียิ่งขึ้น

6) การแบ่งปันแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยวิธีการเปิดการเรียนการสอนที่ศูนย์การเรียนรู้ การมีวิทยากรทั้งในศูนย์ฯ และนอกสถานที่ รวมทั้งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเครือข่ายกลุ่มสาน กระจิบ ทำให้เกิดการประยุกต์ พัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ให้มีความทันสมัย

7) การเรียนรู้ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในกระบวนการจัดการองค์ความรู้ สมาชิกผู้สาน กระจิบเกิดการเรียนรู้โดยการนำองค์ความรู้ที่ได้นำไปสู่การปฏิบัติ ซึ่งองค์ความรู้ที่นำมาปฏิบัติ คือ ลายพัฒนาและลายประดิษฐ์ ที่เป็นที่นิยมของลูกค้า ส่วนสมาชิกที่ยังสานลายพัฒนา ยังไม่ชำนาญก็ มีการมาเรียนรู้กับสมาชิกที่มีความชำนาญในการสานลาย ทำให้สมาชิกทุกคนสามารถสานได้ทุก คน ซึ่งเป็นลายที่ตรงตามความต้องการของตลาด

1.3 แนวทางการจัดการความรู้การสานกระจิบและลายกระจิบของผู้สานกระจิบ

บ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม

จากการสัมภาษณ์ผู้สานกระจิบบ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัด นครพนม ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับขั้นตอนการสานกระจิบ และลายกระจิบ นำมาจัดทำแนว ทางการจัดการความรู้ ดังนี้

1) จากการแสวงหาความรู้นำองค์ความรู้ที่ได้มาจัดเก็บความรู้อย่างเป็นระบบ เพื่อให้ง่ายต่อการสืบค้นและนำมาใช้งาน

2) มอบหมายหน้าที่ให้กับสมาชิกในกลุ่มเพื่อรับผิดชอบในการจัดความรู้ให้เป็น ระบบเพื่อให้การสานกระจิบและลายกระจิบและเก็บรวบรวมลายใหม่ ๆ ที่ประดิษฐ์คิดค้นขึ้นเอง โดยจัดทำเป็นชุดความรู้เรื่องการผลิตกระจิบและลวดลายกระจิบ

3) ดำเนินการจัดทำชุดความรู้เรื่องการผลิตกระจิบและลวดลายกระจิบ ที่มีการ คงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ลวดลายพื้นฐานและพัฒนาคิดแปลง ออกแบบลวดลายให้สวย ในปัจจุบันผู้สาน กระจิบบ้านคำเตย บางท่านได้มีการออกแบบลวดลายขึ้นตามจินตนาการ สานตามลายที่นิยมสาน กัน โดยบางลายได้รับการถ่ายทอดจากผู้รู้ในกลุ่ม หรือบรรพบุรุษ บางลายสานตามลูกค้าสั่ง โดย สมาชิกมุ่งเน้นการผลิต และจำหน่ายเพื่อนำไปใช้บรรจุข้าว และเป็นสินค้าที่ระลึก ในการสานลาย กระจิบบ้านคำเตย สามารถแบ่งลายกระจิบและที่มาของลายกระจิบที่มีอยู่ในหมู่บ้านเพื่อไว้ใช้ในการเรียกชื่อลายได้ตรงกัน

4. ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้สานกระจิบ คนในชุมชนและบุคคลทั่วไปที่ สนใจการสานกระจิบ โดยการจัดฝึกอบรมการสานกระจิบ โดยจัดทำหลักสูตร โดยแบ่งเป็นหลักสูตร ดังนี้

1) หลักสูตรสำหรับนักเรียนที่ใช้สอนในโรงเรียนจะเป็นหลักสูตรการสานลาย กระติบในลายพื้นฐาน เพื่อให้ นักเรียน เยาวชนสามารถเริ่มฝึกหัดและเรียนรู้การสานกระติบในระดับพื้นฐาน

2) หลักสูตรสำหรับบุคคลทั่วไปที่สนใจที่ต้องการพัฒนาฝีมือในการสานกระติบ เป็นการสอนลายพัฒนาและลายประดิษฐ์ เพื่อเป็นการสร้างแนวทางในการพัฒนาตลาดของ กระติบให้เกิดความสวยงามและเพิ่มมูลค่าได้

5. พัฒนาช่องทางในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยการจัดทำคู่มือลายกระติบ เพื่อให้ผู้ที่ สนใจสามารถเรียนรู้ได้ตามความสนใจเพื่อเพิ่มเครือข่ายในการเรียนรู้ในการผลิตกระติบและลาย กระติบ

2. อภิปรายผล

จากการศึกษาบริบทบ้านคำเตย พบว่าผู้สานกระติบบ้านคำเตยมีอาชีพหลักคือการทำ นา ส่วนอาชีพรองคือการสานกระติบข้าว อาจเป็นเพราะ ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ และมีการ สานไว้ใช้ในครัวเรือนทำให้เกิดความชำนาญ จะเห็นได้จากประสบการณ์ในการสานกระติบ โดยเฉลี่ยอยู่ที่ 34.50 ปี การสานกระติบสร้างรายได้ให้กับกลุ่มผู้สานกระติบอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากมีพ่อค้าเข้ามารับซื้อถึงในชุมชนทำให้ไม่มีปัญหาในด้านการตลาด นอกจากนี้ยังได้เปิด ตลาดโดยกลุ่มลูกค้าใหม่ด้วยการพัฒนาตลาดขบนกระติบเพื่อให้เกิดความน่าสนใจ และเพิ่มฐาน ลูกค้า ซึ่งลูกค้าส่วนใหญ่ซื้อกระติบเพื่อนำไปใช้ในการใส่ข้าวเหนียว เมื่อมีการพัฒนาลายเพิ่มขึ้นทำ ให้เกิดความหลากหลายและสวยงาม ลูกค้าก็เริ่มสั่งซื้อเก็บไว้เป็นของที่ระลึก ของฝาก เป็นการสร้าง มูลค่าให้กับกระติบได้ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของเพ็ญประภา วงศ์เกษมศักดิ์ (2542) ได้ ศึกษาเรื่อง การประกอบอาชีพสานกระติบข้าวบ้านโนนมะเข้ ตำบลสระโพนทอง อำเภอเกษตร สมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ พบว่าชาวบ้านโนนมะเข้ประกอบอาชีพสานกระติบข้าวเพื่อจำหน่ายและ ช่วยเพิ่มรายได้จากการทำนาเป็นหลัก โดยได้รับความรู้และประสบการณ์ในการสานกระติบข้าว จากบรรพบุรุษ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านประกอบอาชีพนี้เป็นอย่างดีเป็นลำดับเป็นสันคือ มีไม้ไผ่ หวาย ไม้มะกอก ที่เป็นวัตถุดิบสำคัญในท้องถิ่นอย่างเพียงพอ แรงงานในครอบครัว และใช้เงินลงทุนไม่ มากนัก รวมทั้งมีพ่อค้าคนกลางเข้ามาสั่งจองและติดต่อรับซื้อในหมู่บ้านเป็นประจำ นอกจาก กระติบข้าวแล้วยังได้ประดิษฐ์เป็นของใช้ในครัวเรือนอีกด้วย

การรวบรวมองค์ความรู้ลายกระติบ การสานกระติบเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการ สานลายกระติบ ซึ่งเป็นองค์ความรู้ฝังลึกในตัวบุคคลซึ่งเป็นความรู้ติดตัวที่ได้รับการถ่ายทอด ความรู้มาจากบรรพบุรุษ กลุ่มผู้สานกระติบบ้านคำเตยไม่มีการจัดการความรู้ ซึ่งผู้วิจัยได้

ดำเนินการจัดการความรู้ทั้ง 7 ขั้นตอน ซึ่งกลุ่มผู้สานกระติบบ้านคำเตยมีความรู้ความชำนาญอยู่ในตัวบุคคล จึงได้ดำเนินการบ่งชี้ความรู้โดยใช้เทคนิคการเล่าเรื่อง ทำให้สามารถบ่งชี้ความรู้ในการสานกระติบและลายกระติบออกมาซึ่งเป็นความรู้ที่ฝังลึกในตัวบุคคล ในการสร้างและแสวงหาความรู้เป็นการสร้างความรู้ใหม่ แสวงหาความรู้จากภายนอก รักษาความรู้เก่า กำจัดความรู้ที่ไม่ได้ใช้แล้ว เป็นการร่วมกันคิดค้นเทคนิคในการสานกระติบเพื่อให้เกิดความคงทนและสวยงาม ความรู้ที่ฝังลึกอยู่ในตัวบุคคลแต่ละคนก็มีความรู้ ความชำนาญที่แตกต่างกัน จึงต้องมีการนำความรู้เหล่านั้นมาจัดระบบความรู้ เป็นการวางโครงสร้างความรู้ เพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการเก็บความรู้ อย่างเป็นระบบในอนาคตซึ่งสมาชิกกลุ่มทุกคนเห็นด้วยอย่างยิ่ง อาจเป็นเพราะว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์การถ่ายทอดจากบรรพบุรุษทุกคนไม่ยอมให้สูญหายไปสอดคล้องกับสุดา เนตรสว่าง (2549 : 25) ที่กล่าวว่าภูมิปัญญาที่เกิดจากการสั่งสม การเรียนรู้จากบรรพบุรุษในอดีต และได้ถ่ายทอดความรู้เหล่านั้นมายังลูกหลาน การจัดระบบความรู้เกี่ยวกับลายกระติบแต่เดิมทุกคนใช้ชื่อเรียกลายตามลักษณะลายที่สานขึ้น ผู้วิจัยจึงได้นำความรู้เกี่ยวกับเรื่องลายไปถ่ายทอดความรู้ให้กับกลุ่มผู้สานกระติบ นำมาจัดระบบลายใหม่ตามการจัดประเภทลายเป็นการประมวลกลั่นกรองความรู้เพื่อให้มีทุกคนมีความเข้าใจเพิ่มขึ้นด้วย เมื่อได้องค์ความรู้แล้ว การเข้าถึงความรู้เพื่อให้ทั้งสมาชิกกลุ่มผู้สานกระติบและบุคคลทั่วไปที่สนใจการสานกระติบและลายกระติบ จึงร่วมกันจัดทำชุดความรู้การสานกระติบและลายกระติบ ตามเทคนิคของกลุ่มผู้สานกระติบบ้านคำเตย เพื่อให้ผู้ที่สนใจสามารถเรียนรู้การสานกระติบได้เข้าใจง่ายขึ้น เมื่อจัดทำชุดความรู้แล้วก็นำไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่มผู้สานกระติบในชุมชนอื่น ๆ ทำให้เห็นข้อแตกต่างในการสานกระติบและการสานกระติบของกลุ่มผู้สานกระติบบ้านคำเตยและกลุ่มสานกระติบในชุมชนอื่น ๆ ในกระบวนการจัดการความรู้ทำให้สมาชิกทุกคนเกิดการเรียนรู้สามารถนำมาพัฒนาการสานกระติบและเกิดความคิดสร้างสรรค์ในการพัฒนาลายกระติบ

จะเห็นได้ว่าการสานกระติบและลายกระติบเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่อาศัยปัญญาซึ่งเกิดจากการสะสมการเรียนรู้มาเป็นระยะอันยาวนานก่อให้เกิดอาชีพสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน ซึ่งโอภาส บรรณศรี (2553) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการความรู้อาชีพจักสาน ศึกษากรณีกลุ่มอาชีพจักสานกระติบข้าวโพนทอง ตำบลคงขวาง อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม พบว่า กระบวนการจัดการความรู้อาชีพจักสานของกลุ่มอาชีพจักสานกระติบข้าวบ้านโพนทอง คือ 1) ด้านการจัดเก็บความรู้ให้เป็นระบบพบว่า เป็นองค์ความรู้ฝังลึกในตัวบุคคลซึ่งเป็นความรู้ติดตัว ที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้มาจากบรรพบุรุษรุ่นสู่รุ่น ซึ่งจะคล้ายกับกระบวนการจัดการความรู้ของกลุ่มผู้สานกระติบบ้านคำเตยที่เป็นองค์ความรู้ฝังลึกในตัวบุคคล 2) ด้านการแบ่งปันแลกเปลี่ยน พบว่ามีการแบ่งปันแลกเปลี่ยน เผยแพร่ความรู้เกิดขึ้นเฉพาะภายในกลุ่มและภายในชุมชน แต่ในการแบ่งปัน

ความรู้กลุ่มผู้สานกระติบบ้านคำเตยมีการสอนการสานกระติบให้กับนักเรียนในโรงเรียนในชุมชน เพื่อให้เยาวชนได้มีส่วนในอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วย 3) ด้านการใช้ประโยชน์และการนำมาประยุกต์ใช้ในงาน มีการคิดค้นพัฒนารูปแบบและลวดลายของการจักสานให้มีความโดดเด่นมากขึ้น ให้เป็นเอกลักษณ์ที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะของชุมชนและท้องถิ่น เกิดเป็นผลิตภัณฑ์รูปแบบใหม่ ๆ ที่มีความหลากหลายและสามารถนำผลิตภัณฑ์ไปใช้ประโยชน์ได้ตามต้องการ เช่นเดียวกับกลุ่มผู้สานกระติบบ้านคำเตยที่พัฒนาลายให้เกิดความสวยงามตรงตามความต้องการของตลาด เพื่อเป็นการขยายตลาดให้กว้างมากขึ้น

แนวทางการจัดการความรู้การสานกระติบและลายกระติบ องค์ความรู้ในการสานกระติบและลายกระติบ กลุ่มผู้สานกระติบบ้านคำเตยมีแนวทางในการจัดการความรู้ โดยการจัดทำชุดความรู้การสานกระติบและลายกระติบเพื่อให้เป็นจัดความรู้ให้เป็นระบบ ทำการสืบค้นได้ง่าย การมอบหมายผู้รับผิดชอบในการดูแลองค์ความรู้จะทำให้ความรู้ยังคงอยู่ไม่สูญหายไป นอกจากนี้ยังจะแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการในการคิดประดิษฐ์ลวดลายใหม่ ๆ ที่มีฐานการพัฒนาจากลายดั้งเดิม และลายพัฒนา

การส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้สานกระติบ คนในชุมชนและบุคคลทั่วไปที่สนใจการสานกระติบ โดยการจัดฝึกอบรมการสานกระติบโดยจัดทำหลักสูตร โดยแบ่งเป็นหลักสูตร

1) หลักสูตรสำหรับนักเรียนที่ใช้สอนในโรงเรียนจะเป็นหลักสูตรการสานลายกระติบในลายพื้นฐาน เพื่อให้ให้นักเรียน เยาวชนสามารถเริ่มฝึกหัดและเรียนรู้การสานกระติบในระดับพื้นฐาน ซึ่งสามารถ จันทรสุรีย์ (2536 : 150) กล่าวถึงวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก โดยทั่วไปไม่มีความสนใจในช่วงเวลาสั้นที่ใกล้ตัว แตกต่างจากผู้ใหญ่กิจกรรมการถ่ายทอดต้องง่ายไม่ซับซ้อน สนุกสนาน และดึงดูดใจ เช่น การละเล่น การเล่านิทาน การลองทำ (ตามตัวอย่าง) การเล่นปริศนาคำทาย เป็นต้นวิธีการเหล่านี้เป็นการสร้างเสริมนิสัยและบุคลิกภาพที่สังคมปรารถนา ซึ่งส่วนใหญ่มุ่งเน้นจริยธรรมที่เป็นสิ่งที่ควรทำ และไม่ควรร

2) หลักสูตรสำหรับบุคคลทั่วไปที่สนใจที่ต้องการพัฒนาฝีมือในการสานกระติบเป็นการสอนลายพัฒนาและลายประดิษฐ์ เพื่อเป็นการสร้างแนวทางในการพัฒนาลวดลายของกระติบให้เกิดความสวยงามและเพิ่มมูลค่าได้ สามารถ จันทรสุรีย์ (2536 : 152) กล่าวถึงวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ ถือว่าเป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์ต่าง ๆ มาพอสมควรแล้ว และเป็นวัยทำงาน วิธีการถ่ายทอดทำได้หลายรูปแบบ เช่น วิธีการบอกเล่าโดยตรง รวมทั้งการลงมือประกอบอาชีพตามอย่างบรรพบุรุษก็มีการถ่ายทอดเชื่อมโยงประสบการณ์มาโดยตลอด

ในการส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้องค์ความรู้ในการสานกระติบและลายกระติบนั้น เป็นบทบาทสำคัญของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในการกระตุ้นให้กระบวนการจัดการ

ความรู้เกิดขึ้นในชุมชน ในการมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้สานกระติบบ้านคำเตยในการจัดทำหลักสูตรให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย นอกจากนี้อาสาสมัครเกษตรกรหมู่บ้านก็เป็นส่วนหนึ่งในการร่วมพัฒนากลุ่มผู้สานกระติบข้าวบ้านคำเตย เพราะเป็นคนในชุมชนจะสามารถถ่ายทอดและสื่อสารกับคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ทำให้กลุ่มผู้สานกระติบข้าวเกิดองค์ความรู้ใหม่ ๆ และมีแนวทางในการพัฒนาสานต่อภูมิปัญญาท้องถิ่น กระติบข้าว เป็นงานศิลปะที่ถักสานจนเป็นลวดลาย ลวดลายแต่ละลายเกิดทั้งจากการจินตนาการและการผสมผสานของความคิดของผู้สานรวม ทั้งการผสมผสานภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษสั่งสอนให้ปฏิบัติกันสืบมา การเป็นเจ้าของกระติบลายก็เท่ากับเป็นเจ้าของงานศิลปะที่มีค่าในการประดิษฐ์คิดค้นของผู้สาน และเป็นการสร้างงาน สร้างรายได้ให้ชุมชน นอกจากนี้ยังเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษให้เป็นมรดกแก่ลูกหลานสืบต่อไป

3. ข้อเสนอแนะ

3.1 ข้อเสนอแนะในการนำผลงานวิจัยไปใช้

จากการศึกษาการจัดการความรู้ลายกระติบบ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม มีข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้ให้เกิดประโยชน์ ดังนี้

1) ในการเก็บรวบรวมลายกระติบบ้านคำเตยให้เป็นรูปเล่ม ไม่กระจัดกระจายเหมือนเช่นในอดีต จะช่วยให้การสืบทอดการสานลายกระติบ สามารถทำได้ง่ายขึ้น และยังเป็น การสร้างความตระหนักให้เยาวชนหรือผู้ที่สนใจ เห็นถึงคุณค่า และก่อให้เกิดความภูมิใจ ความรัก และห่วงแหนลายกระติบบ้านคำเตย โดยการใช้กระติบลายกันอย่างแพร่หลายในบ้านคำเตยเองจนเป็นที่สนใจแก่สังคมภายนอก รวมถึงลูกค้าที่ซื้อกระติบลาย หากปรากฏการณ์เหล่านี้เกิดขึ้นได้ คุณค่าทางจิตใจจะแปรไปสู่คุณค่าทางเศรษฐกิจ ผู้สืบทอดการสานลายกระติบก็น่าจะมีมากขึ้น นอกจากนี้ควรมีการบูรณาการกับโรงเรียนที่อยู่ในชุมชนจัดให้ปราชญ์ที่มีความรู้ได้เข้ามาสอนหรือถ่ายทอดความรู้ให้กับเยาวชน เพื่อเป็นการอนุรักษ์ สืบสานงานสานลายกระติบที่เป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษต่อไป

2) การสานลายกระติบสามารถพัฒนาจากงานฝีมือสู่งานศิลปะ และเป็นงานศิลปะที่มีคุณค่าทางจิตใจ เป็นงานที่สร้างความมั่นคงทางอารมณ์ กล่อมเกล่าจิตใจ เป็นงานที่ต้องใช้ความอดทน โดยเฉพาะพื้นฐานการสานลายกระติบบ้านคำเตยยังเกี่ยวข้องกับ วิถีชีวิตของคนในชุมชนอีกด้วย

3) การสานลายกระดืบบ้านคำเตย เมื่อมีการคิดค้นลายใหม่ๆควรมีการตั้งชื่อลาย เพื่อใช้เรียกให้ตรงกันกับทั้งผู้ผลิต ผู้ขายและลูกค้า เมื่อลูกค้าสนใจลายใดก็สามารถสั่งซื้อจากผู้ขาย ผู้ขายก็สามารถส่งผู้ผลิตได้ง่ายขึ้น ทำให้ง่ายในการซื้อขายกัน

4) การศึกษาการจัดการความรู้ลายกระดืบบ้านคำเตย เป็นเพียงการกำหนดจาก ลักษณะเฉพาะชุมชนที่มีการปฏิบัติสืบทอดกันมา ดังนั้นจึงควรมีการศึกษาเพิ่มเติมในเชิง เปรียบเทียบลายกระดืบบ้านคำเตยกับท้องถิ่นอื่น หรือเทคนิคในขั้นตอนการผลิตมีความแตกต่างกัน หรือความคงทนของสีที่ข้อมเส้นตอก เป็นต้น

5) ควรส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกไม้ไผ่เพื่อเป็นอาชีพเสริมอีกทางหนึ่งจาก การศึกษาพบว่าในปัจจุบันผู้สานลายกระดืบบ้านคำเตยมีแหล่งที่มาของไม้ไผ่ได้มาจากการซื้อหาใน หมู่บ้านเป็นส่วนมาก หากไม้ไผ่หมดไปก็จะทำให้ขาดวัตถุดิบที่สำคัญในการสานลายกระดืบ ถ้าไป หาซื้อจากต่างตำบลก็จะเป็นการเพิ่มภาระต้นทุนในการผลิต อาจทำให้เกิดปัญหาเพิ่มขึ้นจนทำให้ผู้ สานลายกระดืบมีจำนวนน้อยลง จนอาจทำให้ลายกระดืบที่มีความสวยงามหายไปเรื่อยๆ ดังนั้นจึง ควรส่งเสริมอาชีพการปลูกไม้ไผ่ควบคู่ไปกับการสานกระดืบข้าวไปพร้อมๆกัน เพราะนอกจากไม้ ไผ่ที่ปลูกจะนำมาสานกระดืบข้าวแล้วนั้น ไม้ไผ่ยังสามารถทำงานจักสานอย่างอื่นได้อีกด้วย

3.2 ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น“กระดืบลาย”

1) ด้านกระบวนการผลิต

1.1) วัตถุดิบควรจะมีการปลูกเอง เพื่อลดต้นทุนในการผลิต เช่น การปลูกไม้ไผ่ไว้ใช้เอง

1.2) วัตถุดิบควรเน้นให้คนในชุมชนเป็นผู้ผลิตเพื่อเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น

1.3) แรงงานที่จำเป็นต้องเป็นคนที่มีความรัก อดทน มีสมาธิดี

1.4) ควรพัฒนาความรู้ให้แก่ผู้สานกระดืบลาย ให้ผลิตลายให้มากขึ้น และ ตรงกับความต้องการของตลาด

2) ด้านกระบวนการพัฒนาคุณภาพมาตรฐาน

2.1) เส้นตอกต้องเหนียว ไม่ฉีกแตกง่าย

2.2) ฝีมือประณีต สะอาด

2.3) ลายกระดืบที่สวยงาม

2.4) ต้องมีมาตรฐานผ่านการรับรองคุณภาพสินค้า (มาตรฐานผลิตภัณฑ์

ชุมชน) จากสำนักงานมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน

3) ด้านการตลาด

ควรมีการสำรวจการตอบรับ จากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ ของตลาดและผู้ซื้อ

- 4) ด้านการประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์
 - 4.1) ประชาสัมพันธ์โดยใช้คนในชุมชน ด้วยการใช้กระติบภายในชุมชนเป็นของที่ระลึกเมื่อออกไปนอกชุมชน
 - 4.2) จัดทำเอกสารประกอบผลิตภัณฑ์ บันทึกภูมิปัญญา
 - 4.3) จัดทำพิพิธภัณฑ์ แหล่งเรียนรู้ ห้องสมุดเกี่ยวกับกระติบของชุมชน สำหรับให้ผู้ที่สนใจความรู้ ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญา ของผลิตภัณฑ์
- 5) ด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยว
 - 5.1) คนในชุมชนควรเป็นผู้เผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ ให้กับคนภายนอกชุมชน ได้รู้จัก
 - 5.2) การทำเอกสารแนะนำผลิตภัณฑ์
- 6) ด้านรูปแบบการเรียนรู้
 - 6.1) ควรจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์การสานกระติบ ให้กับคนที่มาเรียนรู้ และควรมีวิทยากรคอยให้คำแนะนำโดยตรง เพราะจะเข้าถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ดี โดยเฉพาะการสานกระติบต้องมีสมาธิ มีศิลปะ มีความอดทนและพิถีพิถันคอยให้คำแนะนำ
 - 6.2) ควรมีการส่งเสริมให้มีการเรียนรู้ตามหลักสูตรในระดับประถมศึกษาขึ้นไป
- 7) การดูแลรักษากระติบลาย

กระติบลายที่ย้อมสีธรรมชาติ ควรแช่สารส้มแล้วล้างให้สะอาด ก่อนนำไปใช้ เพื่อสีที่ย้อมเส้นตอกจะได้ไม่ออกมาติดกับข้าวเหนียว
- 8) ด้านอื่นๆ

ต้องการให้เยาวชนในชุมชนได้เรียนรู้ สืบสานภูมิปัญญา และให้คนในชุมชนเป็นผู้ประสานงาน เป็นผู้แนะนำ และเป็นผู้ผลิตผลิตภัณฑ์ให้ได้มาตรฐาน เป็นที่ชื่นชอบสำหรับผู้บริโภค

3.3 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาการตัดการความรู้ลายกระติบบ้านคำเตย ตำบลคำเตย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

- 1) ควรศึกษาเกี่ยวกับเครือข่ายการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างผู้สานกระติบข้าวลายภายในจังหวัดหรือต่างจังหวัด เพื่อเกิดการพัฒนาลายกระติบ
- 2) ควรศึกษาวิธีการรวบรวมลายของกระติบข้าวของแต่ละพื้นที่ เพื่อที่จะ ศึกษาว่ากลุ่มใด มีวิธีการเก็บรวบรวมลายกระติบแบบใดบ้าง และวิธีการเก็บรักษาแบบใดมีประสิทธิภาพ ในการเก็บรักษาและอนุรักษ์ลายกระติบให้คงอยู่สืบนานเท่าานได้

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กรมวิชาการ กองวิจัยทางการศึกษา (2540) “ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการเรียนการสอนในระดับประถมและมัธยมศึกษา” กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว
- กล้า สมตระกูล (2536) *เครือข่ายการเรียนรู้: ยุทธศาสตร์การพัฒนาเพื่อความยั่งยืนการศึกษา*
แห่งชาติ.27(4) ม.ป.ท
- กิตติศักดิ์ แสนประดิษฐ์(2539) “การประกอบอาชีพหัตถกรรมสานกระติบข้าว ของชาวบ้านนาสะไมย์ ตำบลนาสะไมย์ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร.” วิทยานิพนธ์:ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา (เน้นสังคมศึกษา): มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- จินดา ขลิบทอง(2554) “การนำสารสนเทศและสื่อไปใช้ในการจัดการความรู้เพื่อการส่งเสริมการเกษตร” ใน *เอกสารสอนชุดวิชา สารสนเทศและสื่อที่ใช้ในการส่งเสริมการเกษตร* หน้า 19 -28 นนทบุรี มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- ดร.ฉนวนรณ สุวรรณรงค์ (2532) “วิเคราะห์ทางเศรษฐกิจการส่งออกผ้าไหมและผลิตภัณฑ์ผ้าไหมของไทย.”วิทยานิพนธ์ เศรษฐศาสตร์เกษตร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร
- ธวัช ปุณโณทก (2531) *ภูมิปัญญาชาวบ้านอีสาน: ทำชนะของอาจารย์ปรีชา พิณทอง. ทิศทางหมู่บ้านไทย.* กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์
- นัทธี พงษ์คนตรี (2544) *ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการการเรียนการสอนระดับมัธยมศึกษาในโรงเรียนคาทอลิก* ตังกั๊ดสังฆมณฑลจันทบุรี ม.ป.ท.
- นิกร นุชเจริญผล (2525) *ลายสาน.*กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยเทคนิค กรมอาชีวศึกษา
- นิคม ชมพุลวง (2545) *วิธีการและขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและวิธีการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา* กรุงเทพมหานคร: ชารอักษร
- นิธิ เอียวศรี วงศ์ (2536) *ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากร. ทิศทางไทย.5 (สิงหาคม) :3-4*
- ประยูทธ สุระเดชไพบูลย์ (2539) “การศึกษาสภาพการรับรู้และสภาพการดำเนินงานส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นของศึกษานิเทศก์อำเภอ ในเขตการศึกษา 7 พิษณุโลก.”วิทยานิพนธ์ ปริญญาโท: มหาวิทยาลัยนเรศวร
- เพ็ญประภา วงศ์เกษมศักดิ์ (2542) “การประกอบอาชีพสานกระติบข้าวบ้านโนนมะเข้ ตำบลสระโพนทอง อำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ.” วิทยานิพนธ์:ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา (เน้นสังคมศึกษา): มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

รัตน์ะ บัวสนธิ์ (2533) บทบาทของโรงเรียนประถมศึกษากับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นใน

การศึกษาแห่งชาติ.24(1):(เมษายน-พฤษภาคม) :69

รุ่ง แก้วแดง (2542) *ปฏิวัติการศึกษาไทย*. กรุงเทพมหานคร: มติชน

วิชัย ต้นศิริ (2536) “เครือข่ายการเรียนรู้กับการศึกษาตลอดชีวิต การศึกษาแห่งชาติ.”

27(4) : (เมษายน-พฤษภาคม):5

วิจิต นันทสุวรรณ (2538) “ภูมิปัญญาชาวบ้านในงานพัฒนา 9” *วารสารสังคมพัฒนา*. (เมษายน):7

วินัย วิริยะปานนท์ (2537) เครื่องจักรสาน. กรุงเทพมหานคร : แพรววิทยา

วิบูลย์ ลีสุวรรณ (2537). ศิลปะกับชีวิต. กรุงเทพมหานคร: ต้นอ้อแถมมี

_____ (2539) ศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้าน. กรุงเทพมหานคร: ต้นอ้อแถมมี

_____ (2540) มรดกวัฒนธรรมพื้นบ้าน. กรุงเทพมหานคร: ต้นอ้อแถมมี

เวกวรรณ น้าสันเทียะ (2541) “การศึกษาการจัดการศึกษาเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียน

ประถมสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดชัยภูมิ ภูมิศึกษากลุ่มไทยลาว.”

วิทยานิพนธ์ คณะศิลปศาสตรมหาบัณฑิต : มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ศิริประภา โคนายาชิ (2555) การจัดการองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านการจักสานผลิตภัณฑ์ จาก

ผักตบชวา ของกลุ่มแม่บ้าน หมู่บ้านต่อมดง ตำบลบ้านต่อม อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

สนม ครูทเมือง (2534) สารานุกรมพื้นบ้านไทยในอดีต กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ต้นอ้อ

สมจิต พรหมเทพ (2543) เรื่อง “ การใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านของประชาชนชนบท. ”

เชียงใหม่ : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่

สามารถ จันทร์สุริย์ (2536) *ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท*. กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์

พรินท์ติ้งกรุ๊ป

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2540) *ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม*. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์-

มหาวิทยาลัย

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2542) *แนวคิดและกรณีศึกษาเรื่องแนวทางส่งเสริมภูมิ*

ปัญญาในต่างประเทศ. กรุงเทพฯ: ที พี พรินท์

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2533) รายงานการสัมมนาเชิงวิชาการ เรื่องภูมิปัญญา

ชาวบ้าน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา

สุดา เนตรสว่าง (2549) การมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ในการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น :

กรณีศึกษา การตีกลองปฐา โรงเรียนเวียงตาลพิทยาคม จังหวัดลำปาง. วิทยานิพนธ์

การศึกษา-ดุซนิต: มหาวิทยาลัยบูรพา

อนงก นาคะบุตร(2536) *ข่าวสารข้อมูลกับความยั่งยืนของการพัฒนา* กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชน

ท้องถิ่นพัฒนา

- เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540) ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย
นนทบุรี มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
- อัจฉรี จันทร์มูล และบุญชู ศรีเวียงยา (2548) “การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านในกระบวนการผลิตสินค้า
หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ของชุมชนในจังหวัดมหาสารคาม” มหาสารคาม:สถาบันวิจัย
ศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- เอกลักษณ์ บุญท้าวและคณะ (2545) “สภาพการถ่ายทอดและสืบทอด ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานด้าน
การละเล่นกลองเตี๊ยะ ในอำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์” มหาวิทยาลัย : ชมรมวิจัยศึกษา
ท้องถิ่น มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- โอภาส บรรณศรี (2553) “การจัดการความรู้อาชีพจักสานศึกษากรณีกลุ่มอาชีพจักสานกระติบข้าว
โพนทอง ตำบลคงขวาง อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม” รายงานการศึกษาอิสระปริญญา
รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการปกครองท้องถิ่น: วิทยาลัยการปกครอง
มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ภาคผนวก

ภาคผนวก
แบบสัมภาษณ์

เลขที่แบบสัมภาษณ์

วันที่

แบบสัมภาษณ์โครงการวิจัย

เรื่อง การจัดการความรู้ถ่ายทอดที่บ้านคำเตย ต.คำเตย อ.เมืองนครพนม จ.นครพนม

แบบสอบถามสำหรับผู้ที่มีความชำนาญในการสานกระติบข้าว

ชื่อ (นาย/นาง/นางสาว).....สกุล.....

บ้านเลขที่..... หมู่ที่ ตำบล คำเตย อำเภอเมืองนครพนม จังหวัดนครพนม

เบอร์ติดต่อ

ตอนที่ 1 สภาพพื้นฐานทางเศรษฐกิจของเกษตรกร

1. เพศ (....) ชาย (....) หญิง

2. อายุ.....ปี

3.ระดับการศึกษา

(....) ไม่ได้รับการศึกษา (....) ประถมศึกษา (....) มัธยมศึกษาตอนต้น/ปวช.

(....) มัธยมศึกษาตอนปลาย/ปวส. (....) ปริญญาตรี (....) สูงกว่าปริญญาตรี

(....) อื่นๆระบุ.....

4.จำนวนสมาชิกในครัวเรือน.....คน

5.จำนวนแรงงานในครัวเรือน.....คน

6.อาชีพหลัก (ระบุ).....

7.อาชีพรอง (ระบุ).....

8.รายได้ในรอบปีที่ผ่านมา.....บาท

เครื่องมือที่ใช้เป็นข้อมูลแบบเจาะลึก

ตอนที่ 2 ความรู้เกี่ยวกับการสานกระติบข้าว

1. เริ่มสานกระติบข้าวตั้งแต่อายุกี่ปีและ เหตุผลในสานกระติบข้าว

อายุ.....ปี

เหตุผล.....

.....

2. แหล่งที่มาของไม้ไผ่ได้มาจากไหน

(....) ภายในหมู่บ้าน

(....) ภายนอกหมู่บ้าน

3. ลายกระต๊อบข้าวมีกี่ลาย อะไรบ้าง

- 3.1.....
- 3.2.....
- 3.3.....
- 3.4.....
- 3.5.....
- 3.6.....
- 3.7.....
- 3.8.....

4. ประสบการณ์ในการสานแต่ละลายกระต๊อบข้าว กี่ปี

- 4.1 ชื่อลาย..... มีประสบการณ์ในการสาน.....ปี
- 4.2 ชื่อลาย..... มีประสบการณ์ในการสาน.....ปี
- 4.3 ชื่อลาย..... มีประสบการณ์ในการสาน.....ปี
- 4.4 ชื่อลาย..... มีประสบการณ์ในการสาน.....ปี
- 4.5 ชื่อลาย..... มีประสบการณ์ในการสาน.....ปี
- 4.6 ชื่อลาย..... มีประสบการณ์ในการสาน.....ปี
- 4.7 ชื่อลาย..... มีประสบการณ์ในการสาน.....ปี
- 4.8 ชื่อลาย..... มีประสบการณ์ในการสาน.....ปี

5. ลายกระต๊อบข้าวดั้งเดิมคือลายอะไร มีความเป็นมาหรือไม่ อย่างไร

5.1 ชื่อลาย.....

ความเป็นมา

.....

.....

.....

.....

5.2 ชื่อลาย.....

ความเป็นมา

5.3 ชื่อลาย.....

ความเป็นมา

6. แต่ละลายที่ปรากฏบนกระติบข้าวมีความหมายหรือไม่ อย่างไร

(...) มี (...) ไม่มี

7. ลายใหม่ๆของกระติบข้าวที่เกิดขึ้นใหม่เกิดขึ้นได้อย่างไร

(...) ลอกเลียนแบบลายดั้งเดิม (...) คัดแปลงลายดั้งเดิม
(...) คิดใหม่ (...) อื่นๆ.....

8. ภูมิปัญญาในกระบวนการผลิตกระติบข้าวเป็นอย่างไร

8.1 ภูมิปัญญาในการเลือกไม้ไผ่ในการกระบวนการผลิตกระติบข้าว

8.2 ภูมิปัญญาในการเชื่อมต่อ ทำอย่างไร ใช้สื่ออะไร สาเหตุของการเลือกวิธีการเชื่อมและเลือกสื่อ

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

9. ภูมิปัญญาในขั้นตอนการสานลายกระดิมข้าวมีอะไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

10. ท่านมีวิธีการจัดเก็บความรู้เกี่ยวกับลายกระดิมข้าวให้เป็นระบบหรือไม่ อย่างไร

(....) มี (....) ไม่มี

.....

.....

.....

.....

11. ท่านมีการถ่ายทอดการลายกระดิมข้าวให้แก่บุคคลอื่นหรือไม่ อย่างไร

(....) มี (....) ไม่มี

.....

.....

.....

.....

ตอนที่ 3 ปัญหาและข้อเสนอแนะ

1.ปัญหาในการสานกระติบข้าวของกลุ่มแม่บ้านคำเตย

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2.ข้อเสนอแนะในการพัฒนาขั้นตอนและลวดลายของกระติบข้าวของกลุ่มแม่บ้านคำเตย

.....

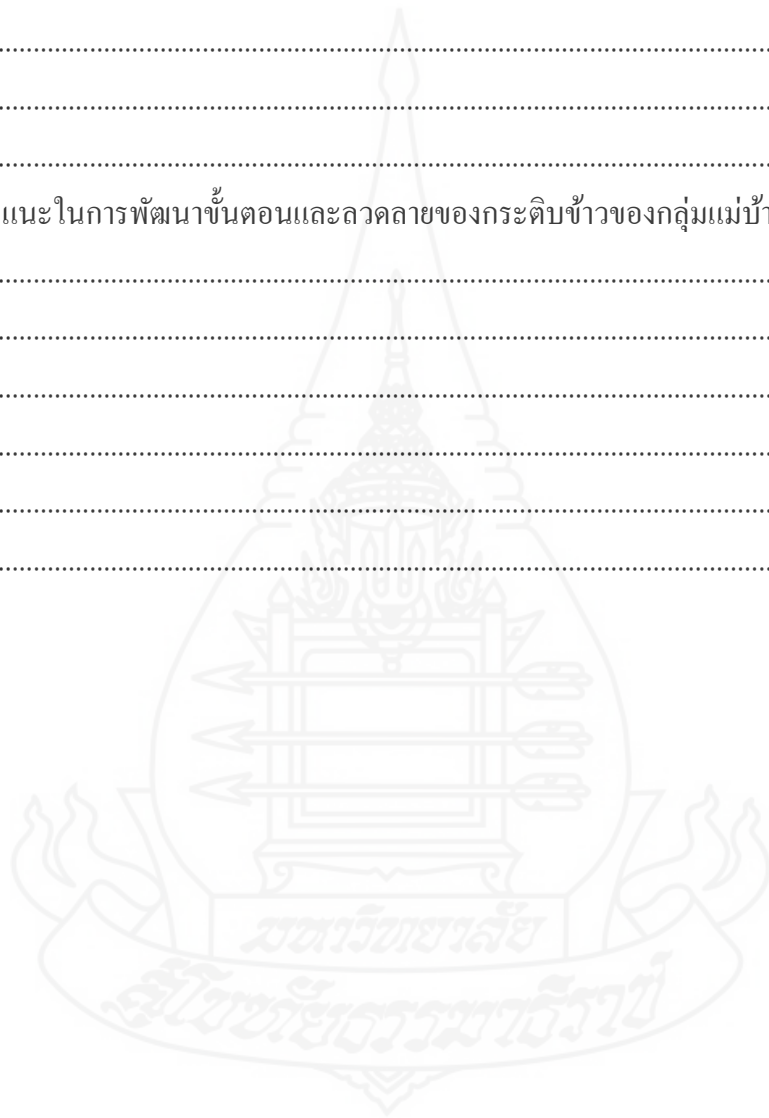
.....

.....

.....

.....

.....

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	นางสาวนนทิพ วรรณทรัพย์ศิริ
วัน เดือน ปีเกิด	วันที่ 17 สิงหาคม พ.ศ. 2522
สถานที่เกิด	อำเภอเมืองนครพนม จังหวัดนครพนม
ประวัติการศึกษา	ปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต (เกษตรศาสตร์) จากมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี จบปีการศึกษา 2544
สถานที่ทำงาน	ปี 2547 -2550 สำนักงานเกษตรอำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม ปี 2550- ปัจจุบัน สำนักงานเกษตรอำเภอเมืองนครพนม จังหวัดนครพนม
ตำแหน่ง	นักวิชาการส่งเสริมการเกษตร

